

ETIKA

Revistë edukative-kulturore

Shqipëri: 150 Lek

Kosovë: 1 Euro

Maqedoni: 60 Den

Europa: 2 Euro

Maj 2011 • Numri: 38 • E përmuajshme

Islami

dhe

ndryshimi

www.revistaetika.com

EDITORIAL

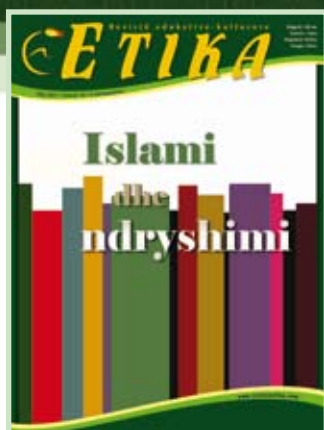
Ndryshimi është një çështje që ka në qendër njeriun dhe jo mjedisin përreth apo teknologjinë, sepse është vullneti i njeriut ai që përdor mjedisin dhe zhvillon teknologjinë. Me një fjalë, në ndryshim, njeriu nuk është një element pasiv. Ky ajet e shpreh më së miri këtë: “...**Me të vërtetë, Allahu nuk e ndryshon gjendjen e një populli, derisa ai të ndryshojë ç’ka në vetvete...**” (Er-Ra’d, 11). Por është një e vërtetë historike edhe fakti se, kur profeti ynë (a.s.), filloi misionin e tij, më parë ndryshoi mënyrën e besimit të njerëzve.

Vlerësimet rreth koncepteve, kuptimi i të cilave nuk dihet qartë, nuk e shpie njeriun drejt së vërtetës. Prandaj duhet që më parë të përkufizohen saktë dhe qartë kuptimet e konceptit ndryshim, transformim. Para së gjithash, duhet të themi se koncepti **ndryshim, transformim** mund të përdoret edhe në kuptimin pozitiv edhe në atë negativ.

Transformimi për stabilitet me qendër Kuranin, është një temë së cilës Islami i jep rëndësi. Ky kuptim pozitiv i transformimit shprehet në literaturën islame me fjalët **tekamul, texhedut, islah** dhe **ihja**. **Teka-mul** cilësohet zhvillimi pozitiv që përputhet me të vërtetat absolute të fesë, intelektit, diturisë dhe jetës. **Texhedut** do të thotë rinovim, ndërsa **muxhedit** quhet personi që rinovon jetën e tij në dritën e Kuranit dhe sunetit. Fjala **islah** (reformë), që përmban më shumë tendencë me përmbajtje shoqërore, shpreh përtëritjet dhe rinovimet e mbara dhe të mira në lidhje me rregullimin e punëve praktike të shoqërisë. Koncepti më i përhapur, që shpreh transformimin në kuptimin islam, është **ihja** që do të thotë rigjallërim. Rigjallërim (ihja) nuk do të thotë të krijosh sërish një gjë, por do të thotë t’i japësh gjallëri asaj që ekziston, ta përditësosh atë në atë shkallë që të funksionojë dhe ta transmetosh në jetë. Transformim në kuptimin islam do të thotë “ta përjetësosh fenë në formën e saj origjinale”. Koncepti transformim përdoret edhe në kuptimin negativ të dijes dhe njohurive për “reformë, evropianizim, revolucion, tëhuajësim, zhdukje nga rrënjët”. Transformimi që nuk ka një qendër është destabilizues dhe nuk ka hair në të. Transformimi dhe vazhdimësia janë kushte të pandryshueshme për jetën, sepse qëndrimi në vend numëro është një lloj “vdekjeje”.

Islami i ofruar nën mësimet e Kuranit u shfaq si një fe dinamike plot vitalitet. Ai arriti me sukses që brenda një kohe të shkurtër të ofronte një qytetërim që nuk binte ndesh me të vërtetën e njeriut dhe të jetës, sepse dinamizmi gjendet pikërisht në Kuran dhe në përvojën historike të Islamit për të mbetur në këmbë duke u dhënë përgjigje nevojave të çdo shekulli nëpërmjet ajeteve të Kuranit. Islami është feja që ndërhyr në jetën e njeriut dhe e ndryshon atë, në mënyrë që njeriu të kapet gjithmonë pas “vijës së besimit monoteist dhe moralit të pastër”. Formën e këtij realiteti Islami ua ka lënë përvojave njerëzore dhe ixhtihadit, në parim. Kjo do të thotë që “vazhdimësia dhe transformimi, mbështetur në burimin hyjnor”, janë dy veçoritë e mëdha jetike të Islamit, të cilat edhe sigurojnë pandryshueshmërinë e të vërtetave të shpallura me frymëzimin hyjnor (vahj), edhe e pengojnë fenë të mbytet në tradita të pabaza.

Do të lexoni:

- Ahmet Tashgetiren / 4** Islami dhe transformimi
- Bashkim Bajraktari / 7** Identiteti i myslimanit
- Zija Vukaj / 10** Takim me tjetrin
- Doc. dr Fahredin Jëlldëz / 12** Transformimi dhe vijimësija
- Ekrem Sagirollu / 15** Hetues i nefsit
- Fatos Mataj / 16** Kënga qytetare shkodrane
- Prof. dr. Ismail L. Çakan / 20** Ndryshimi dhe zhvillimi
- Alban Kali / 22** 5 vjetori i "Etikës"
- Agron Hoxha / 24** Fjala përshëndetëse
- Dr. Agron Tufa / 26** Simbolika e komunikimit politik
- Prof. dr. Metin Izeti / 29** Kafi (Parnasi) i botimeve islame në gjuhën shqipe dhe orientimet për të ardhmen
- Nexhat Ibrahimimi / 34** Roli i revistës "Etika" në botimet fetaro-kulturore shqiptare
- / 38** Një Ajet - Një Hadith

Ahmet Tashgetiren /
Islami dhe transformimi

4

Ekrem Sagirollu /
Hetues i nefsit

15

Fatos Mataj /
Kënga qytetare shkodrane

16

Viti: VI | Numri: 38 | Maj 2011

Administrator i Progresi botime:
Shuaqip Bashhan
bashan43@hotmail.com
+355 69 20 76768

Drejtor & Kryeredaktor:
Alban Kali
albankali@yahoo.com
+355 69 24 23989

Përkthyesit:
Alban Kali / Albert Halili
Artur Tagani / Elvira Puka / Elona Sytari
Evans Drishti / Fatmir Sulaj
Ilir Hoxha / Verzana Nikshiqi

Redaktor:
Zija Vukaj

Korrektore:
Ma. Irida Hoti

Kopertina:
Edison Çeraj

Dizajn-Grafik:
Bledar Xama

Për artikuj
e-mail: revistaetika@progresibotime.com
e-mail: kosova@progresibotime.com
e-mail: maqedoni@progresibotime.com

40

Osman Nuri Topbash /
Buzëqeshja

48

Ma. sci. Flamur Sofiu /
Veprimi me sunet-haber ahad

59

Prof. dr. Selman Sheme /
Shkodra, kryeqendra urbane e shqipërisë së veriut

Buzëqeshja

Veprimi me sunet-haber ahad

Shkrimtari për fëmijë
Bardhyl Xhama: mes letërsisë
fantastiko-shkencore dhe
besueshmërisë së rrëfenjave

Iluzioni i statistikave

Shkodra, kryeqendra urbane
e shqipërisë së veriut

Gënjeshtra është ves, jo virtyt!

Botanika në historinë
e shkencës islame

Ibn Haldun

Vakëfnameja e vitit 1529
e Ali Ismail Beut nga Shkodra

Pse u lodhëm kaq shumë?

Alergjitë natyrore
dhe si të ruhemi prej tyre

Bateritë normale mund t'i
përdorni sërish

Kosova: Sheteti i parë i Ballkanit
me presidente

40 / Osman Nuri Topbash

48 / Ma. sci. Flamur Sofiu

52 / Xhahid Bushati

56 / Rene Guenon

59 / Prof. dr. Selman Sheme

62 / Imam Naim Drijaj

64 / Ma. Artur Tagani

66 / Enciklopedi Islame

69 / Ma. Ermal Nurja

72 / Familja

74 / Shëndeti

75 / Teknologji

76 / Aktualitet

Islami dhe transformimi

Ahmet Tashgetiren

Sot në botë ka fe dhe besime që kanë humbur origjinalitetin. Si të thuash, ato janë besime dhe fe që e kanë humbur tekstin e tyre amë. Në qoftë se hebraizmi dhe krishtërimi trajtohen nga ky aspekt, do të vihet re se burimi amë i këtyre besimeve, i cili ka qenë i përcaktuar me shpalljen hyjnore, është turbulluar me kalimin e kohëve. Në vitet më pas, në këto fe dhe besime kanë ndodhur ndërhyrjet përjashta burimit hyjnor, aq sa më në fund burimi i tyre origjinal humbi dhe, si rezultat i ndërhyrjeve të sipërpërmendura, u zhdukën edhe strukturat e krijuara deri atëherë. Sot dihet se tekstet e Tevratit dhe Ungjillit janë tekste që kanë devijuar shumë nga burimi i tyre hyjnor. Ndoshta do të ishte më e saktë që Ungjillin dhe Tevratin t'i konsideronim më shumë se vepra që rregullojnë një jetë të tërë, vepra që përmbajnë tregime të ndryshme artistike. Pse këta libra me burim hyjnor u shndërruan në libra artistikë? Sepse tekstet e tyre origjinale humbën dhe feja origjinale mori formë së bashku me murgjit, rabinët dhe klasën drejtuese të shteteve.

Kurani është libri i fundit i shpalljes hyjnore. Ai konsiston në qartësinë, dëlirësinë dhe bardhë-

sinë me të cilën u shpall për herë të parë nga vetë Allahu si një amanet për shekujt që do të vijnë. Jo pikëpamjet e klerikëve, por madje as fjalët e Profetit nuk janë përzier apo ngatërruar me tekstin e tij. Vetë i dërguari i Allahut pati treguar kujdes të madh që të mos përziheshin fjalët e Zotit me ato të njeriut, sepse teksti bazë i fesë është shpallja hyjnore, Kurani.

Ne dimë se si profeti Muhamed e kuptonte shpalljen hyjnore, e komentonte dhe e praktikonte atë. Të gjitha burimet në lidhje me këtë çështje janë të verifikuara. Shkenca e hadithit u zhvillua në atë masë, sa që arriti të verifikonte fjalët, sjelljet, madje edhe aprovimin në heshtje të Profetit. Sot, çdo tekst që pretendohet se i përkiste të dërguarit të Allahut, shoqërohet me një notë vlerësimi nga ana e muhadithëve. Terminologjia e saj është sahih, hasen, daif, mutevatir, ahad, mevdu etj. Secili nga këta terma jep kriterin e besueshmërisë së atij teksti nga aspekti fetar.

Islami është feja e qarkuar mirë me këto dy buri-me bazë kaq të qarta. Kriteret e fesë në lidhje me të gjitha fushat e jetës konsistojnë në tërësinë e rregullave dhe parimeve që dijetarët myslimanë (muxh-

tehid) të ndërgjegjshëm për robërinë e tyre ndaj Zotit dhe të dorëzuar absolutisht ndaj Tij, arritën të konkludonin nga këto dy burime bazë me anë të përpjekjes së tyre intelektuale për të kuptuar qëllimin final të Allahut dhe të të Dërguarit të Tij të bekuar. Qëllimi final në shkencat islame konsiston në të kuptuarit e asaj që ka për qëllim Ligjvënësi hyjnor (Shari). Fesë as mund t'i shtohet gjë, as mund t'i hiqet, sepse feja është mëshirë me urdhrat dhe me ndalesat e saj. Kur personi largohet nga ky qëllim, atëherë duhet ta kuptojë se puna që kryen është një preokupim përjashta Islamit. Të mendosh t'i shtosh apo t'i pakësosh ndonjë gjë Islamit, është t'i shpallësh luftë Allahut. T'i japësh drejtim tjetër asaj që ka për qëllim Allahu dhe i Dërguari i Tij, për shkak të faktorëve të ndryshëm, në mënyrë që të konkludohet në komente krejt të ndryshme nga ato që kuptohen qartë, është një akt dhe veprim që mbetet përjashta rrethit të sinjeritetit, të cilin e kërkon Islami.

Presioni i pushteteve në fuqi dhe personaliteti i dobët i klerikëve, kanë pasur ndikim që fetë e mëparshme të deformoheshin. Kurani flet për rastet kur "ajetet e Allahut u ndryshuan për një shpërblim të ulët". Flet për rastet kur murgjit u shndërruan në "fekrijues", pra kur ata u shndërruan në idhuj për njerëzit e tjerë. Ata klerikë e bënë hallallin haram dhe haramin hallall.

Kjo situatë, as ka ngjarë dhe as nuk ka për të ngjarë me fenë islame, sepse në këtë fe ekziston mundësia që çdo kriter i vendosur në emër të fesë, të vlerësohet sipas kriterëve bazë.

Megjithatë nuk mund të thuhet se në të gjithë shtrirjen gjeografike që pati Islami vihet re një model i caktuar jete. Dallimet dhe diferencimet vihen re në masë të caktuar, por burimet bazë të referencës së të gjithë myslimanëve janë libri i Allahut dhe tradita e Profetit. Vetë Kurani ka parashikuar liri të gjerë përsiatjeje rreth ajeteve të tij dhe ka kërkuar nga besimtarët të përpiqen për ta kuptuar dhe për të nxjerrë përfundime sa më logjike prej tij. Si rezultat i përsiatjes së njerëzve rreth ajeteve të Kuranit, kanë lindur opinione të shumëllojta mbi të. Në qoftë se do të jepnim një shembull, kjo ngjan me

Fesë as mund t'i shtohet gjë,
as mund t'i hiqet, sepse feja
është mëshirë me urdhrat
dhe me ndalesat e saj.

Kashtën e Kumtrit që përbëhet nga mijëra bashkësi yjesh, por që në fund pasqyrojnë një tërësi. Kështu mund të kuptohen edhe shkollat e mendimit teologjik në fenë islame dhe struktura e medhhebeve të ndryshme.

Me kalimin e kohës dalin në pah dy procese me të cilat ballafaqohet Islami.

Njëri buron nga qëndrimi dominues që nuk e konsideron Islamin si model jete, ndërsa tjetri buron nga prirja e egos njerëzore për ta përkufizuar si të dojë ajo vetë fenë.

Strukturat dominuese joislame parashikojnë që fenë Islame ta reduktojnë brenda një kornize që nuk do ta shqetësojë pushtetin e tyre, ngaqë ato vetë u ofrojnë njerëzve një shabllon të ri jete, madje dëshirojnë që vetë strukturat fetare ta pranojnë këtë gjë. Në rast se kjo kornizë e reduktuar, e servirur prej tyre nuk pranohet nga strukturat fetare, pa dyshim një ditë do të fillojë vetëllogaria, e cila, sipas tyre, do të thotë destabilitetin e vazhdueshëm, prandaj parashikojnë një fe të reformuar. Pretendimi i strukturave dominuese është që ndokush ta kryejë këtë në emër të fesë. Ky proces hapi në histori një rrjedhë anormale që mund të quhet shumë

Përpyjekja për të kuptuar qëllimin hyjnor, është detyrë e myslimanit në cilindo shekull që jeton ai.

mirë edhe “detyrim i konvertimit të besimit”.

Kjo qasje i trajton konceptet e marrëdhënies njeri-Zot, pozita e Profetit, Kurani, feja, jeta tjetër (ahiret), vetëm si dukuri sociale të abstraguara nga burimi hyjnor (vahj) dhe intriga ekzistencialiste e njeriut, prandaj edhe mendon se atyre mund t’u jepet drejtim shumë lehtë. Për shembull, marrëdhënia njeri-Zot shihet si një hapësirë që mund të kufizohet. Në qoftë se Kurani lihet pas dore, në qoftë se Profeti konsiderohet si çdo lider apo edhe si çdo njeri tjetër, në qoftë se harrohet jeta tjetër (ahiret), në qoftë se feja nuk bie në kundërshtim me rregullat e grupit social nga varet... Këto janë kërkesat e strukturave sunduese me të cilat u ballafaqua Islami në shekujt e fundit.

Si dorashkë përdoret dialektika “njeriu ndryshon, jeta, bota, po ashtu”. Atëherë përse rregullat fetare të mbeten të njëjtat? Me një të rënë të lapsit i bien vizë fushës së veprimeve ndër-njerëzore ashtu siç i mëson feja. Pastaj morali mori atë që i takonte. Fushës së ekskluzivitetit të Allahut iu vunë kufij. Në vend të Profetit u caktuan udhëheqës të rinj dhe jeta tjetër (ahiret) u hoq fare nga diskutimi. Feja u reduktua në një tërësi traditash të zhveshura nga ndjeshmëria për Allahun, Profetin, Kuranin, jetën tjetër (ahiret). Madje edhe kjo cohë e akidesë u kthye në dekore që stolisnin rrethin e kësaj tradite.

Shqetësimi i strukturave në fuqi është nëse populli do t’i pranojë ato që i ofrohen apo jo. Për të realizuar një gjë të tillë, çështjen e reduktimit të fesë ata mendojnë se duhet ta bëjnë njerëz që flasin në emër të saj. Ja pra, ky është problemi i Islamit në ditët e shtypjes së tij. Ballafaqimi me operacionin e reduktimit të jetës fetare që, herë kryhet nga klerikët, herë nga njerëz të fesë që mendojnë se mund të abuzojnë me petkun e tyre. Kjo, në kohë të caktua-

ra është realizuar me bindje ndaj shtypjes, në kohë të tjera me ndryshime mentalitetesh.

Nga ana tjetër, bëhet fjalë që brenda rrethit të kontrolluar nga forcat në fuqi, njeriu i thjeshtë, i cili e ka mendjen dhe jetën të mbushur me vlerat e reja, por nuk ka pasur fatin të mësojë në masë të mjaftueshme nga dija dhe edukata islame, ka kërkesat e tij për ndryshim në përputhje me jetën që po krijon. Ndodh që kërkojnë një fe të tillë që edhe ta pranojë veten për fe, edhe të miratojë përjashtimin e saj nga jeta e njerëzve! Këtë duhet ta shprehë ndonjëri në emër të fesë, në mënyrë që ndjenja e gjynahut tek njerëzit të fashitet.

Islami sot ballafaqohet me kërkesën për ndryshim në të dy fushat. Me forcat në fuqi dhe me personat që, nën petkun e klerikut, trokasin tek porta e Kuranit dhe sunetit, duke kërkuar prej tyre të heqin dorë nga realizimi i disa kushteve. Në rrethanat e sotme të intelektit dhe modelit që të kushtëzon jeta moderne, janë edhe njerëzit e thjeshtë ata që mendojnë se mund t’i kërkojnë fesë që ta ngushtojë rrethin e veprimt të saj.

Islami nuk mund të pajtohet kurrë me këto kërkesa, sepse bien në kundërshtim me të vërtetat absolute të ekzistencës, që nuk ndryshon aspak nga logjika bazë e fesë.

Nevojitet që konceptin e “transformimit” ta trajtojmë sipas kriterëve të rigorozitetit të një sistemi gjithpërfshirës, ndërsa më tej, Islamin ta vlerësojmë brenda një hapësire të mbrojtur nga një sistem hyjnor. Ndoshta gjëja më e mirë që mund të bëhet, është t’i qasemi problemit më shumë si përpyekje për ta kuptuar se sa për ta ndryshuar. Përpyekja për të kuptuar qëllimin hyjnor, është detyrë e myslimanit në cilindo shekull që jeton ai. Mund të kryhet çdo përpyekje intelektuale që do të na shpinte drejt botëkuptimeve të reja, por gjithmonë me kusht që gjatë këtij veprimi të ruhet me përparësi ligji i Zotit. Rezultatet e mbërritura duhen kontrolluar duke marrë për bazë gjykimin e përcaktuar në lidhje me atë çështje nga ana e profetit Muhamed. Kjo tregon edhe singleritetin tonë ndaj fesë dhe besimit.

Identiteti i myslimanit

Bashkim Bajraktari

*I*dentitet do të thotë vetëdije dhe gati-shmëri për të njohur veten. Ai përmbledh dhe paraqet veçoritë dhe karakteristikat me të cilat është i pajisur individi si dhe vlerat që ai arrin gjatë jetës, siç shprehet Musa Musai në librin tij “Psikologjia e identitetit fetar”. Në këtë shkrim do të trajtoj në mënyrë të përmbledhur disa prej karakteristikave të këtij identiteti: adhurimin e Allahut (xh.sh.), i cili është edhe qëllimi i parë për të cilin jemi krijuar, diturinë, gjithpërfshirjen, krenarinë e të qenit mysliman, si pjesët më të rëndësishme të këtij identiteti.

Pyetjet se, nga kemi ardhur përse jemi krijuar dhe, ku do të shkojmë, përbëjnë thelbin e parimeve të besimit islam, por unë do të ndalem t’i jap përgjigje asaj se përse jemi krijuar. Sikurse çdo krijesë që është krijuar për një qëllim themelor, ashtu edhe njeriu është krijuar për të njohur dhe adhuruar një Zot të vetëm, i cili di, dëgjon, shikon, furnizon gjithçka që ka në qiej dhe në tokë dhe çfarë ka në mes tyre.

Qëllimin e krijimit të njeriut, Zoti (xh.sh.) e ka shprehur qartë në Kuran, ku thotë: **“Unë i krijova xhindët dhe njerëzit, veçse për të më adhuruar Mua. Allahu është furnizues i Madh.”** (Dharijat, 56-57) Meqenëse qëllimi themelor i këtij krijimi është njohja dhe adhurimi i një Zoti të vetëm, vlen të shpjegojmë kuptimin e adhurimit. Dijetari i njohur islam Ibnu Tejmije, Zoti e mëshiroftë, shprehet: “Adhurimi është një emër gjith-

përfshirës për çdo gjë që do Allahu dhe është i kënaqur me të prej fjalëve dhe veprave të padukshme dhe të dukshme: kryerja e namazit, agjërimi i ramazanit, kryerja e haxhit, sinqeriteti në fjalë, kryerja e amanetit, respektimi i prindërve, mbajtja e lidhjeve me të afërmit, mbajtja e premtimeve, këshillimi për mirë dhe ndalimi nga e keqja...dhe të tjera si këto, janë pjesë e adhurimit.” (J.Karadavi, Adhurimi në Islam, fq. 49-50)

Pas njohjes së Zotit (xh.sh.), vetëkontrolli përbën ajkën e adhurimeve, siç tregohet në hadithin e njohur të Xhibrilit (a.s.), në të cilin profeti (a.s.), duke iu përgjigjur pyetjes se çfarë është ihsani, përgjigjet duke thënë: **“Ihsan (vetëkontrolli më i përsosur) do të thotë ta adhurosh Allahun sikur e shikon atë. Megjithëse ti nuk e shikon Atë, Ai të shikon ty.”** (Buhariu)

Imam Ahmedi transmeton se Aishja (r.a.), ka thënë: “Falënderimi i takon Allahut, dëgjimi i të cilit përfshin çdo zë. Gruaja debatuese (Haletu bint Tha’lebe), ka ardhur tek i dërguari i Zotit për t’i thënë atij (për t’iu ankuar për bashkëshortin e saj që e kishte lënë pas dore), ndërsa unë isha në anën tjetër të shtëpisë e, megjithë debatin e saj, unë nuk dëgjova se çfarë ajo debatonte me profetin (a.s.). Për shkak të këtij debati, Allahu zbriti ajetet e para të sures së debatit, një ndër të cilët ajetin: **“Vërtet Allahu dëgjoi fjalët e asaj gruaje, e cila bisedoi me ty lidhur me burrin e vet që u ankua te Allahu. Prandaj Allahu e dëgjon bisedën tuaj. Allahu dëgjon**

"Jeni populli më i dobishëm, i ardhur për të mirën e njerëzve. Këshilloni për vepra të mira, ndaloni nga të këqijat dhe besoni Allahun".

(Ali Imran, 110)

çdo bisedë dhe sheh çdo punë." (Muxhadele, 1) (Tefsiri Ibnu Kethir, 1/318-319)

Nga kjo ngjarje kuptojmë se, megjithëse Aishja (r.a.), ishte afër të dyve, nuk dëgjoi asgjë. Allahu (xh.sh.), dëgjoi çdo fjalë në mes të dyve. Prandaj ne duhet ta dimë dhe ta ndjejmë se Krijuesi i gjithësisë është Mbikëqyrësi i fjalëve, veprave dhe qëllimeve tona.

Pa dyshim se pjesë e identitetit të myslimanit dhe myslimanës është dija dhe shkenca. Jo rastësisht, ajeti i parë kuranor që i është zbritur profetit Muhamed (a.s.) dhe umetit islam, është ajeti i cili e obligon atë Zotni si dhe të gjithë ne që të studiojmë, të hulumtojmë, të meditojmë dhe të kërkojmë dijen dhe shkencën.

Pejgamberi (s.a.v.s.), na orienton duke u shprehur se kërkimi i diturisë është i domosdoshëm, detyrë për çdo besimtar dhe besimtare. Dijetarët islamë, si Buhariu dhe shumë të tjerë, për këtë arsye e kanë vendosur dijen përpara veprës, mbasi ajo duhet ta tërheqë veprën. Nëpërmjet dijes së gjithanshme mund të realizojmë thelbin e përkatësisë sonë islame, e cila është bindja, dorëzimi, përlulja e plotë në tërë qenien tonë tek Zoti i Madhëruar. Në mënyrë të përkryer dhe të qartë Zoti (xh.sh.), tregon karakteristikat e myslimanit në ajetin kuranor:

"Jeni populli më i dobishëm, i ardhur për të mirën e njerëzve. Këshilloni për vepra të mira, ndaloni nga të këqijat dhe besoni Allahun". (Ali Imran, 110) Ndër këto karakteristika veçojmë besimin në një Zot të vetëm, dënimin e çdo të keqeje dhe përpjekjen për t'ia ndryshuar atë (të keqe), qenies sonë si populli më i dobishëm për të mirën e njerëzve.

Kur flasim për identitetin fetar, duhet përmendur fakti që feja është një tregues shumë i rëndësishëm, përfshirë në vetë identitetin e njerëzve, ngaqë vendos rregulla dhe parime vlerash morale dhe njerëzore në shoqëri.

Myslimani e kultivon identitetin me pasuritë dhe arritjet e tij të çdo gjëje, e cila mban vulën apo nënshkrimin në këtë botë. Në një farë mënyre është tregues se kush është ai. E rëndësishme është të vëmë në dukje se Kurani nxit dhe kërkon nga ne ta kuptojmë, besojmë, punojmë dhe ta kemi islamin sistem jete, siç thotë Zoti

(xh.sh.), në Kuran: **"O ju besimtarë! Hyni në islam në tërësi"**. (Bekare, 208) Prandaj feja jonë e ndritur përfshin çdo aspekt të jetës, anën shpirtërore, ekonomike, sociale, politike dhe çdo detaj të çfarëdo fushe qoftë, pasi islami nuk është vetëm lidhje me Zotin (xh.sh.) apo vetëm falje e agjërim.

Bazuar në ajetin e mësipërm kuranor, një prej dijetarëve të shquar islam, Hasan Ben-na, në librin "Resail", duke paraqitur konceptin kuranor mbi gjithpërfshirjen në islam, në mënyrë shumë të bukur dhe të përmbledhur shprehët: "Islami është sistem gjithpërfshirës, i cili merret me të gjitha dukuritë e jetës. Ai është shtet e atdhe ose qeveri e umet, është moral e fuqi, është mëshirë e drejtësi, kulturë e ligj, është dituri e gjykim, është materie e kapital ose fitim dhe pasurim, është përpjekje dhe thirrje për në islam, është ushtri dhe mendim. Po ashtu është besim i qartë dhe i pastër dhe ibadet i shëndoshë."

Bazën e këtij koncepti themelor Profeti Muhamed (a.s.), e ka vendosur në një hadith të vetëm ku thotë: **"Besimi ka shtatëdhjetë e sa gradë, ku më e larta është të shprehurit e shehadetit se nuk ka adhuruar tjetër, veç Allahut e që Muhamedi është robi dhe i dërguari i Tij, kurse më e ulëta gradë është largimi i pengesave nga rruga."** (Buhariu).

Ndërsa mentaliteti i ndarjes së myslimanëve në praktikantë e jopraktikantë, në fetarë e jofetarë, nuk është prej frymës islame, por është një mentalitet i huazuar apo që e ka burimin tek mendimi i cekët ndaj islamit, mentalitet i cili na dëmton. Është mendësi e huazuar nga jomyslimanët në origjinë të saj, pasi disave u intereson që myslimanët të mos jenë faktor i rëndësishëm në aspektin social, politik, ekonomik, shoqëror, etj., por të merren vetëm me bazat e fesë, siç janë: namazi, agjërimi dhe elementë të tjerë. Kjo ndodh për arsye se u intereson të kenë në dorë ekonominë, politikën, mediat, ligjin, që të dominojnë në të gjitha fushat e jetës.

Për myslimanin dhe myslimanen, qëllim madhor është që veprat dhe fjalët e tyre, t'i bëjnë vetëm për hir të Krijuesit të Gjithësisë, duke shpresuar kënaqësinë e Tij. Edukatori i ynë i madh, Muhamedi (a.s.), na orienton e këshillon se ndryshimi, duke filluar nga vetja, është parësor, pastaj ftesa e të tjerëve në të mira dhe të dobishme.

Prej esencës së identitetit, ai vë në dukje edhe krenarinë që duhet të ndjejë myslimani dhe myslimania për besimin e vet. Besimi i thellë, bindja e patundur në ndihmën, shpërblimin dhe mëshirën e Zotit të Madhëruar, përbëjnë një bazë të fuqishme që ne të jemi krenarë për qenien tonë myslimanë. Profeti (a.s.), thotë: **"Ai**

që i bindet Allahut e ka frikë, e do dhe e respekton, Atë për ato cilësi, bën që ai të ketë reputacion, vlerë, prestigj dhe autoritet tek të gjithë njerëzit”.

Siç kanë qenë krenarë brezat mëparshëm myslimanë, që duke pasur udhëheqës Kuranin dhe si model Pejgamberin (a.s.), kanë udhëhequr Europën deri në Spanjë me dije, shkencë, kulturë dhe drejtim për 8 shekuj me radhë, ashtu edhe ne duhet të krenohemi me vepra për identitetin tonë mysliman. Këtë parim themelor Allahu (xh.sh.), na e thekson qartë në Kuranin Famëllartë, në suren e hipokritëve: **“Krenaria islame i takon Zotit (xh.sh.), Profetit dhe besimtarëve, porse hipokritët nuk e kuptojnë.”** Besimtarit nuk i takon që për një vend pune, një interes material apo arsye të tjera, të fshehë identitetin e tij fetar para cilitdo dhe në çdo rrethanë, pasi rrishtu është i garantuar nga Krijuesi i gjithësisë. Jemi krenarë që jemi pasuesit dhe vazhduesit e Pejgamberit tonë të nderuar, udhëheqësit më të madh të të gjitha kohërave. Në këtë frymë krenarie ruajmë dhe forcojmë një pjesë të rëndësishme të identitetit tonë si myslimanë, ndalimin e padrejtësisë.

Thelbësore në këtë identitet është që ne të jemi një faktor i rëndësishëm për urdhërimin në drejtim të së mirës dhe pozitives. Kjo realizohet nëpërmjet zbatimit dhe orientimit të Profetit (a.s.), i cili mbi këtë çështje të rëndësishme thotë: *“Ndihejme vëllain tënd, atij të cilit i bëhet padrejtësi, por edhe atë që bën padrejtësi”.* Shokët i thanë: *“E kuptuam që ta ndihmojmë atë që i bëhet padrejtësi, por si ta ndihmojmë atë që bën padrejtësi?”* Profeti (a.s.), tha: *“Ndihejme, duke e ndaluar atë prej padrejtësisë së tij ndaj të tjerëve”.*

Sa herë që brezat tanë të kaluar e kuptuan dhe zbatuan orientimin e të dërguarit të Zotit, aq herë mundën të jenë faktor për ndryshimin e shoqërisë, aq herë mundën të jenë të vlefshëm dhe të dobishëm për mbarë njerëzit, pasi misioni i ndryshimit të së keqes, ndalimit të saj, përbën thelbin e parimeve islame për të realizuar qëllimin e udhëheqjes dhe të drejtimit nga ne të shoqërisë njerëzore, pasi zotërojmë të gjithë elementet e nevojshëm për të drejtuar.

Për sa kohë që ne jetojmë vetëm për të ngrënë e nuk hamë për të jetuar e, sa herë të heshtim para së keqes, padrejtësisë dhe korrupsionit, aq herë do të dominojë individit dhe drejtuesit interesaxhi, intrigant dhe i dëmshëm për ne dhe për shoqërinë dhe aq herë ne s’do të kryejmë detyrën tonë si besimtarë dhe qytetarë të këtij vendi. Një prej amaneteve më të rëndësishme kuranore për ne, është ruajtja dhe forcimi i identitetit tonë, për të cilin kërkohet angazhim dhe përpjekje e madhe, për vetë sfidat të cilat e kërcënojnë vazhdimisht këtë identitet.

Kur individë apo grupe të bashkësisë së myslimanëve, me dije apo pa dije, me qëllim apo pa qëllim, u bashkohen përpjekjeve antiislame të disa dashakëqinjve jomyslimanë në përfundim, atëherë këta myslimanë si dhe ne, jemi në rrezik të shkrirjes së këtij identiteti. E ky lloj bashkimi me këta keqdashës vjen si rezultat i humbjes së identitetit.

Një veprim i tillë na sjell para nënçmimeve dhe nëpërkëmbjeve nga ana e kundërshtarëve të islamit. Na sjell para një situatë, ku ne gjithmonë do të jemi fajtorët kryesorë të dështimeve. Nuk duhet harruar se ndikimi negativ ndodh, sepse trajtime të kështilla çojnë deri në humbjen e pozitës së myslimanëve nga zotër të vetvetes, në lypësa apo shërbëtorë kryesorë të tyre.

Po të analizojmë arsyet e këtij fenomeni, do të vërejmë se ndër arsyet kryesore janë dy:

Arsyeja e parë është rendja jonë e palodhshme pas disa rrymave dhe drejtimeve përfundimore, duke i parë si të vetmet shpëtimtare. Në këtë rast, më e keqja është se individit harron identitetin autokton origjinal që ka, të cilit, jo vetëm nuk ia di vlerën, por as që e njeh fare, duke kujtuar se ai nuk i takon asaj kulture apo atij civilizimi.

Arsyeja e dytë, është metoda në të cilën ata kanë pasur suksese të lakmueshme mes myslimanëve, duke nënçmuar të drejtën islame dhe legjislaturën kuranore si dhe duke na kushtëzuar ndihmën e myslimanëve në lëmin e metodologjisë islame.

Pjesë e rëndësishme e identitetit tonë islam, është edhe të jetuarit si mysliman, ku si pikë referimi individit të ketë burimin kuranor, i cili është absolut, i pagabueshëm dhe universal. Nga mëngjesi deri në darkë duhet të jetojë sipas udhëzimeve islame. Këtë parim Muhamedi (a.s.), e citon në të gjitha thëniet e tij.

Me dije, krenari, besim, kuptim dhe vepra të mira duhet të tregojmë se kemi identitetin tonë islam, duam dhe ndjekim Profetin Muhamed (a.s.).

Takim me tjetrin

Mendime rreth librit
"Gëtja mes perëndimit
dhe misticizmit oriental"

Zija Vukaj

“**G**ëtja mes perëndimit dhe misticizmit oriental”, është një prurje mjaft interesante e autorit Edvin Cami. I nisur fillimisht si punim për një tezë masteri, siç sqaron autori, vepra ka arritur të plazmohet në trajtën e një libri me vlerë, duke pasur në themel një argument thuajse të patrajtuar më parë dhe gati të panjohur për lexuesin e gjerë shqiptar: dimensionin oriental të figurës olimpike të Gëtes dhe qasjen e tij krejt origjinale dhe të natyrshme ndaj islamit, misticizmit dhe gjithë kulturës orientale. Intuita e veçantë dhe shija e hollë artistike e autorit dëshmojnë që në përzgjedhjen e argumentit. Madhështia e Johan Wolfgang Gëtes është e njohur tashmë edhe nga lexuesi shqiptar, por kjo përmasë e personalitetit të tij ndriçohet nga ky libër, në dukje i vogël, por, për shkak të ngjeshjes së ideve, ka esencën e një veprë që mund të gjenerojë në të ardhmen një thellim dhe zgjerim të argumentit, duke u rritur në dimensionet e një veprë me pretendime akademike. Puna serioze e autorit, fryma kërkimore, mbështetja në argumentime të thella logjike, gjykimet krahasuese dhe sqarimi apo ndërtimi i koncepteve, përbëjnë premisat e një preludi për një sfidë që sapo ka filluar. Por edhe brenda këtij libri, që po marr guximin ta quaj një uverturë, çdo lexues do të mund të ushqehet me shijen e këndshme të një parashtrimit strukturor elegant dhe të mirëmenduar të një vizioni të domosdoshëm e mbase të munguar rreth kulturave që kanë nevojë të mos përjashtohen, por të integrohen, duke mbetur pazgjidhshmërisht të lidhura me njëra-tjetrën.

Libri ka një strukturë pak a shumë lineare të shtrirë në 12 kapituj, çdonjëri prej të cilëve është i pajisur me tituj dhe nëntituj. Vetë titujt dhe nëntitujt janë koncep-

tuar mjaft mirë si sinteza mendimi dhe njëkohësisht e intrigojnë lexuesin qoftë edhe si materializime idesh apo formulime dhe shpjegime nocionesh. Në një vështrim të përgjithshëm, ajo që bie në sy menjëherë është ballafaqimi i dy gjërave madhështore, pra i dy qytetërimeve dhe kulturave: qytetërimi apo kultura orientale, që shfaqet tërësisht si e tillë dhe qytetërimi e kultura perëndimore që shfaqet e qendëruar në individin më sinjifikativ dhe gjithëpërfshirës të saj, në kozmopolitin Gëte. Kjo përballje do të ishte e pamundur të konceptohet, po që se lexuesi nuk do të pajisej kapitull pas kapitulli me një mori nocionesh dhe idesh që parashtrohen dhe shpjegohen nga autori Cami.

Që në hyrje të librit, në nëntitullin metonimik *“Takim me tjetrin”* jepen përcaktime mbi qytetërimin dhe kulturën. Optika e autorit mbi këto koncepte është përpunuar e shkrirë me këndvështrime dijetarësh të shquar që e ftojnë lexuesin e këtij libri dhe njeriun modern në përgjithësi që në “takimin me tjetrin” të braktisë gjithë sfondin e klisheve dhe të stereotipeve që kanë çuar, falë paragjykimeve, në përfytyrime të shtrembëruara dhe kjo vlen sidomos kur takohet orienti me perëndimin. Ftesën e Gëtes drejtuar lexuesve për të ndjekur gjurmët e tij në udhëtimin imagjinar drejt Orientit, autori e ka vendosur në kapitullin **“Gëte dhe Orienti”**. Këtu zbulohet edhe përjetimi mbresëlënës i Gëtes pas leximit të “Divanit” të Muhamed Shemsudin Hafizit, të këtij “vëllai binjak”, siç do ta quajë më vonë olimpiku i Vajmarit dhe yshtja e brendshme e tij për të shkruar “Divanin perëndimor-lindor”, që është epopeja lirike më e rëndësishme e këtij autori. Në mënyrë të natyrshme, në këtë pjesë të librit, autori na ka prezantuar me zanafillën e joshjes së Gëtes nga magjia e botës orientale, duke

shpjeguar se kjo qasje nuk është një trill apo ndriçim i papritur, por diçka e rrënjësor në brendinë e tij dhe i ka fillimet qysh në rininë e hershme. Pasi u ushtrua në mësimin e arabishtes dhe njohu e kopjoi tekste të shkurtra lutjesh, do të shkruante: *“Ndoshta në asnjë gjuhë tjetër shpirti, fjala dhe shkrimi nuk mund të trupëzohen në mënyrë kaq të pazgjidhshme”*. Konceptin “letërsi botërore” Gëte e formulon në bindjen e krijimit të panteonit të veprave të mëdha nëpërmjet një qasjeje universal. Edhe “Divani” i shkruar prej Hafizit është gjeneza e letërsisë botërore. Një konstatim mjaft i vlefshëm i autorit të këtij libri, që kushtëzon imazhin e së huajës dhe e bën këtë punim objekt qasjeje në letërsinë krahasuese, është fakti se Gëte, pavarësisht se shkruan poezi orientale të divanit, të mbështetur, gjithashtu në një rrjet tematik oriental, në çdo rast ia del që vetë, në unin e tij poetik të mbetet përëndimor.

Është interesant një gjykim i autorit Cami në lidhje me përjetimet e Gëtes pas leximit të “Divanit” të Hafizit ku thuhet: *“Kjo vepër e bëri Gëten t’i ndiente të lëkundura pozitat e tij...”* Në fakt ky gjykim të shpie në disa arsyetime logjike që lindin natyrshëm kur imagjinojmë natyrën, famën dhe pozitën e padiskutueshme prej patriarku të Gëtes. Të bëhet të mendosh se universi përëndimor i letërsisë, jo vetëm ishte pushtuar nga statura olimpikë e tij, por madje ishte i vogël dhe nuk i zinte përmasat e Gëtes. Në këto kushte, i vetëdijshëm për dimensionet e veta, por i pakënaqur nga domeni i tij përëndimor, i cili sado i madh, nuk ishte gjithë bota, e vuri veten përballë kësaj sfide globale, duke njohur fuqinë dhe autoritetin e kulturës së Lindjes, duke e dashuruar me zjarr atë dhe duke u kredhur në këtë kuturisje orientale me energjitë e tij të pashtershme dhe me fisnikërinë e një kozmopoliti të rrallë. Dhe qasja e Gëtes ndaj kësaj kulture është e plotë dhe e thellë. Përgjatë kapitujve të librit parakalojnë vizionet dhe imazhet e poetit mbi qenien hyjnore, mbi profetët, poetët, personazhet biblike, librat dhe shkrimet e shenjta, parajsën etj. Në gjithë këtë galeri imazhesh spikat përfytyrimi i imazhit të Muhamedit që te Gëtja e gjejmë tejet të veçantë dhe kjo pasqyrohet në cilësimin “Kreu i qenieve të krijuesit”. Në himnin e titulluar “Kënga e Muhamedit” Gëtja e vendos Muhamedin në metaforën e rrymës, e cila pasi nis nga një përrua i vogël, rritet dalngadalë duke u shndërruar në një forcë të pafundme shpirtërore për të përfunduar plot lavdi në oqeanin simbol të hyjnore. Po kështu, qasja e Gëtes ndaj misticizmit është trajtuar me një nivel të kënaqshëm duke vënë theksin tek joshja artistike. Gëtja e kupton në mënyrë të ngjashme me poetët mistikë të orientit ekzistencën e vërtetë të qenieve

“Ndoshta në asnjë gjuhë tjetër shpirti, fjala dhe shkrimi nuk mund të trupëzohen në mënyrë kaq të pazgjidhshme.”

veç në “vetasgjësim” në Hyjninë. Argumentimi është ilustruar me poezinë “Malli shpirtëror”, ku bie në sy mjaft mirë kjo qasje.

Libri “Gëtja dhe misticizmi oriental” ka mjaft citime dijetarësh, studiuesish shkrimtarësh, etj., të cilat bëhen orientim gjykimesh dhe forcë argumentuese. Megjithatë për hapësirat e kufizuara të këtij libri mendoj se gjithë ajo mori citimesh ngushton paksa atmosferën e përgjithshme të veprës dhe i rri si çekan mbi kokë origjinalitetit të të ideve. E them këtë, sepse jam bindur plotësisht në kapacitetin e autorit për të gjykuar në mënyrë mjaft të veçantë dhe origjinale.

Një aspekt tjetër i këtij libri, përveç parashtrimit të qartë me një regjistër gjuhësor me një forcë shprehëse që e tejkalon regjistrin eseistik, për shkak të forcës abstraguese dhe figuracionit të pasur, është edhe shqipërimi i vargjeve. Një lexues i vëmendshëm e kupton menjëherë se sa e lartë është cilësia e përkthimit të vargjeve nga autori Cami. Ato vijnë rrjedhshëm dhe qëndrojnë natyrshëm e pa sforco në gjuhën shqipe. Natyrisht, shqipërimi i tyre flet për forcën e një poeti që e njeh mirë plastikën e tyre në origjinal, por zotëron më së miri edhe prirjen e vargëzimit dhe finesat e konotacioneve leksikore të gjuhës shqipe. Ja një shembull ku autori nuk ka përdorur madje as rima të ngjashme, por arrin të shqipërojë me një metrikë të rregullt dhe të transmetojë edhe aromën e vargëzimit oriental:

A je ndër ata heronj?

Plagët m’i trego aherë,

Që lavdinë të ta shikoj

Dhe për ty ta çel këtë derë.

Ky ishte vetëm një vështirësi tepër i shkurtër mbi këtë libër dhe brenda kësaj hapësire është e pamundur të zbulohen dhe të trajtohen shumë aspekte, por ajo që mbetet për t’u thënë si përfundim është fakti që punime të tilla, që nuk janë të shpeshta, janë kontribute të çmuara intelektualësh modernë që i bëjnë nder kulturës sonë, sepse transmetojnë, jo vetëm informacione të vyera e të munguara por edhe mesazhe integruese dhe vëmendja e lexuesit ndaj tyre duhet të rritet. Duke përfunduar, i uroj autorit suksese në veprimtaritë e tij të mëtejshme.

TRANSFORMIMI DHE VIJIMËSIA

Doc. dr. Fahredin Jëlldëz

Kurani është shpallja e vetme hyjnore (vahj) sot në botë, e saktë dhe e pandryshuar.¹ Në të nuk janë përzier nga asnjë drejtim gabimet njerëzore, duke bërë që Kurani të ruhet deri në ditët e sotme në formën që u shpall për herë të parë. Mbrojtja e tekstit kuranor sigurohet nga vetë Allahu.² Kurani synon të formojë një shoqëri që i beson ashtu siç i ka hije Allahu, si të vetmit dhe sunduesit të gjithçkaje, një shoqëri që jeton me devotshmëri, larg shirkut dhe imoraliteteve.³ Kjo kërkesë e Kuranit u realizua nën udhëheqjen dhe autoritetin e profetit Muhamed (a.s.), brenda një kohe shumë të shkurtër dhe me një shpejtësi marramendëse, por në përputhje me nevojat dhe zhvillimet e shoqërisë njerëzore. Si rezultat, u krijua një shoqëri islame model në kuptimin e vërtetë të fjalës.

Në periudhën pas vdekjes së profetit Muhamed dhe shoqërisë së parë myslimane komentimi i Kuranit dhe traditës profetike u realizua në përputhje me mesazhin dinamik të Kuranit duke bërë që Kurani dhe suneti të përbënte themelin e jetës së përditshme dhe strukturave sociale në shoqërinë e asaj kohe. Myslimanët e parë i komentuan mesazhet kuranore në përputhje me kushtet e kohës që jetonin dhe për këtë arsye merituan edhe frymëzimin dhe begatinë e shpalljeve hyjnore. Gjatë këtij procesi komentimi,

brezi i parë i myslimanëve, as i deformonin mesazhet e burimeve fetare, as pengonin shfaqjen e risive të dobishme, sepse ata e dinin shumë mirë se veprimet e bëra në përputhje me thelbin e mësimave të Kuranit dhe sunetit janë fetarisht të drejta dhe legjitime.

PYETJE DHE PARAGJYKIME RRETH ISLAMIT

Turbullirat që u shfaqën pak kohë pasi profeti Muhamed kishte ndërruar jetë, bënë që myslimanët të përjetonin një krizë të fortë identiteti, si rezultat i së cilës u shfaqën në mesin e tyre edhe një sërë temash për tu debatuar, të cilat, duke ndërruar formë në këtë apo në atë mënyrë, kanë ardhur deri në ditët tona në formën e pyetjeve. A është Kurani, i shpallur katërmëdhjetë shekuj më parë, i vlefshëm për çdo kohë dhe për çdo vend? Cili është vendi i Islamit, që mbështetet në parime të pandryshueshme, në botën e sotme që përjeton transformim të vazhdueshëm? Paragjykimet në lidhje me Islamin janë të formës: “Ku ka Islam aty ka teokraci. Nuk ka qytetërim as liri, sepse feja islame nuk ka ndonjë gjë për t’i dhënë njeriut të sotëm, sa i përket të drejtës civile.”

Para se t’u jepet një përgjigje këtyre pyetjeve dhe paragjykimeve, do të jetë e nevojshme që më parë të

sqarojmë konceptin e ndryshimit dhe transformimit.

GJENEALOGJIA E KONCEPTIT “NDRYSHIM, TRANSFORMIM”

Vlerësimet rreth koncepteve, kuptimi i të cilave nuk dihet qartë, nuk e shpie njeriun drejt së vërtetës. Prandaj duhet që më parë të përkufizohen saktë dhe qartë kuptimet e konceptit ndryshim, transformim. Para së gjithash, duhet të themi se koncepti **ndryshim, transformim** mund të përdoret edhe në kuptimin pozitiv edhe në atë negativ.

Transformimi për stabilitet me qendër Kuranin, është një temë që Islami i jep rëndësi.⁴ Ky kuptim pozitiv i transformimit shprehet në literaturën islame me fjalët **tekamul, texhedut, islah** dhe **ihja**. **Tekamul** cilësohet zhvillimi pozitiv që përputhet me të vërtetat absolute të fesë, intelektit, ditorisë dhe jetës. **Texhedut** do të thotë rinovim, ndërsa **muxhedit** quhet personi që rinovon jetën e tij në dritën e Kuranit dhe sunetit. Fjala **islah** (reformë), që përmban më shumë tendencë me përmbajtje shoqërore, shpreh përtëritjet dhe rinovimet e mbara dhe të mira në lidhje me rregullimin e punëve praktike të shoqërisë. Koncepti më i përhapur, që shpreh transformimin në kuptimin islam, është **ihja** që do të thotë rigjallërim. Rigjallërim (ihja) nuk do të thotë të krijosh sërish një gjë, por do të thotë t’i japësh gjallëri asaj që ekziston, ta përditësosh atë në atë shkallë që të funksionojë dhe ta transmetosh në jetë. Kjo do të thotë që transformimi në kuptimin islam do të thotë “ta përjetësosh fenë në formën e saj origjinale”. Koncepti transformim përdoret edhe në kuptimin negativ të dijes dhe njohurive për “reformë, evropianizim, revolucion, tëhuajësim, zhdukje nga rrënjët”. Transformimi që nuk ka një qendër është destabilizues dhe nuk ka hair në të. Transformimi dhe vazhdimësia janë kushte të pandryshueshme për jetën, sepse qëndrimi në vend numëro është një lloj “vdekjeje”.

Nuk është e vështirë t’u jepet përgjigje pyetjeve në lidhje me islamin dhe Kuranin që i cituam më sipër. Islami i ofruar nën mësimet e Kuranit u shfaq si një fe dinamike plot vitalitet. Ai arriti me sukses që brenda një kohe të shkurtër të ofronte një qytetërim që nuk binte ndesh me të vërtetën e njeriut dhe të jetës, sepse dinamizmi gjendet pikërisht në Kuran dhe në përvojën historike të Islamit për të mbetur në këmbë duke u dhënë përgjigje nevojave të çdo shekulli nëpërmjet ajeteve të Kuranit. Islami është feja që ndërhyr në jetën e njeriut dhe e ndryshon atë, në mënyrë që njeriu të kapet gjithmonë pas “vijës së besimit monoteist dhe moralit të pastër”. Formën e këtij realiteti Islami ua ka lënë përvojave njerëzore dhe ixhtihadit, në parim.⁵ Kjo do të thotë që “vazhdimësia dhe transformimi, mbështetur në burimin hyjnor”, janë dy veçoritë e mëdha jetike të Islamit, të cilat edhe sigurojnë në mosndryshueshmërinë e të vërtetave të shpallura me frymëzimin hyjnor (vahj), edhe e pengojnë fenë të mbytet në traditat e pabaza.

Paragjykimi rreth Islamit në formën që, “Ku ka Islam aty ka teokraci. Islami nuk ka çfarë t’i japë njeriut të sotëm për sa u përket të drejtave të tij civile.” janë pohimet e pabaza që përhapin forcat e mbrapshta të cilat nuk lënë rast t’u shpëtojë që ta sulmojnë Islamin në të gjitha planet. Ata që nuk dinë se çfarë vendi t’i lënë fesë në jetën moderne, që dëshirojnë ta nxjerrin besimin përjashta jetës, e përkufizojnë fenë Islame në një mënyrë që Kurani nuk e pranon dhe kërkojnë t’i japin atij formë në drejtim të pikëpamjeve të tyre personale. Sipas tyre Islami nuk është një fe që përzihet me jetën sociale, por duhet të jetë një traditë e pakuptimtë që mbetet vetëm brenda ndërgjegjes dhe kufizohet vetëm brenda shtëpive. Në të vërtetë Islami është feja e vetme që nuk ka nevojë për përkufizimin njerëzor. Duket qartë që këto lloj paragjykimesh që nuk përputhen me Kuranin dhe nuk mbështeten në baza shkencore, nuk kanë për të sjellë në dritë rezultate në të mirën e njerëzimit.

RRUGËDALJA

Myslimanët janë të detyruar që problemet bazë të fillojnë t'i zgjidhin duke i ritrajtuar sërish konceptet bazë, në krye të të cilave vjen **koncepti Islam**, i cili bën që ata të fitojnë **identitetin Mysliman**. Njeriut duhet para së gjithash t'i bëhet i kuptueshëm Kurani.

Rruga e vetme në parandalimin e gabimeve që nuk përputhen me thelbin dhe synimet e Islamit është arritja drejt relitetit me shkencë, besim dhe punë të mbara. Qëllimi i dijes dhe i besimit është administritimi i punëve, që ato të marrin udhë të mbarë.

Pohimi i dëshmisë islame (shehadeti) mund të jetë i mjaftueshëm që njeriu të bëhet mysliman⁶, por nuk është i mjaftueshëm që ai të mbetet dhe të vdesë si mysliman⁷, sepse Kurani i përmend së bashku besimin dhe punët e mira që nga fillimi deri në fund të ajeteve që ai përmban.⁸ Sihariqin e shpëtimit të vërtetë ai ua jep besimtarëve besnikë që ekspozojnë së bashku "imanin me punët e mira".⁹ Për të mos rënë në pikëpamje dhe praktika që kalojnë kufijtë e caktuar nga Islami, është kusht leximi i teksteve fetare në mënyrë të kujdesshme, të ndërgjegjshme dhe të detajuar. Ata që pretendojnë se janë purifikuar me Islamin, por nuk e zbatojnë atë, që e kërkojnë shpëtimin dhe lumturinë në një jetë pa Islam, në të vërtetë përjetojnë procesin e zhveshjes së petkut islam në emër të qytetërimit. Këta njerëz e kanë të nevojshme që ta përmirësojnë keqkuptimin që kanë ndaj Islamit. Ata duhet ta bëjnë këtë, në qoftë se dëshirojnë të mbërrijnë tek feja dhe koncepti i Hyjnore që u ofron Kurani. Kurani thekson mëshirën e pafund të Allahut dhe na mëson se Ai i fal njerëzit që pendohen për gjynahet e tyre.¹⁰ Ai asnjëherë nuk ua premtonte xhenetin njerëzve që kryejnë zina, vjedhin dhe tregohen të padrejtë. Të tillët Allahu i ka luftuar dhe ka paralajmëruar se do të hidhen një në një në xhehenem.¹¹

REVOLUCIONI I RIGJALLËRIMIT, JO I ASGJËSIMIT

Shpallja kuranore shndërrohet në një sistem ideal nëpërmjet njeriut besimtar. Kjo është arsyeja përse edhe Kurani e thekson aq shumë rëndësinë e njeriut të përsosur dhe shoqërisë aktive.¹² Sipas mendimit tim, puna më e madhe dhe parësore e shekullit tonë duhet të jetë pasqyrimi i fesë islame në formë sistemi drejt shoqërive, realizimi i revolucionit të rigjallërimit dhe ndryshimi i sistemeve koloniale. Në të kundërt, tekstet kuranore nuk do të mund të shpëtonin nga bllokimi zyrtar ideologjik i kohës dhe i vlerave të sistemit. Kritikët e Islamit i shpjegojnë ligjet dhe dënimet e urdhëruara nga Kurani në kundërshtim me realitetin human dhe kërkojnë që ato të ndryshohen.

Emëruesi i përbashkët i kritikëve të Islamit është ekspozimi i qasjes së tyre diferencuese mes fesë dhe shpalljes hyjnore. Ata që janë të varur nga vijat me bazë sekulariste, nuk arrijnë t'i realizojnë vetëm me intelektualizëm zhvillimet pozitive që përmbajnë risi të mbara.

Si përfundim, mund të themi, pa e harruar të vërtetën, se thelbi ka nevojë për një këllëf për ta ruajtur. Është kusht gjetja e një pike ekuilibri që do të realizojë përqafimin e "transformimit të vërtetë të vazhdueshëm dhe burimor". Për përmbushjen e këtij kushti mjafton qëllimi i mirë, njohuria dhe largpamësia. Natyrisht që këto do t'i kryejë njeriu me besim, i cili dëshiron vazhdimisht që Islami të sundojë mbi jetën. Ditën që Islami do ta gjejë njeriun që e transmeton atë në jetën e përditshme, atë ditë do të marrë fund edhe fatkeqësia e botës islame. Shekujt që kanë kaluar qenë shekujt kur Islami luftoi të hynte në jetë. Urojmë që ky shekull do të jetë shekulli, kur Islami do të transmetohet si një sistem i tërë brenda jetës dhe do të marrin fund fatkeqësitë për botën islame.

Referencat: 1) Bakara, 2; Haxh, 16; Kehf, 1-2; 2) Fussilet, 41-42; Hixhr, 9 vb.; 3) Al-i Imran, 103-104; Haxh, 41; 4) Bakara, 106; 5) A'raf, 199; 6) Bakara, 285; 7) Al-i Imran, 102; Bakara, 285 vb; 8) Bakara, 62; Maide, 9, 69; Nahl, 97; Hud, 23; Kehf, 107; 9) Bakara, 25; 10) Bakara, 37; Maide, 39; En'am, 54; Furkan, 70; 11) Isra, 23-39; 12) Nahl, 120; Bakara, 123; Al-i Imran, 104, 110.

Hetues i nefsit

Ekrem Sagiroglu

Perëndimi i një dite, mbyllja e një jave, veçanërisht nisja e një viti të ri, duhet të jenë stacione hetimi për nefsën.

Transmetohet se Hz.Omer (r.a.), mbante shënim gjithë veprimtaritë e tij dhe çdo fundjavë analizonte gjithçka kishte shkruar, pendohej për gabimet ndërsa për veprat e mira falënderonte Allahun, duke iu lutur për vazhdimësinë e suksesit në këtë udhë.

Një tregtar i kujdesshëm llogarit fitimet dhe humbjet e ditës. Fillim muaji, është koha e pagesës së nëpunësit. Gjatë fundit të vitit gjithë tregtarët përpihen nga një aktivitet i dendur, matin fitime e humbje, thurin plane e përgatiten për kushte më të mira dhe për një të ardhme të re.

Është e çuditshme që njeriu llogarit me imtësi dhe përpikmëri çdo element material të jetës, ndërsa kur flitet t'i hedhë një vështrim vlerës njerëzore Islame, sillet pothuajse indiferent. E ndërkaq mossuksesi në botën tregtare, madje edhe dështimi i plotë, jo vetëm që nuk është përmbytja e gjithçkaje, por nuk mund të quhet as fatkeqësi..., sepse gjithnjë ekziston një mundësi rifillimi.

Por a është po kaq e mëshirshme bota e vlerave? Vitet që i japin lamtumirë jetës, kohët që qajnë të braktisura, çastet që nuk përmbushin qëllimin e krijimit, a japin mundësi të dytë për rifillim?!

Ndërkohë që shpenzojmë, tregohemi shumë të kujdesshëm dhe vigjilentë për ekuilibrin e buxhetit, duke vlerësuar çdo qindarkë. Kur planifikojmë themelimin e një biznesi, shqyrtojmë gjithçka deri në detaje. Gjatë jetës tregtare ndjekim strategji dhe taktika të domosdoshme për këtë fushë, përshtatemi deri në hollësi me metodat dhe ndjekim rrugën drejt suksesit. Shkurtimisht, nuk tregojmë asnjë pakujdesi.

E në fakt edhe jeta është një "tregti", e bota: "fushë tregtie". Për më tepër një fushë që nuk të jep mundësinë e një prove të dytë. Këtë më bindshëm na e parashtron shprehja kuranore: "Të tillët janë që e ndërruan të vërtetën

(besimin) me të pavërtetën (mosbesimin), pra tregtia e tyre nuk pati fitim dhe ata nuk qenë të vetëdijshëm (në punën e tyre)." (Bekare, 16)

Por si mundet që pjesa dërmuese e njerëzve, jetën, këtë pasuri shumë më të çmueshme se çdo gjë materiale që zotërojnë, e harxhojnë në një kënd aspak të denjë për të dhe në fund vuajnë dështimin.

Ç'është kjo shastisje?! E njeriu, i rrëmbyer prej saj, koordinon shumë mirë punët e kësaj bote, ndjek me vëmendje ditë pas dite, madje orë pas ore zhvillimet ekonomike, duke mos treguar asnjë shenjë dembelizmi. Ndërsa për gjendjen shpirtërore, për nivelin e ecuresë fetare, nuk tregojnë aspak preokupim. Harron të hetojë se koha që rrjedh, vitet që shkojnë e s'kthehen, shkruhen në favorin apo disfavorin e tij? Njeriu i shastisur e di më së miri se kapitali për të cilin nuk financohet, që nuk sjell fitim dhe nuk rritet, patjetër që humbet. Por nuk ndalet të mendojë se edhe koha, edhe jeta një ditë perëndon e humbet.

E vërteta është se jeta është me vlerë dhe koha një pjesë e jetës!

...E qëllimi parësor, ai që duhet t'i paraprijë suksesit të materiales, të përkohshmes, është gjetja e shtigjeve që dhurojnë lumturinë e përjetshme...dhe e gjithë kjo fshihet në ndërgjegjshmërinë e vlerës së kohës.

Me dëshirën se do t'i bashkangjitet duave tona të shumta dhe me shpresën e pranimit, po citoj një dua të Hz. Omerit (r.a.): **"-O Allah, të lutem Ty, të mi falësh begati kohës që më ke dhuruar!"** Amin!

Rrugëzgjidhja
Unë nuk jam... e di
Njerëzit nuk janë... edhe këtë e di
Gjithçka një provim final
Çdo çast: fundçast
Çdo gjë të nis drejt Tij
çdo ngjarje provim
E unë... durim
Gjendja ime... pendesë
Rrugëzgjidhja... dua.

Kënga qytetare shkodrane

Fatos Mataj

Gjatë gjysmës së parë të shekullit XX, studiuesit dhe muzikantët shqiptarë kishin filluar të aktivizoheshin seriozisht në mbledhjen, notëzimin dhe ekzekutimin e këngës qytetare shqiptare, një pjesë e së cilës ishte në fazën e transformimit në këngë lirike qytetare shqiptare.

Kënga qytetare shkodrane, me karakteristika të dallueshme qartë, duke qenë se ishte në kufirin ndarës midis këngës tradicionale dhe asaj lirike, ndryshon në shumë drejtime nga kënga rurale apo ajo e malësisë. Modalitetet e Lindjes së Mesme që i karakterizojnë këto këngë, mendohet që kanë hyrë tek ne aty nga shekulli XVIII nga muzikantët gjysmë profesionistë, të cilët erdhën qoftë si pjesëtarë të administratës urbane apo individë që kishin kaluar një periudhë kohe në Anadoll.

Etnomuzikologu Ramadan Sokoli shkruan se kodifikimi oriental u suall në pashallëkun e Bushatlinjve nga Marko Krali (princ bullgar), i cili futi sistemin e 12 makameve dhe violinën në grupin e ahengut.

Këngët e porsalindura qytetare u përhapën fillimisht nëpër qendrat kryesore të administratës osmane, në pashallëkun e Bushatlinjve në veri me kryeqendër Shkodrën dhe të Ali Pashë Tepelenës në jug me kryeqendër Janinën. Kënga qytetare me prirje të Lindjes së Mesme, jo vetëm që përshtati shumë elementë të shkallëve muzikore modale otomane, por shfrytëzoi edhe elementë të këngës lokale tradicionale, qytetare apo rurale. Prania e muzikës më të hershme qytetare dhe rurale të Shkodrës, si dhe krijimi i këngëve të reja qytetare (këngët e ahengut), formuan një lloj kënge qytetare krejt të veçantë me frymë të

Lindjes së Mesme, por me tipare të dallueshme lokale dhe rajonale. Me sa duket huazimet ndodhën për shkak se meloditë monofonike turke përgjithësisht e gjenin më të lehtë të shkriheshin me meloditë monofonike tradicionale e folklorike të qytetit apo të malësisë së Shkodrës. Procesi i “shqiptarizimit” të këngëve mund të quhej i nisur, të paktën me Kasem Xhurin (lindur në Shkodër në 1830), i cili iu kushtua me pasion përmirësimit të ahengut shkodran, sidomos duke sjellë meloditë bizantine në përngjasim të valleve shkodrane dhe duke përdorur çelësin nr. 16 të muzikës bizantine. Ai i dha më shumë rëndësi melodisë se fjalëve. Brezat më të rinj pas Xhurit dhe Palokë Kurtit, me pikësynim të veçantë u përpoqën që t’i filtronin këngët qytetare nga elementët e “jashtëm” dhe t’u jepnin atyre karakter të dukshëm lokal. Pra, pavarësisht nga trashëgimia osmane apo ngjashmëria me këngët ballkanase, procesi i transformimit në një identitet dhe realitet shqiptar duket qartë në mënyrën se si modet, por edhe meloditë e Lindjes iu përshtatën etnosit shqiptar.

Një nga figurat e muzikës që e zhvilloi aktivitetin në qytetin e tij të lindjes, Shkodër, ishte Martin Gjoka (1890-1940). Fillimisht ai mori mësimë muzike në Shkodër dhe më vonë, gjatë viteve 1908-1913, kur ishte me studime në Salzburg, mori mësimë të tjera për kompozicion nga P. Hartman Handerland. Është autor i disa veprave vokale dhe instrumentale. Ai krijoi stilin e vet melodik të mbështetur fort në folklorin muzikor të zonës së Mbishkodrës si dhe në këngët qytetare. Shembull i spikatur i kësaj prirjeje është pjesa orkestrale “Një vjollcë shkodrane”, e cila trajton motive të këngëve qytetare, sidomos të tipit të përcje-

llëses instrumentale të ahengut. Kjo lloj melodie, shpesh me zbukurime (melizma) të shumta dhe me frymëzim nga strukturat kromatike të Lindjes, është tipike për qytetin e Shkodrës.

Palokë Kurti mendohet të ketë kompozuar 17 këngë, ku ndër më të spikaturat janë “Marshalla bukurisë sate”, “Për mue paska ken kismet”, etj. Bukuria e këngëve të tij erdhi si rezultat i spontaneitetit në përçimin e emocioneve si krijues, duke tentuar kështu drejt formimit dhe “shkodranizimit” të tyre. Ai diti të shfrytëzonte material me nota muzikore si peshrefe, sharki, taksimë turke apo forma të lehta muzikore perëndimore dhe, duke i absorbuar ato në qenien e tij intelektualisht dhe emocionalisht, krijoi ato këngë, që, edhe pse kanë kaluar më se njëqind vjet nga lindja e tyre, po i qëndrojnë kohës me sukses të plotë. Nga ana strukturore këto këngë janë të formave strofike e me refren dhe mund të klasifikohen në dy tipa kryesorë. Tipi i parë karakterizohet nga organizimi metrik i lirë, improvizimi dhe zhdërvjelltësia e ornamentikës, si te kënga “Për mue paska ken kismet”. Tipi i dytë karakterizohet nga dy pjesë kontrastuese të linjës vokale, si te kënga “Marshalla bukurisë sate”; kur flitet për kontrast nuk është fjala vetëm për atë të tempit apo nganjëherë të modalitetit që ekziston midis linjës instrumentale dhe asaj vokale. Melodia, veçanërisht në pjesën e parë të këngës, është tejet ornamentale. Ornamentet janë të bazuara herë tek modet e Lindjes dhe herë në stilin e këngëve të vjetra tradicionale lokale, siç janë ato të dasmës shkodrane. Në të dy strukturat e P. Kurtit mbizotërojnë stili i kantilenës, intervalet e afërta dhe frymëmarrja përcaktohet qartë sipas vijave melodike. Shtrirja vokale e melodisë është mjaft e gjerë dhe të tilla shtrirje prej 12 notash kanë dy këngët e sipërpërmendura. Por meloditë e këngëve të Kurtit gjenden edhe të natyrës instrumentale të tipit vallëzues. Nuk mund të thuhet që në këto këngë krijohen marrëdhënie të alternuara mbështetur në figurshmërinë melodike të linjës vokale. Shoqërimi instrumental në të shumtën e rasteve bëhet në unison, por duke gjykuar edhe nga marrëdhëniet harmonike të potpurive të tij, shihet se ato ndjekin sistemin e maxhorminorit, ku përparësi marrin tonalitetet minore.

Në vitin 1943, Gjon Kujxhija botoi në Firence “Dasëm shkodrane”, vëllimi i parë i librit “Valle kombëtare”, një trajtim i mrekullueshëm i këngëve të dasmës shkodrane. Në përmbledhjen e tij Kujxhija shfrytëzon muzikën e valles së dasmës dhe jo atë të këngës qytetare. Qëllimi dhe idetë mund të merren vesh qartë nga parathënia e librit: “Natyrisht, ne si të bijtë e iliro-thrakëve (pjesëtarë të familjes indo-evropiane) i përkasim perëndimit, por duke mos lënë mënjane pozitën tonë gjeografike dhe sidomos historinë. Shqipëria ka qenë përherë një urë kalimi që ka bashkuar perëndimin me lindjen. Këtë bashkim të dy botëve e ndjejmë edhe në muzikën tonë.

S hqipëria ka qenë përherë një urë kalimi që ka bashkuar perëndimin me lindjen. Këtë bashkim të dy botëve e ndjejmë edhe në muzikën tonë.

përia ka qenë përherë një urë kalimi që ka bashkuar perëndimin me lindjen. Këtë bashkim të dy botëve e ndjejmë edhe në muzikën tonë. Në çdo melodi gjejmë një dualizëm; secila fillon me një ton mashkullor, të qartë, të gëzueshëm (e këtua në tonalitetin maxhor), por mbaron me një ton më të butë, të ëmbël, mistik (e këtua ndjejmë tonalitetin minor), shprehje kjo e vërtetë e shpirtit të racës sonë”.

Një pjesë me vlerë e modeve diatonike të Ballkanit Jugperëndimor, edhe pse nuk janë klasifikuar kurrë si të tilla, janë këngët e dasmës të Shkodrës apo vallet e dasmës, siç i quan Kujxhija në librin e tij dhe vallet e shtregullave. Këto këngë apo valle janë të një tradite dhe natyre krejtësisht lokale, që e pasurojnë së tepërmi repertorin e Ballkanit Jugperëndimor. Autori shënon:

Në Shkodër kemi dy soje muzike ose ma mirë me thanë, dy periudha të ndryshme të krijimit dhe të zhvillimit të saj: e para fillon prej kohëve të lashta dhe arrin deri në periudhën e Turqisë; e dyta përfshin periudhën e Turqisë e deri në ditët e sotme. Së parës i përkasin “vallet”, së dytës “këngët e ahengut”. Ka shumë të ngjarë që në fjalën “valle” të jenë bashkuar muzika, poezia dhe danci. Në Shkodër ekziston shprehja “me ia thanë” dhe ka kuptimin me këndue. Në këtë rast kemi të bashkuar vetëm muzikën me poezinë. Megjithatë, kemi edhe shumë valle që dancohen, si p.sh. “vallja pirrike”, e cila do të jetë ndonjë danc i yni karakteristik, i trashëguar prej të parëve. Në Shkodër, vallet (të cilat kanë kohën 7/16 + 5/16 ose anasjelltas) këndohen në tre raste: a) martesë, b) festa e pranverës (shtregullat), c) shëtitjet (pik-nik).

Në një fjalor shqip, botuar në vitet '30, togfjalëshi

...intonacionet otomane kishin hyrë në modë, jo vetëm për prirjen e tyre të re, por edhe për pasurinë e tyre të shprehjes, çka e bënte të pamundur t'i rezistojë asaj magjie aq të fuqishme orientale.

“aheng kombëtar” jepet si më poshtë: ahengu ose melodia që trajtohej ishte turko-bizantine ose, më mirë, “aheng oriental”. Vetëm vallet e dasmës që këndoheshin nga gratë e qytetit, të shtregullave në prill e në maj ishin të brumit kombëtar, si në përmbajtje, ashtu edhe në melodi, të cilat Shkodra, duke mos qenë aq të këndueshme për veshin, i cilësoi të dorës së dytë e të tretë. Me të vërtetë mund të çuditemi përse thesaret e vërteta autentike, si këngët e dasmës shkodrane apo ato të shtregullave, “cilësoheshin” nga shkodranët si të dorës së dytë e të tretë. Ndoshta cilësimi i shprehur në fjalor s’mund të jetë plotësisht i saktë. Në Shkodër (dhe në disa qytete të Shqipërisë), intonacionet otomane kishin hyrë në modë, jo vetëm për prirjen e tyre të re, por edhe për pasurinë e tyre të shprehjes, çka e bënte të pamundur t'i rezistojë asaj magjie aq të fuqishme orientale. Këto intonacione janë ende në modë edhe sot, pas më shumë se dyqind vjet të ekzistencës në Ballkanin Jugperëndimor. Grupet e ahengut që kultivuan praktikën e makameve dhe mbizotëruan muzikën qytetare shkodrane, ngurronin të pranonin në repertorin e tyre këngët dhe vallet e traditës më të vjetër (qofshin ato të dasmës qytetare apo të shtregullave).

Pjetër Dungu shprehet: “*Shumica e këngëve dhe valleve të kënduara shkodrane mbarojnë me kadencën tonike minore. Në përgjithësi këngët e shtregullave janë shumë të gëzueshme dhe shumë melodioze. Duke qenë se kjo kadencë dëgjohet në të gjithë Ballkanin, unë e quaj kadenca tonike minore ballkanase, ku kanë jetuar pellazgët, ilirët dhe sot pasardhësit e tyre, shqiptarët. Mbjaj mend kur mësuesi im Martin Gjoka bisedonte me shokun e tij Bernardin Palaj për folklorin e lashtë; Bernardini thoshte se vallet me këngë të dasmave, shtregullave, etj., janë visari më i çmuar, më i vjetri në Ballkan...*”

“Mori vashë e vogël”, është një këngë dasme shkodrane (e transkriptuar nga Gj. Kujxhija). Diapazoni i saj përfshin një kuintë, ndërsa tonaliteti i nëntonikës së saj apo tonaliteti “maxhor” mbizotëron gjatë gjithë këngës. Kënga qytetare shkodrane “Metelikun ta kam falë”, është ndërtuar mbi një emfazë modale, ku pjesa e saj e parë ka një kadencë vokale dhe diapazoni rritet në mënyrë të ndjeshme. Struktura melodike e kësaj kënge përfshin të njëjtat intervale si kënga “Mori vashë e vogël” (përveç kadencës), d.m.th. aktiviteti melodik përqendrohet brenda të njëjtit tetrakord,

LA-RE, duke shtuar nëntonikën SOL. Të dyja këngët fillojnë në nëntonikë, zhvillohen rreth gradëve të katërt e të pestë dhe tërhiqen (gravitetizohen) në kadencë tonike drejt fundit të këngës. Në këngët qytetare shkodrane gjenden shumë elementë ornamentalë, si p.sh.: *accocatura*-t, *melizmat*, *mordentet*, *trilet*, *portamentet*, shumëllojshmëria e *vibratos*, *infleksionet tonale*, *formatat karakteristike melodike dhe kadencore si dhe ndryshimet ritmike*.

MODET QË MBIJETUAN NGA KULTURA BIZANTINE NË SHEKULLIN XX

Para se të kalohet te kënga qytetare shkodrane në veçanti, është e udhës të thuhet diçka për muzikën shqiptare në tërësi, për të cilën s’mund të anashkalohet prirjet themelore modale që janë:

1. Modet diakronike dhe kromatike të Ballkanit Jugperëndimor,

2. Modet otomane,

Që të dyja prirjet e kanë origjinën nga Orienti. Disa nga këngët e Shqipërisë së Jugut kanë lidhje me muzikën dhe mendësinë Lindore (jo otomane) të modeve diatonike dhe kromatike, ose me modet e Ballkanit Jugperëndimor. Shqipëria e Mesme dhe e Veriut janë më pranë modeve otomane.

KARAKTERISTIKAT E PËRGJITHSHME TË MODEVE TË PËRDORURA NË KËNGËN QYTETARE SHKODRANE

MAKAMI

Përhapja graduale e islamizmit në Shqipëri gjatë rrjedhës së pesë shekujve, solli ndikimin e vet në art. Futja e sistemit të makamit në veçanti, pati ndikim në zhvillimin e muzikës qytetare. Sistemi i makamit u modifikua nga klima kulturore, në kuptimin që makami përthihti dhe përshtati disa nga stilet muzikore autoktone. Dihet se ahengxhinjtë apo sazexhinjtë shkodranë i kodifikuan repertorët e tyre sipas grupeve të këngëve dhe melodive instrumentale, të renditura sipas perdeve në të cilat ato ishin krijuar. Në fakt të 12 makamet kanë qenë shumë popullore, madje ka një këngë qytetare shkodrane të titulluar “Në dymbëdhjetë makame”. Po ç’janë makamet?

Makamet janë shkallë muzikore modale të ardhura nga sfera e kulturës turko-arabo-persiane, të cilat i përhapin ardhja e osmanëve. Secila nga këto shkallë shquhet për strukturën dhe shprehitë e veta. Gjatë viteve, këto shka-

llë u tjetërsuan dhe u përvetësuan nga kultura muzikore qytetare e popullit të Shkodrës dhe u përshtatën sipas shijes së vet. Po të krahasojmë jonet e shkallës “dyqah” ose “hixhaz” në ahengun shkodran me atë të “hixhazit” arab, turk, azerbajxhanas, do të bindemi se sa ndryshojnë mes tyre. Ndoshta për këtë arsye dëshmitë dhe mendimet e muzikologëve të ndryshëm orientalistë shpesh nuk përkrijnë mes tyre në lidhje me strukturën e të njëjtit makam, pikërisht pra nga veçoritë kombëtare që i dallojnë këto makame ndër popujt e ndryshëm.

Ramadan Sokoli përdor termin *perde* dhe jo makam, sepse, siç thotë ai: Këtë vështrim *makam* e ka zëvendësuar tek ne fjala persishte *perde*. Në prejardhjen e tyre fjalët kanë të njëjtin kuptim, ndërsa këtu tek ne janë ndarë. Ja dhe 12 perdet e ahengut shkodran:

Perdja I-Dyqah, afërsisht e ngjashme me makamin HÜMAYUN ose HIÇAZ. Perdja II-Zyl, afërsisht e ngjashme me makamin HIÇAZ-HÜMAYUN. Perdja III-Gjysë, afërsisht e ngjashme me makamin NÍKRÍZ. Perdja IV-Raas-i, afërsisht e ngjashme me makamin RAST ose me sistemin maxhor-minor. Perdja V-Sergjah-i, afërsisht e ngjashme me makamin SEGÂH. Perdja VI-Huzam-i, afërsisht e ngjashme me makamin HÜZZAM. Perdja VII-Nevish-i, afërsisht e ngjashme me makamin EVIÇ. Perdja VIII-Hysejn-i, afërsisht e ngjashme me makamin BAYATI (në Asirian) ose MUHAYYER. Perdja IX-Sabah-i, afërsisht e ngjashme me makamin BAYATI. Perdja X-Leva, afërsisht e ngjashme me makamin RAST në pentakordin bazë dhe UŞŞAK në tetrakordin e sipërm. Perdja XI-Nihavend, e ngjashme me makamin BUSELIK (në LA) ose Nihavent (në SOL); gjithashtu e ngjashme me minorin harmonik. Perdja XII-Divan, e ngjashme me makamin ZERGÜLELI-HIÇAZ (ZENGÜLE). Ka edhe një variant me finalis në LA.

Ja edhe disa nga këngët lirike qytetare shkodrane që mbartin elemente të 12 perdeve të lartpërmendura:

Palokë Kurti: Marshalla bukuris s'ate (jare)

Palokë Kurti: Për mue paska ken kismet (jare)

Palokë Kurti: N'at zaman t'asaj furije.

Hasan Preza: Dashtnuer t'u bana.

Hasan Preza: Shkoj e vij fluturim si zogu.

Ndreke Vogli (Naraçi): Vaj, si kenka ba dyrnajaja.

Pjetër Dungu: Metelikun t'a kam falë; etj. etj.

Makamet turko-otomane trajtohen kryesisht si sistem modal i përdorur në sferën e këngëve lirike qytetare shkodrane dhe jo në atë të këngëve tradicionale (popullore) qytetare. Veç kësaj duhet vënë në dukje se këngëtarët lirikë të viteve '30 me interpretimet e tyre synonin

...muzika e ahengut ishte osmane (turke)
dhe këngët që dolën në fillim nga grupet e
ahengut ishin, natyrisht, të improvizuara dhe të
kompozuara në stilin turk.

t'i shndërronin orientalizmat në novacione modale duke i ngritur dhe zhvilluar ato sipas parimeve perëndimore të këngës së kultivuar artistike. Infleksionet novatore të këngëve qytetare shkodrane, të konsideruara (nga një pjesë e mirë e këngëtarëve të viteve '30) si elementë dhe mjete shprehëse të këngëve lirike, u përdorën nga ata për të krijuar një atmosferë ekzotike dhe jo aq për të theksuar detaje shprehëse e infleksione modale apo origjinën e tyre orientale.

Duke u nisur nga praktikat e makamit, mund të nxirren këto përfundime për këngët qytetare shkodrane:

a) Ka rëndësi të bëhet e qartë se këngët qytetare shkodrane që bazohen në praktikat e makameve duhen trajtuar si të tilla dhe nuk duhen ngatërruar me këngë të tjera qytetare që nuk mbështeten në këto praktika.

b) Ka rëndësi të theksohet se muzika e ahengut ishte osmane (turke) dhe këngët që dolën në fillim nga grupet e ahengut ishin, natyrisht, të improvizuara dhe të kompozuara në stilin turk.

c) Megjithëse sistemi muzikor që u zbatua në muzikën e ahengut dhe në këngët qytetare shkodrane me kahje të Lindjes së Mesme konsiderohet të ishte ai i makamit, këngët e kompozuara në këtë sistem ishin vendase; këto këngë u maturuan gradualisht për t'u bërë më të pavarura nga rregullat strikte të sistemit makam dhe, për më tepër, me kalimin e kohës, *teprimet* orientale nuk përbënin rendin e ditës në përshtatjen e tyre me klimën e vendit.

d) Fakti që edhe sot është e mundur, ndonëse jo me aq lehtësi si dikur, që këngët qytetare shkodrane të kategorizohen duke u bazuar në sistemin e makameve, tregon se ky sistem në atë kohë, ishte futur mirë dhe ishte konsoliduar tek muzikantët e qytetit.

e) Këngët qytetare shkodrane që përdorën sistemin e makamit ishin të pashoqe, jo aq për nga përdorimi specifik i sistemit klasik turk, se sa për nga pasioni, struktura origjinale dhe frymëzimi lokal. Këngë të këtij tipi në kohën e sotme pothuajse nuk kompozohen më, por vetëm këndohen.

Ndryshimi dhe zhvillimi

Prof. dr. Ismail Lutfi Çakan

Sipas një hadithi të transmetuar nga Aishja (r.a.), Resulullahu (a.s.), ka urdhëruar:

“Kush i atribuon fesë sonë diçka që nuk e ka, ajo refuzohet”. (Buhari, Sulh, 5, I’tisam, 20; Muslim. Akdije 17; Ebu Davud, Sunnet 5; Ibni Ma-xhe, Mukaddime 2; Ahmed b. Hanbel, VI 270)

NDRYSHIMI DHE NJERIU

Ndryshimi është një çështje që ka në qendër njeriun dhe jo mjedisin përreth apo teknologjinë, sepse është vullneti i njeriut ai që përdor mjedisin dhe zhvillon teknologjinë. Me një fjalë, në ndryshim, njeriu nuk është një element pasiv. Ky ajet e shpreh më së miri këtë të vërtetë: *“...Me të vërtetë, Allahu nuk e ndryshon gjendjen e një populli, derisa ai të ndryshojë ç’ka në vetvete...”* (Er-Ra’d, 11). Por është një e vërtetë historike edhe fakti se, kur profeti ynë (a.s.), filloi misionin e tij, më parë ndryshoi mënyrën e besimit të njerëzve.

SOT

Sot duket se televizioni dhe kultura e reklamave ka zënë vendin e kulturës tradicionale dhe asaj Islame. Ashtu si mendimi edhe gjuha e popullit tonë mban gjurmët e pista të kulturës së televizionit dhe reklamave. Nga ky degjenerim nuk ka shpëtuar as elita e popullit tonë. Njeriun e sotëm e ka kapluar magjia e fjalës “ndryshim” dhe është kthyer në një krijesë të

çuditshme. Mirëpo ndryshimi është një dukuri dhe jo një virtyt.

Sot ekziston një sistem që po i detyron myslimanët të ripërkufizojnë veten e tyre. Kjo metodë po mundohet të paraqitet si një mënyrë e paqes me Islamin. Pra, **“të bëjmë marrëveshje, por ju duhet të ripërkufizoni veten tuaj dhe duhet të pranoni se ne kemi të drejtë”**. Ata pretendojnë se vetëm në këtë mënyrë mund të na jepet mundësia për të predikuar Islamin në këtë shekull. Ndërsa ca të tjerë ngrihen dhe shkruajnë libra që komentojnë Islamin nga këndvështrimi që u përshtatet më mirë atyre. I njëjti sistem, nga një anë akuzon vendet myslimane për eksport ideologjik, ndërsa nga ana tjetër mundohet të injektojë sistemin e vet laik në çdo fushë të jetës së myslimanëve.

Por të theksojmë faktin se suneti i Resulullahut (a.s.), ka marrë masa mbrojtjeje kundër degjenerimit dhe prishjes të cilat janë të vlefshme deri në ditën e kiametit. Hadithi që është përmendur në fillim të shkrimit, paralajmëron umetin Islam kundër rreziqeve të risive dhe përcakton një parim themelor.

Hadithi: **“Kush i ngjason një populli, është prej tyre”** (EbuDavud, Libas 4; Ahmed b. Hanbel, II, 50), paralajmëron dhe qorton myslimanët në lidhje me prishjen, degjenerimin dhe tjetërsimin. Veçanërisht, hadithet në lidhje me mbrojtjen e natyrshmërisë dhe kundërshtimin ndaj ehl-i kitabit (Jehudët dhe kristianët), tërheqin vëmendjen e myslimanëve ndaj

ndikimit të huaj dhe përbëjnë argumente që i ftojnë myslimanët të jenë të qëndrueshëm përballë prishjes dhe tjetërsimit.

Hadithi i mësipërm, që konsiderohet si një nga parimet themelore të Islamit, shfaqet i transmetuar me folje të ndryshme si, “**men ahdethe**”, “**men amile**”, “**men feale**” dhe “**men sana’a**”. Nëse i shohim me vëmendje këto katër folje, del në pah se nuk ka ndonjë ndryshim midis atij që e shpik për herë të parë një gjë që nuk është në Islam dhe atij që e praktikon tani apo më vonë. Ajo që veprojnë të gjithë ata, është pretendimi për mangësi të fesë, për të cilën Allahu Teala deklaroi: “**...Sot jua përsosa fenë tuaj, e plotësova dhuntinë Time ndaj jush dhe zgjodha që Islami të jetë feja juaj...**”. (El-Maide, 3) Për asnjërin s’është e mundur t’i shpëtojë përgjegjësisë së ndryshimit dhe prishjes, duke thënë: “*Këtë nuk e shpika unë. Gjynahu bie mbi atë që e shpiku*”. Përgjegjësia bie mbi të gjithë ata që, megjithëse e dinë se një veprim apo mendim nuk është prej fesë, e veprojnë ose e lejojnë atë. Për këtë arsye nuk është i pranueshëm asnjë gjykim, punë apo mendim, i cili nuk ka vend në Kuran dhe Sunet. Ai është bidat dhe duhet refuzuar. Mirëpo duhet të dimë se, jo çdo gjë që ka dalë më pas duhet të refuzohet. Të gjitha ato që janë refuzuar “nuk janë pjesë e fesë”. Por nuk mund të refuzohen ato veprime që mbështeten në ndonjë parim islam, vetëm për arsye se kanë dalë më vonë.

NJË NDRYSHIM ME BAZË TEUHIDIN

Një ndryshim me bazë teuhidin, është një zhvillim i paraparë nga Islami. 11.5 vitet e para të profetësisë së Muhamedit (a.s.), kaluan duke luftuar për hedhjen e themeleve të këtij mendimi të zhvillimit. Ndërsa dhjetë vjetët e fundit u bënë vitet e realizimit të këtij ndryshimi, duke kaluar në sistemin Islam.

Një lëvizje, e cila bie ndesh me teuhidin, edhe në goftë se ka pamje “**ndryshimi**”, nuk është gjë tjetër veçse një “**prishje**”, ndodhet jashtë vijës së lejuar dhe është e papranueshme. Pra është bidat. E thënë ndryshe, “*Ndryshimi në Islam është realizuar me anë të sunetit. Ndryshimi përfaqëson sunetin. Ndryshimi i cili nuk përfaqëson atë, refuzohet*”.

Historia e kushtetutës Islame shpalos para nesh procesin më të madh të ndryshimit dhe na tregon rrugën dhe mënyrën e tij. Mundësia e regjistrimit të periudhës njëzet e tre vjeçare të formimit të kushtetu-

**“...Sot jua përsosa fenë tuaj,
e plotësova dhuntinë Time
ndaj jush dhe zgjodha që Islami
të jetë feja juaj...”.**

(El-Maide, 3)

tës Islame, në një farë kuptimi do të na jepte mundësinë e studimit të historisë së ndryshimit dhe të konstatimit të mënyrës së kumtimit të Islamit. Për këtë arsye, Mehmet Afik Ersoj, thotë se ata që dëshirojnë të studiojnë Islamin, duhet t’ia fillojnë nga studimi i periudhës më të afërt me lindjen e Islamit.

Metoda e kushtetutës Islame dhe karakteristika e saj mund të shprehet në këtë mënyrë:

Bazat e besimit, format e ibadetit dhe elemente të tjera të pandryshueshme, Islami i ka përcaktuar si çështje të hollësishme, ndërsa ato që ndryshojnë i ka përcaktuar si çështje të përgjithshme.

Islami është i veçantë, por jo i shkëputur nga e kaluara. Në të njëjtën kohë, ai është i lidhur direkt me të ardhmen dhe është i aftë të drejtojë botën deri në ditën e kiametit, sepse kjo është koha dhe baza e vlefshmërisë së tij.

E ARDHMJEA E NDRYSHIMIT

Ato që duhet të bëjmë për të mos u dëmtuar nga tentativat për tjetërsim dhe për të qenë ndikues në ardhmërinë e ndryshimit janë:

-T’i japim Islamit rëndësinë e duhur në të gjitha drejtimet.

-Të institucionalizohemi në çdo fushë.

-T’u besojmë myslimanëve dhe të luftojmë për t’i bërë ata të besueshëm.

-Të rindërtojmë njeriun Islam... Të edukojmë njerëz me Islam do të thotë të ndikojmë në themelet e ndryshimit. Pra, siç ndodh në çdo fazë të procesit të ndryshimit, që Islami të jetë ndikues edhe më vonë, ndihet nevoja e rritjes së cilësisë së edukimit të myslimanëve.

-Të ndjekim me vëmendje zhvillimet e kushteve globale, por të mos mendojmë se ato “nuk mund të ndryshojnë” dhe se nuk mund të “rrezohen” kurrë. Ndryshimin ta kërkojmë në zemra dhe t’i drejtohem çlirimit të tyre.

Shtëpia botuese "Progresi", me rastin e 5 vjetorit të revistës fetaro-kulturore "Etika", organizoi një simpozium promovues në ambientet e hotel "Tirana International", më datë 09.04.2011.

Simpoziumi u zhvillua sipas këtij programi:

Fjala hyrëse:

Alban Kali - Drejtor i revistës.

Fjala përshëndetëse:

Agron Hoxha - Drejtor i marrëdhënieve me publikun në KMSH.

Simbolika e komunikimit politik në medianë e shkruar:

Agron Tufa - Pedagog, shkrimtar.

Kafi (Parnasi) i botimeve islame në gjuhën shqipe dhe orientimet për të ardhmen: **Prof. dr. Metin Izeti** - Pedagog në Univ. Shtet. të Tetovës.

Të nderuar pjesëmarrës!

Takimi i sotëm i organizuar në formën e një simpoziumi është një moment kurorëzimi i një pune pesëvjeçare. Duke parë nevojën e transmetimit të ideve tona kulturore dhe fetare si dhe forcën e madhe që ka në kohët e sotme medja e shkruar, që në vitin 2005, i jemi qasur asaj duke krijuar shtëpinë botuese "Progresi".

Po në fundin e vitit 2005 ne vendosëm të botojmë një revistë për të plotësuar hapësirën e munguar në promovimin e vlerave fetare, kulturore, morale, edukative dhe kombëtare. Gjithashtu, ky organ do të bëhej një tribunë e shprehjes së besimit, mendimit të lirë dhe ideve kulturore e fetare.

Në fillim, pra në vitin 2005 e deri në 2009 kjo revistë botohej një herë në tre muaj.

Në janarin e vitit 2009, në numrin 16, revista u bë dymujore.

Roli i revistës “Etika” në botimet fetaro-kulturore shqiptare:
Nexhat Ibrahim - Publicist, shkrimtar dhe studiues.
Administratori i shtëpisë botuese “Progresi”, zotëri Shuayip Bashan, u dorëzoi kumtueve nga një certifikatë falënderimi.
Në fund të këtij simpoziumi u prezantua një ekspozitë e revistës si dhe u bë një koktejl.

Pjesëmarrja ishte e plotë. Ishin të pranishëm shumë personalitete nga Kosova, Maqedonia, Mali i Zi dhe Shqipëria. Shfrytëzojmë rastin për t’i falënderuar dhe për të vazhduar bashkëpunimin me revistën tonë.

Redaksia

Ndërsa në janarin e vitit 2010, në numrin 22, nga rritja e interesit të lexuesve, volumit të punës dhe i informacioneve, shtëpia botuese “Progresi” vendosi që revista të botohej një herë në muaj.

Në fillimin e vitit 2011 revistës “Etika” i shtohet suplementi për fëmijë **“Etika për fëmijë”**. Kjo për arsye të nevojës për të zgjeruar komunikimin me të gjitha grupmoshat.

Në numrin 37 po këtij viti revista nga 64 faqe bëhet 80 duke u pasuruar me faqet e saj kulturore.

Tirazhi i revistës prej pesë mijë kopjesh, shpërndahet në të gjitha trevat shqiptare. Duhet theksuar se nga viti në vit cilësia e revistës ka ardhur duke u rritur dhe kontakti me lexuesin sa vjen e po zgjerohet. Redaksia ka

vendosur bashkëpunime me personalitete të shquara në fushat përkatëse, të cilët janë ftuar që të kontribuojnë dhe të shfaqin idetë dhe mendimet e tyre.

Puna që kemi bërë deri tani do të shënojë rritje të mëtejshme në të ardhmen. Përveç “Etikës për fëmijë”, në projektet tona bën pjesë edhe një suplement për familjen dhe femrën myslimane. Gjithashtu do të zgjerohen hapësirat kulturore dhe do të rritet cilësia e trajtimeve të temave fetare. Ne synojmë që revista “Etika” të bëhet një tribunë e materializimit të ideve fetare dhe kulturore në realitetin mbarëshqiptar. Sigurisht për këtë do të duhet të impenjohejmë që të gjithë.

Ju faleminderit!

Agron Hoxha

Bismilahirr-Rrahmanirr-Rrahim Me emrin e Allahut, Mëshiruesit, Mëshirëplotit

Të nderuar përfaqësues të trupit diplomatik të akredituar në vendin tonë!

Të nderuar Drejtues të shtëpisë botuese PROGRESI.

I nderuar Miku im i shtrenjtë, zotni Alban Kali, Drejtor i Revistës ETIKA!

Të nderuar studiues dhe akademikë!

Të nderuar organizatorë dhe pjesëmarrës në këtë simpozium!

Zonja dhe zotërinj!

Fillimisht më lejoni t'ju përcjell përshëndetjet më të përzemërta të Kryetarit të Komunitetit Mysliman të Shqipërisë, Haxhi Selim Muça, i cili për arsye të axhendës së tij, nuk kishte mundësi të ishte i pranishëm sot këtu me ne.

Të gjithë ne jemi të vetëdijshëm për rëndësinë e madhe që ka fjala e shkruar, gazeta, revista apo libri, në orientimin e opinionit, sidomos në këto kohët e sotme, kur shoqëria po kalon një situatë shumë kritike dhe vëmendja duket e përqendruar në hullinë e përditshmërisë, në çështje që duket më

shumë na shtien në pesimizëm dhe gjenerojnë një dembelizëm kolektiv. Në një aspekt tjetër, vihet re një predispozitë e medias në përgjithësi për t'u marrë me çështje periferike dhe jo me ato thelbësore, për ecjen përpara të shoqërisë.

Në një situatë të tillë, duhet kuptuar që e vetmja mënyrë për të ndryshuar rrjedhën e shoqërisë sonë është përgatitja e një brezi të ardhshëm që ka vetëdije kombëtare dhe njohuri shkencore të mjaftueshme për ta shpënë vendin përpara; një brez që, nga ana tjetër, të jetë i frymëzuar nga edukimi shpirtëror fetar.

Dhe pikërisht në këtë kontekst, ETIKA është duke dhënë një kontribut mjaft të rëndësishëm. Dhe unë dua të theksoj që, padyshim, kontributi më i rëndësishëm i ETIKËS është vetë ekzistenca e saj, si model i një burimi periodik informacioni dhe dijeje, mjaft të vlefshme për individin, familjen dhe shoqërinë.

Sipas studiuesve, është një fakt i njohur se shkalla e penetrimit të mediave të publiku shqiptar është e dobët. Këtu është më e matshme ngjarja, kur flitet për mediat e shkruara. Vetëm një pjesë e vogël e

publikut të disa qendrave urbane, konsumon informacionin e ardhur nga shtypi i shkruar. Duke qenë se mediat e shkruara janë gjeneraliste, ato transmetojnë, në mos të njëjtin, pak a shumë të njëjtin informacion të përgjithshëm. Rrjedhimisht, interesi ndaj tyre bie.

Qysh herët, mediat e shkruara botërore, për t'i shpëtuar krizës, nisën ta ndajnë tregun, duke krijuar mediat e profiluara, me tematikë të specializuar dhe që i drejtohen target-grupeve të specifikuar. Duke ndarë tregun sipas profileve, mediat i shpëtuan disi saturimit të tregut të informacionit.

Në mungesën e një tregu të profiluar, sot shtypi islam në përgjithësi, në hapësirën shqiptare, ballafaqohet me probleme dhe vështirësi të shumta. Duke filluar nga mungesa e kuadrit të kualifikuar dhe që merret me këtë fushë, mungesa e mjeteve financiare dedikuar shtypit dhe mjeteve të tjera të informacionit, si dhe shpërndarja e shtypit, e cila është mjaft e kufizuar, por edhe probleme të tjera, për të cilat studiuesit e nderuar do të flasin më gjatë. Dhe mbi të gjitha, këto probleme përkthehen në pamundësinë e ravijëzimit të një tregu mediatik islam.

Nga ana tjetër, sidomos në Shqipëri, ballafaqohemi me një realitet disi absurd, pasi gjerësisht ekziston një mendësi, që çdo lloj botimi që ka ngjyra fetare, duhet të jetë patjetër falas, pa llogaritur koston dhe mundin e harxhuar, që ato të shohin dritën e botimit.

Me gjithë vështirësitë, ne sot kemi në dorë një revistë mjaft të kompletuar, me 80 faqe rubrika të larmishme, duke filluar nga qasjet alternative ndaj problemeve sociale dhe individuale të kohës, vëzhgime retrospektive të personaliteteve dhe ngjarjeve të rëndësishme historike dhe, për të arritur deri te **“Etika për fëmijë”**, e cila nuk është thjesht një shtojcë, por një revistë më vete edukative për fëmijët.

Së fundi, dua të citoj profesor Tufën, i cili, në një shkrim të tijin shprehet se: **“Në atdheun tonë ka vend edhe për realitete, aspak të ngjashme me zhaurimën e hadit, që na e servirin mediat tona me një regjim njëzetë e katër orësh në cilësinë e adrenalinit. Në këtë vend ka plot ngjarje të rëndësishme, arritjesh, befasish e kurajoje”**.

Mendoj se një arritje e tillë është vetë ETIKA.

Më lejoni, edhe një herë që në emrin tim dhe në emër të Komunitetit Mysliman të Shqipërisë, të falënderoj organizatorët dhe akademikët pjesëmarrës në këtë event, të përgëzoj miqtë e mi të stafit të revistës për punën dhe përkushtimin e tyre, duke i uruar ETIKËS jetë të gjatë, dhe të vazhdojë të jetë një shembull dhe kontribues i vlerave më të larta, jo vetëm për besimtarët myslimanë, por për të gjithë shoqërinë dhe kombin shqiptar.

Zoti ju bekoftë në punën tuaj!

Ju faleminderit!

Simbolika e komunikimit politik

Dr. Agron Tufa

Simbolika e komunikimit politoko-ideologjik mbi datën e saktë të çlirimit të Shqipërisë nga nazi-fashizmi, përveç tendencës politizuese të së majtës dhe pretendimit për objektivitet të së djathtës, ka në thelb përplasjen e identiteteve ideologjike të politikës shqiptare. E gjithë kjo simbolikë, prej 20 vitesh prodhon gjegjësisht edhe ligjërimin e spektrave mediatikë të majtë e të djathtë, aq sa tashmë nuk mund të bëhet fjalë për afrime pozicionesh. Trajtimi i nxehtë i mediave të djathta e të majta, e shfrytëzon këtë datë për t'u dhënë kushtimin palëve për “shtrëngim radhësh”. Paaftësisë e inteligjencies sonë për ta shtruar dhe menaxhuar parimisht një diskurs të tillë tash e njëzetë vjet, shpjegohet me faktin se, së pari, në këtë çështje nuk mund të mbash ndonjë qëndrim të mesëm, ngase thjesht nuk ka mundësi të ketë datë të ndërmjetme midis 28 dhe 29 nëntorit dhe, së dyti, nuk gjen intelektual, shkencëtar, studiues, që të mos anojë përfundimisht nga njëri krah politik. Është e qartë se për politikën e majtë, këmbëngulja për datën 29 nëntor do të jetë e vazhdueshme, jo se nuk ka fakte dhe argumenta dokumentarë që e hedhin

poshtë pretendimin majtist, por sepse këmbëngulja e tyre i ka rrënjët në mitologji, në mitin komunist të modelimit të botës.

Së këndejmi pra dhe festën e Çlirimit do ta kemi burim të përhershëm sherri.

Sidoqoftë, shtrimi i drejtë i diskursit mbi datat 28 dhe 29 nëntor është tepër i rëndësishëm për dekonstruktimin e miteve të trashëguara nga komunizmi. Në këtë çështje nuk mund të ndërhyjë as parimi pluralist e postmodernist i ekzistencës së njëkohshme të dy të vërtetave njëherësh, pa e përjashtuar njëra-tjetrën. Kjo nuk bëhet me mbledhjen rutinore të 4-5 gjoja historianëve nëpër studio televizive, sipas parimit *pro et contra*, duke tjerë kësodore vit për vit nga një vodevil të trashë, ku secili tund para syve nga një dokument të gjetur në aksh arkivë apo të manipuluar nga aksh dikaster. Kjo është mënyra më e saktë e degjenerimit të diskursit, po të kemi parasysh, se të gjitha palët *pro*, *contra* apo *abstenues*, janë produkte të shkollës sonë historike të tipit Paskal Milo me rrënjë të vjetra e të ardhangura në torfën ideologjike staliniste dhe enveriste.

Meqenëse vetëm njëra prej palëve ka të drejtë, për një vështrim të esëllt mbi dukuri të ngjashme do të ishte me vend nëse do të provonim t'i qaseshim këmbënguljes absurde të së majtës, sipas rrënjëve mitologjike të festës së Çlirimit-dhe më gjerë-funksionit mitolo-

gjik të festave dhe ceremonialeve bashkëkohore.

* * *

Baza mitologjike e festimeve, qysh në kohërat para-kristiane ka qenë kremtimi i çdo “zanafile të re”, një dëshirë e fortë për një *përtëritje* të re të botës; dëshira për të hyrë në historinë e *përtëritjes* së botës, domethënë *të krijuar për së pari*. Nuk është vështirë të sillen shembuj të shumtë për ta ilustruar. Ndër shumë mite, ndër më tipikët janë miti *mbi parajsën e humbur* që ruhet deri më sot në imazhet e ishullit prajsor apo tokës së pamëkatë, tokës së çliruar, Eldorados utopike, ku ligjet janë anuluar, ndërsa koha qëndron në vend. E rëndësishme është të depërtojmë matanë maskës së sjelljes mitologjike të realitetit bashkëkohor, duke analizuar, para së gjithash, pozicionin e tij ndaj kohës. Nuk duhet të harrojmë, që njëri nga funksionet thelbësore të mitit është të mundësojë hyrjen në *kohën zanafillore*. Kjo duket qartë me tendencën për të injoruar kohën e tashme apo atë që quhet “moment historik”.

Reminishencat e këtij qëndrimi mitik ndaj kohës mund t’i kundrojmë në kalendarët e kremtimeve festive, të cilat rrëfejnë për të vërtetat absolute, për *historinë e shenjtë*, të ndryshme nga ajo *profane*, nëse operojmë me këto dy nocione të Mircea Eliades. Me fjalë të tjera, miti shfaqet si *histori e vërtetë* e asaj që ka ngjarë në burimet e kohës dhe paraqet një model sjelljeje për njeriun dhe shoqërinë. Duke kopjuar akte tipike të zotave apo heronjve mitikë, apo thjesht duke i shkruar bëmat e tyre, njeriu i shoqërive arkaike e ndan veten nga koha *profane* për t’u gjetur në një mënyrë magjike në kohën e Madhe të *shenjtë*.

Por reminishenca mitike e *zanafillës së re*, e *krijimit të ri* dhe *kronologjisë së re*, ndeshet përgjatë gjithë historisë së civilizimeve, si në themelimin e religjioneve të mëdha, ashtu dhe në kthesa, përmbysje historike apo revolucione, sidomos me ardhjen e diktaturave në pushtet dhe modelimin mitik të realitetit gjoja sipas konsekuencës së doktrinave. Në të gjitha këto raste kemi një gjë tepër të thjeshtë, që thuhetse “bërtet”: “Koha fillon numërimin nga momenti që erdhëm në pushtet!”

Por ne na intereson në këtë kumtesë statusi politik i mitit dhe mitologjizimit të realitetit.

Le t’i lëmë mënjane të gjitha çështjet e përligjes

filozofike të komunizmit të Marksit dhe fatin e tij historik dhe le të shqyrtojmë vetëm modelin mitologjik të komunizmit dhe domethënien eskatologjike të popullaritetit dhe suksesit të tij. Çfarëdo të jetë thënë për pretendimet shkencore të Marksit, një gjë është e qartë, që autori i *Manifestit të komunizmit* merr dhe shtjellon një nga mitet më madhështore eskatologjike të Mesdheut dhe të Lindjes (“i zgjedhuri”, “i shenjuari”, “i papërllyemi”, “misionari”, “mesia”-ndërsa në shekullin XX këto attribute i vishen proletarietit), përvujtnia dhe cilia e të cilit janë thirrur të ndryshojnë statusin ontologjik të botës. Në fakt, shoqëria pa klasa e Marksit dhe zhdukja e mëpasme e të gjitha tensioneve historike, e gjen plotësisht precedentin e vet në mitin mbi Shekullin e Artë, i cili, sipas një shumice doktrinash, gjendet në zanafillë dhe në fund të historisë. Marksi e begatoi këtë mit të lashtë me ideologjinë e vërtetë mesianike *judeo-kristiane*: nga njëra anë-me rolin profetik e shpëtimtar që i atribuohet *proletariatit*, dhe nga ana tjetër-me betejën vendimtare mbi të Mirën dhe të Keqen, e cila mbaron me fitoren vendimtare të së Mirës, gjë që mund ta krahasojmë me luftën apokaliptike ndërmjet Krishtit dhe Antikrishtit. Është menjëmend e rëndësishme që Marksi adapton në dobi të vet besimin eskatologjik judeo-kristian për *qëllimin absolut të historisë*; dhe pikërisht këtu ai ndahet me filozofët e tjerë të historisë (për shembull me B. Kroçen, Ortega-y-Gaset), të cilët shpallin, se tendosjet apo tensionet historike janë karakteristikë e natyrës njerëzore dhe prandaj prej tyre kurrë dhe asnjëherë nuk ka shpëtim përfundimtar.

* * *

Kalendarët e festave që në dukje janë thjesht profane, në thelb ato ruajnë strukturë dhe funksion mitologjik. Kështu Enver Hoxha dhe komunistët kanë ndjerë një nevojë të turbullt për një *zanafillë krejt të re* (*incipit vita nova*), kur kanë shpërngulur datën e çlirimit të Shqipërisë nga 28 në 29 nëntor 1944. Duke e ndarë qartë nga data e kthimit të Gjergj Kastriotit në atdhe dhe festa e Pavarësisë,-data e kremtimit të Çlirimit, e shpërngulur më 29 nëntor, është njëmend data e ripërtëritjes së historisë shqiptare, por nga pikpamja e mitikës komuniste. Kujdesi i pushtetit të ri për ta strukturuar simbolikën komuniste jashtë dhe të papërzier me dy 28-at e kalendarit patrtoik, nxjerr në pah frikën se mos kjo datë do ta eklipsonte mo-

nopolin e çlirimit, i cili duhej të ishte veçse atribut dhe meritë e komunistëve. Në këtë mënyrë komunistët shqiptarë do të përfitonin në maksimum prej nëntorit, duke nxjerrë prej këtij muaji një zinxhir të kuq festash kalendarike, si 8 nëntori (dita e themelimit të PKSH), 17 nëntori (dita e çlirimit të kryeqytetit) dhe 29 nëntori-data e çlirimit të atdheut. Një zinxhir i tillë do ta sfumonte datën e paparti 28. Jo më kot në zhargonin komunist ky muaj u quajt "Nëntori i kuq", ndërsa të vetmes revistë letrare në Shqipëri, organ i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe artistëve, iu vu emri "Nëntori", krejt në analogji me revistën letrare të shkrimtarëve rusë "Oktjabër" ("Tetori"). Gjithë zhurma këmbëngulëse që bën e majta me angazhimin e veteranëve, familjet e dëshmorëve, ojq-ve dhe forumeve të çunakëve dhe çupëlinave, rrjetin mediatik me historianë që e kanë shkruar po vetë historinë e Shqipërisë, sipas lenteve të kuqe ideologjike-gjithë kjo zallamahi për sensibilizimin e shoqërisë-është hiç më pak se përfitim i përllogaritur i asaj pjese të elektoratit të implikuar me mitin dhe nostalgjinë komuniste.

Por nëse i pranojmë si të mirëqena pretendimet e veteranëve për vërtetësi historike, atëherë njëkohësisht me nderimin për Luftën e tyre antifashiste, kemi të drejtën t'i fajësojmë ata si bashkëfajtorë në instalimin e diktaturës staliniste në Shqipëri, t'i fajësojmë njëkohësisht për shkallën e egër të persekucionit dhe gjenocidit komunist mbi dhjetra mijëra familje shqiptare; kemi të drejtë njëkohësisht t'i fajësojmë ata që bënë luftën, se qenë pjesëmarrësit dhe ushtruesit e pushtetit më përçarës e më antikombëtar, që me aspektet e luftës civile (1943-1945), kur në fakt kishin për detyrë të luftonin okupatorët dhe jo bashkatdhetarët që nuk ndanin të njëjtin vizion ideologjik me ta. Pa llogaritur mandej, që pjesa dërmuese

e tyre ishin ministra, drejtues institucionesh, oficerë, hetues, policë etj. Ishin pushteti ekzekutues i përditshmërisë shqiptare në të gjitha nivelet administrative dhe publike.

Nevoja për dekonstruktimin e miteve komuniste në përditshmërinë e sotme plot tension konjunktural politik, është detyrë e inteligjencies së re, sidomos kur këto mite në momente të caktuara pretendojnë të bëhen jo vetëm argumenti i ditës, por edhe instanca politike e publike shantazhi, kujarë, revansh për të fituar sërish status sakral. Ringritja e nostalgjisë komuniste për "parajsën e humbur", duhet kundruar si një energji e trashëguar e monopolit komunist mbi festat kalendarike, të cilat lidhen me data të tjera, të shumta, me energjinë e idoleve komuniste në trajtën e emrave të heronjve dhe dëshmorëve, që mbushin institucionet, shkollat, rrugët dhe sheshet tona publike. E kemi parë angazhimin luftarak në studiot dhe shtypin e shkruar, se me çfarë fanatizmi u kundërshtua ideja e heqjes së mozaikut socrealist nga fasada e Muzeut Kombëtar.

Pesë vjet më parë nxitoja të kapja autobusin në stacionin e kreut të rrugës "Komuna e Parisit". E lashë të kalonte autobusin, ngase vura re disa punëtorë të Bashkisë, që po hiqnin pllakën që i jepte emrin asaj rruge. U ndala të shihja e të shuaja kureshtjen se ç'emër të ri do t'i vinin rrugës. Dhe ja, pasi hoqën pllakën me mbi-shkrimin "Komuna e Parisit", punëtorët vunë pllakën e re, që e zëvendësonte emrin e mëparshëm me emrin që mban tash zyrtarisht. Pllaka e re tregon: Rruga "Behar Shtylla". Emri i ri konfirmon simbolikën brenda të njëjtit sistem vlerash ideologjike.

Të majtët shqiptarë, ndër shumë ekuivoke në lidhje me trashëgiminë e tyre ideologjike, kapen pas mitit të 29 nëntorit si kryesimboli i festës së tyre kalendarike, kësaj stërgjysheje ilegjitime që ka pjellë të gjitha simbolet e tjera më të vogla. Nëse do të binte ky kryesimbol, do të çahet gjithë piramida e simboleve të tjera. Rëndësi ka simboli, miti, rituali, inicimi që diktojnë sjelljen dhe orientojnë energjitë. Pak rëndësi ka cila është e vërteta. Zaten në politikë dhe ideologji e vërtetë është vetëm ajo që i shërbën kauzës. Është pikërisht ky thelb simbolik që modelon ndjeshmërinë dhe tipin e ligjëritimit në komukimin politiko-ideologjik.

Kafi (Parnasi) i botimeve Islame në gjuhën shqipe dhe orientimet për të ardhmen

Prof. dr. Metin Izeti

Mali Kaf është kodra e frymëzimit dhe nxitjes së imagjinatës krijuese të një numri të madh të shkrimtarëve dhe veprimtarëve intelektualë të myslimanëve në historinë e mendimit dhe krijimit në kulturën dhe qytetërimin islam. Është metaforë që ka shërbyer si konak i frymëzimit të bujshëm të poetëve myslimanë të nxitur nga poetika shumëpërmasore dhe e bujshme e zbulesës hyjnore, Kuranit. Edhe Parnasi është një kodër afër Olimpit, ku muzat kanë frymëzuar poetët antik grekë.

Botimet Islame në gjuhën shqipe mund të ndahen në tri periudha kohore:

1. Botimet e periudhës Osmane e deri në luftën e parë botërore.

2. Botimet pas luftës së parë botërore e deri në vitet nëntëdhjetë të shekullit të XX.

3. Botimet pas viteve nëntëdhjetë.

Secila prej këtyre tri periudhave kohore ka burimet e veta të frymëzimit dhe karakteristikat dalluese, që në masë të caktuar kanë qenë të ndjekura edhe nga trendet e atëhershme botërore, si intelektuale e shkencore, ashtu edhe letrare dhe poetike. Në dy periudhat e para vend të rëndësishëm zunë edhe revistat. Ato filluan të botoheshin në vende të ndryshme të trojeve shqiptare dhe në qendrat e rëndësishme intelektuale të asaj kohe.

Botimet e periudhës osmane në gjuhën shqipe përbëhen kryesisht nga përmbledhjet poetike të autorëve bejtexhinj, që ishin të frymëzuar nga poetët e mëdhenj të lindjes, si Hafizi, Shirazi, Fuzuli, Mevlana Xhelaluddin Rumi etj. Në masë të madhe këto vepra janë shkruar në platformën e mendimit sufik islam. Në historinë e letër-

sisë shqiptare, krijimtaria e bejtexhinjve përbën, mjerisht, një dukuri ende pak të studiuar. Në veçanti, shumë pak janë të studiura brenditë filozofike-metafizike të këtyre shkrimeve. Një numër i madh i këtyre divaneve poetike, nuk arriti as të botohej. Veprat e Nezim Frakullës (tashmë të studiura hollësisht nga z. Abdullah Hamiti dhe botuar nga shtëpia botuese Logos-a), Sulejman Naibit, Muhamet Çamit, etj. Kësaj periudhe i takojnë edhe veprat e rilindasve tanë, që në veprat e tyre do të përqendroheshin edhe në përmasat shoqërore dhe sfidat intelektuale të ardhmërisë së shoqërisë shqiptare.

Prej botimeve të kësaj periudhe mund të veçohen: “Erveheja”, Muhamed Çami, Bukuresht, 1888; “Thelbi i Kuranit”, Naim Frashëri, Bukuresht, 1894; “Fletore e bektashinjet”, Naim Frashëri, Bukuresht, 1896; “Qerbelaja”, Naim Frashëri, Bukuresht, 1898; “Emni Vehbije”, Tahir Gjakova, Bukuresht, 1907; “Mevludi”, Hafiz Ali Korça, Korçë, 1909 etj.

Në periudhën e pas luftës së parë botërore, duke ndjekur nga viti në vit botimet e kësaj fushe, e shohim se janë trajtuar e pasqyruar me vërtetësi historike e kompetencë shkencore problemet aktuale islame që janë shtruar për zgjidhje apo me të cilat janë përballuar besimtarët myslimanë shqiptarë dhe të huaj. Shumë nga ata që u aktivizuan në këtë drejtim, me arsim të përfunduar në universitetet më të dëgjura të Lindjes, njohës të mirë të gjuhëve arabe, turke dhe persiane, përkthyen, publikuan dhe komentuan veprat madhore të letërsisë islame.

Të tilla janë “Shkurtorja e historisë së myslimanëve e marrun prej autorëve të përmendun”, Hamdi Bushati, Shkodër, 1921; “Besimet e myslimanet”, Hafiz Ibrahim Dalliu,

Feja është koncept thelbësor në kornizat e shpalljes hyjnore dhe përcjelljes profetike.

Vlorë, 1921; *"Kurani"*, përkthim në shqip, Ilo Mitko Qafëzezi, Bukuresht, 1921; *"Bektashinjtë e Shqipërisë"*, Ali Tomori, Korçë, 1921; *"Jusufi me Zelihanë a më e bukura e ngjarjeve"*, Hafiz Ali Korça, Elbasan, 1921; *"Shtatë ëndërrat e Shqipërisë"*, Ali Korça, Tiranë, 1924; *"Pesë kaside"* (1. *Kasideja Emali*, 2. *Kasideja Ebu Hanefi*, 3. *Kasideja Imami Busiri*, 4. *Kasideja Ebu Beqri*, 5. *Kasideja Imami Ali*), Abdullah Semlaku, Korçë, 1924; *"Rregullore mbi organizimin e vakëfeve myslimane në Shqipëri"*, Tiranë, 1925; *"Fluturimet e shpirtit"*, Ferit Vokopola, Tiranë, 1927; *"Mësime feje"*, Ahmed Hamdi Akseki, përkthim, 1928, Shkodër. *"Ajka e kuptimit të kuranit"*, Hafiz Ibrahim Dalliu, Shkodër, 1929, vëllimi I dhe II; *"Bilbili i fesë, i hadithit, i historisë së pejgamberit"*, të shkruara nga Abdullah Semlaku; *"Ç'asht grueja në fen islame"*, Komuniteti Mysliman i Shqipërisë, Shkodër, 1931; *"Zoni i dervishave ose ilahi"*, Ahmed Shkodra, Tiranë, 1933. Etj.

Ndërsa pas viteve nëntëdhjetë, si në çdo lëmë tjetër të jetës, ashtu edhe në botimin e librave islamë, ka një fluks të madh dhe të pakontrolluar. Institucionet fetare Islame, të dalura prej periudhës komuniste, nuk patën aftësinë dhe forcën që të organizonin si duhet jetën fetare të myslimanëve shqiptarë, dhe në mbarë trojet shqiptare. Në këtë periudhë u paraqitën një numër i madh i botimeve islame në gjuhën shqipe të kontrolluara nga shoqatat e themeluara nga qendrat e ndryshme islame. Në veçanti në Maqedoni u themeluan edhe shtëpi botuese që u përpoqën ta bartnin trendin botëror fetar dhe aktualitetet islame në gjuhën shqipe. Në krye të këtyre shtëpive bën pjesë shtëpia botuese "Logos-a" e themeluar nga Prof. dr. Ismail Bardhi dhe e udhëhequr deri në ditët e sotme nga Mr. Adnan Ismaili.

Përderisa në mes viteve '90-2000 intensiteti i shoqatave arabe ishte më i theksuar edhe në fushat e botimeve islame, pas vitit 2000 shoqatat dhe organizatat turke dolën në plan të parë. Në këtë vijë janë botuar shumë përkthime të veprave burimore islame, por edhe të autorëve të preferuar nga shoqatat që kanë financuar botimet.

Kuptimi i vërtetë dhe i plotë i një ideje, në të shumtën e rasteve vërshon mbi shtresën e parë të arsyes. Edhe pse disa herë gjërat na duken si të qarta, në brendi ndiejmë se në këtë qartësi nuk bëhet fjalë për tërësinë dhe rrethin e përkryer. Herë pas here qartësia sipërfaqësore e idesë është shenjë për moskuptimin e saj. Një ide e vërtetë ka mundësi të kuptohet në shkallë dhe trajta të ndryshme, varësisht nga modalitetet e panumërta të cilat qëndrojnë përballë pasqyrimeve të realitetit. Një vështrim i tillë ndaj idesë, na kthen në sendërtimin dimensional të perceptimit dhe kuptimit të vërtetë të fesë.

Feja është koncept thelbësor në kornizat e shpalljes hyjnore dhe përcjelljes profetike. Tradita konstituive e Islamit, e njëkohësisht edhe e feve të tjera qiellore, fenë e quan dhuratë të jashtëzakonshme hyjnore, dobiprurëse dhe liridhënëse. Feja është sistem hyjnor, i cili u mundëson njerëzve të arsyeshëm t'i kahëzojnë ndjenjat e tyre dhe të bëjnë vepra të mira. Ajo është pjesë përbërëse e personalitetit të njeriut. Pa të njeriu i ka të gjymtë imagjinatën dhe kuptimin.

Duke e përfaqësuar themelin e jetës kuptimore të njeriut dhe shoqërisë, feja është tejet funksionale në aspektet sociale dhe psikologjike të jetës. Pikërisht për këtë edhe paraqet një dukuri e cila nuk mund të lihet pas dore. Në çdo epokë, historia flet për marrëdhëniet e ngushta mes fesë, njeriut dhe shoqërisë. Dukuria e fesë ka ekzistuar në çdo shoqëri njerëzore dhe ka ndikuar dukshëm në formimin dhe ndryshimin e sistemeve mendore dhe shoqërore. Pikërisht për këtë u tregua si i pabazë dhe joreal pohimi, se me zhvillimin e shkencave pozitive do të mënjanohej nevoja për fetë tradicionale dhe se njerëzit do ta marginalizojnë idenë fetare. Një situatë e ngjashme është duke u përjetuar edhe me globalizimin dhe sfidat që është duke përjetuar njerëzimi.

Periodha në të cilën gjendemi është arenë e "përparimit dhe zhvillimit"¹ të madh të njeriut dhe sjell me vete edhe ndryshime rrënjësore të të menduarit dhe të të konceptuarit të dukurive. Veçanërisht shoqëritë tradicionale në zhvillim, si vëzhguese të zhvillimeve shkencore dhe

1. Çështja e e zhvillimit për disa arsye meriton kujdes të posaçëm. Gjithë e zhvillimit është e shtresuar me kurthe të shumta për të gjithë ata që mendojnë të flasin për kulturën dhe qytetërimin. Pjesa dërmuese e fjalorit të epokës moderne në vete e përmban kategorinë e termave plastike rreth zhvillimit, të cilat me plot të drejtë, gjuhëtari gjerman Uwe Poerksen, i karakterizon si fjalë "ameba". (Shiko: Poerksen, Uwe, *Plastic Words: The Tyranny of a Modular Language* (Pennsylvania State University Press, 1966). Së pari, në terminologjinë klasike fetare nuk ekziston termi "zhvillim", por kjo është fjalë e terminologjisë perëndimore të shekullit XVIII dhe XIX, kryesisht e fryrë prej idesë pozitiviste, ku çdo gjë e vjetër është primitive, përfshirë edhe Ademi (a.s.). Krahajo: Chittick, William C., *"Ka teologji Razvoja"*, në *Znakovi Vremena*, nr. 32, Sarajevë 2006.

teknologjike, industrializimit, jetës qytetare, proceseve të reja edukativo-arsimore dhe zhvillimit marramendës të mjeteve kontaktuese² mes njerëzve, janë duke përjetuar një psikozë dhe dridhje të hutuar dhe pa vetëdije marrin forma të ndryshme të sjelljes, të cilat në esencë paraqesin servilitet e assesi partneritet. E gjithë kjo katrahurë ndikoi edhe në fenë, si epiqendër e jetës shoqërore dhe psikologjike të njeriut. Feja, si faktor me rëndësi në ndryshimet shoqërore nëpërmjet vlerave të besimit dhe atyre etike, ka mundësi të ndikojë në efikasitetin dhe paqen e shoqërisë, por në anën tjetër mund të ndikojë edhe në ngadalësimin e ndryshimeve dhe zhvillimeve shoqërore si dhe në krijimin e dinamikës së përlëshjeve. Pikërisht për këtë, është tejet e rëndësishme që feja të përkapet drejt dhe si një tërësi, e cila do ta përqafojë njeriun dhe shoqërinë realisht, do të vendosë barazpeshën, do të nxisë ndjekjen reale të ndryshimeve. Karakteri i natyrshëm dhe universal i fesë e aktualizon edhe transhendencën e burimit të saj, meqenëse Ai që e krijoi njeriun, e njeh më së miri natyrshmërinë e tij si objekt të cilit i kushtohet feja. Për pasojë, feja, që të jetë në barazpeshë me natyrshmërinë e njeriut, duhet ta ketë edhe përmasën reale imanente ose brendahistorike, e cila do të jetë moshatare e njeriut.

Si pasojë edhe libri fetar duhet t'i bartë karakteristikat e shoqërisë që i dedikohet dhe të jetë në përpjesëtim të drejtë me ndryshimet dhe zhvillimet kohore. Për rrjedhojë mendoj se përkthimet dhe veprat duhet të jenë të vatrëzuara në tri fusha të rëndësishme:

PËRFAQËSIMI INTELEKTUAL DHE KOHOR I TEOLOGJISË

Situata religjioze në botën e sotme karakterizohet nga dy pika ekstremisht të kundërta me njëra tjetrën: nga njëra anë radikalizmi dhe fanatizmi luftarak, që nuk e ka për dert edhe vrasjen e njerëzve të pafajshëm në rrugë, edhe nëse i takojnë religjionit të njëjtë, ndërsa nga ana tjetër neglizhenca fetare si dhe besimi sinkretist, herë pas here i stolisur me ezoterizmin dhe okultizmin misterioz. Gjithnjë e më tepër njeriu bashkëkohor është i okupuar me vetveten dhe me fatin personal. Ai ia nënshton fatit të vet personal obligimet shoqërore dhe solidaritetin e bashkësisë. Me kalimin e ditëve shndërrohet në narcist të vetmuar. Me modernen dhe postmodernen, njeriu përjetoi dy parime liberaliste: individualizmin dhe pluralizmin, të cilat u inkuadruan edhe në sendërtimin e idesë religjioze. Secili që mer guximin të hidhet të analizojë ngjarjet fetare, do të ballafaqohet me një katrahurë të autoritarizmit dhe individualizmit brenda pluralitetit si religjioz ashtu

2. Televizori, interneti etj., kohët e fundit ia humbën kuptimin edhe universitetit edhe shkollimit. Nuk e di sa ka vend të shkruhet një tekst ose një çështje për të cilën, edhe pse në suaza plastike, mund të gjenden me mijëra informata vetëm me një urdhër.

edhe fraksional dhe grupor. Për arsye se religjioni, në të shumtën e rasteve, u bë maskë e qëndrimeve dhe lëvizjeve joreligjioze. Lëvizjet joreligjioze i hasim edhe në përditshmërinë, në trajtë të radikalizmit ose okultizmit, por i hasim edhe në njohjen e së vërtetës religjioze dhe qasjes ndaj të vërtetave të besimit dhe ortopraktikës fetare. Qasjet shkencore-teknologjike nga njëra anë dhe ato mitologjike tradicionale nga ana tjetër, ia humbën religjionit ndiesinë dhe aktualitetin kohor e hapësinor. Vlera e analizave joreligjioze ndaj religjionit është relative dhe e kushtëzuar, për shkak se religjioni mund të kuptohet vetëm nëpërmjet religjiozes dhe religjionit. Në hulumtimin fetar, subjekti dhe objekti duhet të jenë religjioze, që do të thotë se subjekti duhet ta përjetojë fetaren. Subjekti që nuk është fetar e vret, e mbyt objektin religjioz që hulumton. Diskutimet apologetike dhe juridike të fesë janë shndërruar qëmoti në disiplinë të vdekura që përjetohej si përkujtime të mundimshme të religjiozitetit të dikurshëm.

Ç'është esenca e religjionit, cili është nervi bazë i tij dhe pse kemi nevojë për të? Feja ose religjioni nuk është dije abstrakte, përkundrazi ai është gnozë, është koncept i tërësishëm konkret dhe organik i jetës personale dhe botës përreth. Tradita konstituive e Islamit e konsideron religjionin si dhuratë hyjnore mbinatyrore, mirëqenëse, të lirë dhe jo të huazuar. Është mbinatyrore, për shkak se burimin e ka në Zotin; është mirëqenëse, për shkak se vjen si rezultat i mëshirës hyjnore, që ka për qëllim vendosjen e alenacës me njeriun si krijesë kurorë e kreativitetit hyjnor; është i lirë, për shkak se rrjedh prej lirisë së pakufishme të Zotit dhe është jo e huazuar, për shkak se nuk jepet me pretendim ose me qëllim që t'i kthehet, por që me butësi të ngjallë besnikërinë, mirësinë dhe dashurinë ndaj Zotit.³ Ajeti kuranor që flet për ekskluzivitetin e pranueshmërisë fetare para Zotit, e karakterizon atë si nënshtim absolut ndaj të Madhit apo si përjetim i lirisë në skllavërinë e epiqendrës së qenësisë.⁴ Ka të drejtë Dostojevski kur thotë se, *unë jam realisti dhe objektivist, i cili qëndron në shenjë të kalimit drejtë universalizmit religjioz brenda hapësirës së përbotshme historike*.⁵ Ai e pranon traditën perenniale fetare, që për të, është e prezantuar në institucionalizimin e fesë brenda kishës, por që nga ana tjetër, është avangarde ndaj individualizmit dhe akademizmit të thatë në kontekst të idesë për religjionin dhe prezencën e tij në shtigjet e kulturës dhe shkencës botërore. Religjioni i nevojitet njeriut që të zbulojë konceptin e qenësisë personale dhe të historisë botërore, që të mund të ndërlihdë konceptin personal me atë të rendit botëror. "Unë mendoj-thotë Dostojevski,-

3. Hafizović, Reshid, *Teoloski Traktati o Načelima Islamske Vjere*, Sar - jevo 1996, f.9.

4. Al-i Imran, 3:19.

5. Dostojevski, F.M., *Ruska Religijska Filozofija i F.M. Dostojevski*, pë - gatiti: N. Berdjajev, Beograd 1982, f. 7.

se nëpërmjet religjionit, nëpërmjet të gnozis-it (njohjes), do të mundësohet zbulimi i sekretit të personit tim, do të më bëhet e qartë kush jam unë, prej nga kam ardhur; shpresoj se do të arrij ta kuptoj misterin e botës, me të cilën unë jam i lidhur në një mënyrë të drejtpërdrejtë, por të pakuptueshme për mua. Nëse nuk e kuptoj dot rendin dhe sistemin ekzistencial të botës, atëherë prezenca ime në histori do të jetë jointerese, e dëshpëruar dhe nuk do ta di se për çfarë arsyeje jetoj.”⁶

Vlerësimi për religjionin dhe religjiozitetin, i bërë nga ana e Dostojevskit është një klithmë, që, diku me zë e diku pa zë dëgjohet në të gjitha traditat fetare. Që nga humanizmi dhe rilindja, fetarët jetojnë brenda një shkëputjeje vullkanore ndërmjet kulturës dhe traditës amë shpirtërore dhe religjioze dhe kulturës moderne, si një paradigmë *sui generis* e botës bashkëkohore. Kjo disharmoni është ndjekur me kriza të shumta të identitetit që çdo person dhe grup fetar e ka përjetuar në trajta të ndryshme.⁷

Nëse kjo që thuhet më lart është e vërtetë, atëherë libri islam duhet të zotërojë diskursin analitik fetar në kuadër të ngjarjeve aktuale botërore.

VENDZËNIA REALE E ORTOPRAKTIKËS (IBADETEVE) NË SHOQËRINË BASHKËKOHORE.

Diskursi paraqet trajtën se si një dije ose dukuri është e analizuar në shoqërinë konkrete historike dhe në institucionet shoqërore. Praktika diskursive, thotë Fuko (Michel Foucault) karakterizohet me ndarjen e fushës së objektit, përkufizimin e një perspektive kanonike në kontekst të lëndës njohëse, përcaktimin e trajtës së analizës së konceptit dhe teorisë. Praktika diskursive nuk është trajtë e thjeshtë e prodhimit të diskursit. Ajo formësohet në tubimet teknike, në institucionet, në skemat e sjelljes, në tipet e përcjelljes, në format pedagogjike, të cilët së bashku me trajtësimin edhe imponohen e kultivohen.⁸ Vendosja e ndërlidhjes diskursive të teologjisë ose filozofisë së religjionit dhe si rrjedhë e tërë kësaj, ortopraktikës fetare, do të paraqesë kontekstualizimin dhe identifikimin real të fesë në shoqërinë aktuale njerëzore. Ndërsa nga ana tje-

6. Dostojevski ka qenë prej ndjekësve, siç thotë edhe vetë, i gnostikëve lindorë të kishës ortodokse, siç janë Origeni, Klimenti i Aleksandrisë etj., të cilët kanë qenë të lidhur ngushtë me filozofinë perenniale dhe përvojën religjioze të pastër. Tek ta, si edhe te Dostojevski, relacioni sublim fetar mes krijesës dhe Krijuesit ka qenë i eksponuar realisht dhe pa institucionizim e komente të anshme. Shiko: Dostojevski, *po aty*. f. 17.

7. Kuptimet e traditonit dhe modernitetit dhe ndikimet e tyre mbi religjiozitetin janë analizuar shumë bukur nga mendimtari boshnjak Adnan Silajxhiq, i cili në mes tjerash thotë:

8. Fuko, Mishel, *Rijeci i stvari*, Beograd, 1971, f.141-181; 383-425.

tër do të dekontekstualizohet çdo element multiplikativ i identifikimit real të religjionit. Vetëm në këtë mënyrë religjioni ka mundësi të përfaqësojë ndjenjën dhe emocionimin fetar si dhe vendzënien e kësaj ndjenje në kornizat e kulturës botërore.

Në të kundërtën, qasjet teorike, të cilat nisen nga përfaqësimi vetëm i zinxhirëve të interpretimit, të cilat ndërtojnë formalizëm letrar, e gjymtojnë diskursin fetar, i cili nuk ka mundësi të jetë “gjuhë” si ajo e letërsisë, jurisprudencës, apologjetikës.... Diskursi religjioz nuk është i organizuar sipas shembullit të gjuhës utilitare linguistike, por në të bëhet fjalë për një relacion të hapur, por sistematik ndërmjet:

- ortopraktikës fetare si hapësinore, kohore dhe shqisore (dukuri)

- dijes analitike intelektuale, e cila përbën strukturën e zgjedhjes parapraktike, gjegjësisht sistemit konstituiv të dijes fetare dhe

- përmasa ndijesore transhendentale, pa të cilën çdo praktikë dhe intelektualizëm religjioz do të ishte jofetar.

- Në çdo periudhë të jetës, njeriu ka ndjerë nevojën për përfaqësimin e besimit të tij ndaj Fuqisë Krijuese, që e ka emërtuar dhe pëfyturuar në trajta të ndryshme. Një realitet të tillë e provon edhe antropologjia kulturore, jo vetëm në fetë e shpallura, por edhe në ato më primitivet. Studimet psikologjike vërtetojnë se ndjenja fetare dhe ndjenjat e përkushtimit, respektit dhe dashurisë ndaj Absolutit janë të lindura. Si rrjedhojë, ortopraktika fetare nuk është vetëm kërkesë hyjnore, por edhe element strukturor i qenies njerëzore. Karakterologjia humane nuk kënaqet me atë që lidhja mes njeriut dhe Zotit të jetë e përqendruar vetëm në disa koncepte abstrakte, por edhe në lëvizje dhe praktikë konkrete. Nëpërmjet ibadeteve, feja kalon prej përmasës abstrakte në atë konkrete. Ndryshe nga fetë e tjera, Islami nuk i ka përkufizuar ibadetet vetëm me lëvizje simbolike, por i ka bartur në të gjitha sferat e jetës, duke e ibadetizuar jetën e njeriut.⁹ Si pasojë e një botëkuptimi jetësor të tillë, siç thotë edhe Muhamed Ikbali, njeriu e vendos në zemër Fuqinë Krijuese dhe i shtohet vetëdija për realitetin e gjërave përreth vetes. Krahas shtrëngimeve dhe relaksimeve etike që i ka në vete, ai është më i thirruri prej krijesave që të inkadrohet në vazhdimësinë krijuese të Krijuesit.¹⁰

- Adhurimi (Ibadeti) në jetën e njeriut nuk paraqet çështje të rastësishme dhe kalimtare, por është çështje bazike dhe e kuptimtë e jetës së njeriut. Më saktë, Kurani në shumë vende flet për adhurimin e tërë ekzistencës në trajta të ndryshme dhe, me një fjalë, e përfaqëson ibadetin

9. Në një ajet të Kuranit urdhërohet: “*Thuaj: “Namazi im, kurhani im, jeta ime dhe vdekja ime janë thjesht për Allahun, Zotin e botëve”*. En’am, 6:162

10. Ikbali, Muhammed, *Ripërtirja e mendimit fetar në islam*, Shkup 2006, f.115-120.

si qëllim kryesor dhe çekrek elementar të jetës së njeriut në këtë botë. Nëpërmjet nënshtrimit, përkuljes, lutjes dhe ibadetit, tërësia qenësore tregon përkushtimin e vet ndaj Fuqisë Krijuese.¹¹ Njeriu, për dallim nga të gjitha qeniet tjera, e adhuron Allahun (xh.sh.), me vetëdije dhe dëshirë të lirë dhe, nëpërmjet kësaj, arrin të ngrihet në përmasën e shfrytëzuesit të begative hyjnore, të krijuara nga Zoti e të lartësohet në platformën e krijesës më të përsosur.

- Gjatë periudhave të ndryshme ka ndodhur shpesh që njeriu të largohet prej kësaj ortopraktike fetare dhe të devijojë. Me devijimin prej qëllimit të qenësisë, në dimension ideor, praktik dhe etik, ballafaqohet me degradim të njerëzshmërisë dhe karakterit esencial të vetë qenies njerëzore. Me një situatë të ngjashme jemi të ballafaquar në periudhën bashkëkohore, ku njeriu i tëhuajësuar dhe tjetërsuar prej adhurimit të vërtetë të Zotit, orientohet në adhurime të tjera, të cilat nuk kanë esencë të shpalljes dhe hyjnisë.

- Nëpërmjet ibadetit, njeriu e pranon pushtetin ontologjik të Zotit mbi individualitetin e tij dhe hyn në një nduarnduarsi etike me Të. Ai e përjeton pozitën e vërtetë të tij në ekzistencë, fuqinë dhe kufijtë e fuqisë së tij.

- Adhurimi gjithashtu është një obligim intelektual dhe ndërgjegjësor. Individët, që kanë ndërgjegje të pastër dhe arsye të shëndoshë, e kuptojnë qartë vërtetësinë e përkuljes ndaj Allahut (xh.sh.) dhe nuk kanë probleme me nënshtrimin. Ibadetet në fenë islame janë relacion me të shenjtën dhe shprehje e fetarësisë së pastër. Si pasojë, në personin e njeriut krijohet një hapësirë psikologjike plot me entuziazëm kuptimor, qetësi shpirtërore dhe motivacion absolut për jetë. Adhurimi e bën të kuptimtë jetën, vdekjen dhe përmasat tejfizike, gjegjësisht jetën pas vdekjes. A ka mundësi më të mirë për njerëzshmërinë e kësaj krijese të krijuar në trajtën më të bukur?

Libri islam në gjuhën shqipe duhet të përpiqet të prezantojë edhe këtë përmasë të gjenit fetar islam.

EMOCIONIMI DHE ENTUZIAZMI ADHURUES NË PËRJETIMIN E FESË

Zhvillimi marramendës i teknologjisë dhe zbulimi i përditshëm i çështjeve të reja materiale, nga njëra anë ia lehtëson jetën njeriut brenda kufijve botërorë, mirëpo nga ana tjetër ia harron dhe ia neglizhon veten e tij. Njeriu përballë makinave të llojlloshme dita-ditës zvogëlohet dhe e humb peshën e tij. Për pasojë, e tërë filozofia jetësore e njeriut është e përqendruar në përkapjen dhe mësimin e drejtë të drejtimit të makinerisë fizike për kontrollimin e botës. Vlerat, pa të cilat dikur as që mund të mendohej jeta dhe të cilat e stolisnin shpirtin dhe etikën e njeriut, siç janë: *feja, poezia, etika, muzika*, u hodhën në plan të dytë dhe të

Libri fetar duhet të orientojë njeriun që ta gjejë veten dhe, duke gërryer në thellësitë e ndërgjegjes dhe vetëdijes së shëndoshë, të edukojë si duhet unin e tij...

paktë janë zërat që pëshpërisin për to. Një praktikë e tillë e shndërroi shoqërinë njerëzore në vend të padurueshëm për jetë, ia humbi karakterin humanitetit dhe dashurisë ndërnjerëzore.

Në këtë situatë, njeriu i nevojitet të mësojë deshifrimin e topografisë së brendshme të tij dhe, duke fituar forcën prej brendie, ta rikthejë vetëbesimin dhe të bëhet zotëruar i unit të vet.

Hazreti Mevlana¹² ia tregon njeriut rrugën drejt origjinës së tij dhe, nëpërmjet saj, e afron në dashurinë ndaj Zotit. Nëpërmjet dashurisë së vërtetë, i mundëson të shohë tërësinë dhe të mos humbasë në pjesën. Ai, si një mjeshtër i mirë, e jep planin e bashkimit të pjesëve të ndara, dhe i pajton “un”-ët e veçuar. Ai i paraqet në mënyrë magjike në veprën e tij pikat e përbashkëta të njerëzve dhe nëpërmjet stërvitjes kuptimore u mundëson të mos mendojnë për dallimet dhe mangësitë e tjetrit. Një botëvështrim i tillë përgatit fushën e mirëkuptimit të ndërsjelltë në shoqërinë e gjithëmbarshme njerëzore.

Libri fetar duhet të orientojë njeriun që ta gjejë veten dhe, duke gërryer në thellësitë e ndërgjegjes dhe vetëdijes së shëndoshë, të edukojë si duhet unin e tij, të përfitojë një platformë të artë të lumturisë. Të përfitojë platformën e ëmbël të shijes së besimit dhe nënshtrimit më të Madhit. T’i kuptojë prej fillimit njeriun, gjërat dhe do të njihet me komentin metakozmik të tyre. Thënë shkurt, do të qëndrojë karshi Realitetit të urtë të ekzistencës.

12. Mevlana Xhelaleddin Rumi lindi në Belh në vitin 1207. Ai është prej dijetarëve më me emër të mijëvjeçarit të dytë. Qysh fëmijë, së bashku me familjen nën udhëheqjen e babait të tij Bahauddin Veledit, (v. 1231) u shpërngulën prej Belhi dhe, pas një udhëtimi të gjatë, u vendosën në Konjë, Anadoli. Një kohë të gjatë Mevlana ligjëroi në medresetë më të famshme të Konjës dhe deri në takimin me Shems-i Tebrizun, në vitin 1244 vazhdoi të kryente detyrën e tij të mësimdhënësit. Pas takimit me Shemsin, jeta e tij ndryshoi në tërësi. U largua prej medresetës dhe u zhyt në disiplinat ezoterike. Vdiq në vitin 1273. Vepra më e njohur e tij, pa dyshim, është *Mesnevi*, ndërsa shkroi edhe vepra të tjera si: *Divan-i Kebir*, *Mexhalis-i seb’a*, *Fih-i ma Fih*, etj.. Më gjerë shiko: Eflaki, Ahmed, *Menakibu'l-Arifin*, përkth. Në turq. Tahsin Jayixhi, f.1/8,16, 17, 40; *Sipeh-salar*, f. 19; Sultan Veled, *Istidatname*, f. 195-96.

11. Ra’d, 13:15; Nahl, 16:48; Isra, 17:44; Rahman, 55:5-6;

Roli i revistës “Etika” në botimet fetaro-kulturore shqiptare

Nexhat Ibrahim

I. MJEDISI SHPIRTËROR DHE HISTORIKO-SHOQËROR NË SHEKULLIN XX

Rritja dhe zgjerimi i dijes njerëzore në qindvjetëshin e fundit, sidomos në fushën e shkencave ekzak- te, mundësoi transformime të vullshme, shpeshherë vetëm sasiore. Kjo gjendje e re, te një pjesë e njerëz- ve, nxiti drojë nga panjohuritë dhe befasitë e shumta që solli modernizmi dhe, njëkohësisht, rriti edhe pa- fuqinë, por edhe përgjegjësinë e njeriut.

Në këto rrethana dhe nën ndikimin e tyre edhe sis- temi arsimor dhe edukativ aktual, çdo ditë e më te- për e relativizon dimensionin fetar dhe moral të jetës njerëzore në Tokë. Në këtë kontekst është në rritje dallimi ndërmjet *dijes* (profanes) dhe *së shenjtës* (sak- rales) në sistemin arsimor edukativ dhe zhveshja nga rrënjët dhe e kaluara e tyre religjioze. Në anën tjetër, humanizmi shekullarist në evro-perëndim dhe thuaj- se kudo në botë e ngadhënjeu fenë, ndërsa shkollat i shndërroi në *kisha shekullare*.

Universalizimi dhe globalizimi i arsimimit dhe edukimit, si koncepte të ndërruara në botën bash- këkohore, i zgjeroi edhe fushat e ndikimit të dijes në formësimin e botës dhe jetës. Gjithashtu, zgjerimi enorm i dijes në botën aktuale e rriti mosdijen nje- rëzore. Shumica e njerëzve nuk kanë mundësi t’i më- sojnë njohuritë e reja nga laboratorët, institutet dhe qendrat hulumtuese. Ky imtësim dhe thellim i dijes, e copëtoi tërësinë e botës dhe të jetës në pjesë të pa- lidhura dhe, ndonëse i rriti informacionet, ndikoi në mjegullimin e së vërtetës. Madje termi apo koncepti *e vërteta*, në shkencë është fjalë *demode*.

Prandaj, në aspekt të arsimimit dhe të edukimit, myslimanët sot, në përmasat botërore, gjenden:

-përballë kujtesës së tyre të zgjuar për traditën e madhe fetare, kulturore dhe arsimore myslimane.

-përballë konfuzionit, mosgjeturisë së njerëzve para arritjeve qytetëruese e teknologjike perëndimo- re.

Në pamundësi që të “ikim” nga kjo anije në alarm e sipër në mes të detit dhe në pamundësi për një përgjigje të plotë, sepse pjesshmëritë nuk mjaftojnë, mbetet që në të ardhmen t’i ofrojmë provat, dijen dhe këshillat tona, të cilat pretendojmë se i kemi dhe për të cilat konsiderojmë se kemi të drejtë.

II. REVISTA ETIKA NË SHEKULLIN XXI-NEVOJË KOHE

Si të bëhet nga ana jonë ky ballafaqim dhe ofrim vlerash, ky prezantim idesh dhe argumentim provash?

Përgjigja është tejet e ndërlikuar. Ndryshimet e mëdha politike, ekonomike, kulturore dhe sidomos gjeo-strategjike, Shqipërinë, Kosovën dhe rajonet e banuara me myslimanë dhe, në veçanti, bashkësitë myslimane në Ballkan, por edhe shoqatat, fondacionet e organizatat e ngjashme joqeveritare, secilën në specifikat e saj, i sollën në pozitën që kanë pasur myslimanët pas largimit të Perandorisë Osmane nga Ballkani më 1912, kur Kosovën, pjesën më të madhe të trojeve shqiptare dhe rajonin e okupoj Serbia dhe blloku sllavo-ortodoks. Madje, gjendja duket se është edhe më e rëndë, sepse sllavët ishin okupatorë dhe këtë e kishte të qartë e gjithë popullsia, ndërsa “oferat” aktuale bashkëkohore, të paraqitura si miqësore, mundësojnë një tëhuajësim me përmasa shumë më të thella e më të rrezikshme. Një analizë e para 5-6 dekadash e përshkruan kështu gjendjen e myslimanëve në Shqipëri: *“Gjendja jonë e sotme si myslimanë saktë asht për t’u dhimtë e për t’u vajtue... myslimani deri sa mos të ndjekë urdhrat e nalta të Kuranit Shenjtë, kurrë s’ka me qenë i zoti me çue krye për m’u mkamë si njeri i qytetnuem e kulturuem, por gjithnji ka me qenë mbrapa e i poshtnuem.”* Prandaj, sipas mendimit tonë, me rëndësi parësore atëherë e sot, është edukimi dhe arsimimi, ndaj të gjithë e sidomos institucioni i bashkësive islame në Ballkan, në secilin vend veç e veç, si përgjegjës kryesor për gjendjen e myslimanëve, gjendet para mundësive dhe sfidave serioze.

Meqenëse ky diskutim nuk ka për qëllim dhe as që mund të elaborojë çështje kaq komplekse dhe multidisiplinare, do të fokusohemi në rolin që ka dhe mundësinë që revista jonë e respektuar *Etika* mund të ofrojë.

Dinamika e fesë në revistë rrjedh nga njëmendësia e gjallë e fjalëve hyjnore

Duke u mbështetur në traditën e emrit të saj dhe atë që kuptojmë me fjalën *etikë*, revista *Etika*, si nevojë kohe dhe reflektim i entuziazmit të themeluesve që gjenden tonë ta shohin më të mirë se aktualisht, që nga numrat e parë është duke transmetuar ide, sugjerime e herë-herë edhe projekte konkrete në këtë rrëmujë idesh e veprimesh të proveniencave të ndryshme. Por këto porosi apo ide janë dhe duhet të jenë, siç e thotë S. H. Nasri, intelektuale dhe thellësisht të studiuara.

Mendoj se revista *Etika* në rrugëtimin e saj të deritashëm pesëvjeçar është bazuar në disa faktorë relevantë:

-Politika redaktuese e revistës bazohet në vlera të mirëfillta fetare. Feja në revistë ka qenë dhe është natyra themelore që njëmendëson raportin *Zoti-njeriu*. Dinamika e fesë në revistë rrjedh nga njëmendësia e gjallë e fjalëve hyjnore, që përfshin në veprimin e vet të mëvonshëm rritjen kozmo-historike të njeriut dhe botës. Teologjia në revistën *Etika* luan rolin e verifikuesit dhe ndriçuesit dituror të të gjitha formave kreative të fesë dhe të përcaktuesit të të gjitha drejtimeve ku lëviz gjeniu i saj i gufuar shpirtëror, duke nxitur kështu edhe rritjen vetjake, praninë dhe kongjentalitetin në çdo çast historik dhe në çdo brez. Do

Nuk bën t'ia lëmë gjërat rastësisë, sepse kjo do të thotë edhe shumë kohë nënshtrim dhe ngecje.

të shtoja se krahas prezantimit të mësimëve fetare tradicionale, revista kultivon edhe një segment tjetër në shtypin shqiptar islam disi të shpërfillur, atë të tasavvufit, sufizmit islam, duke zbuluar para lexuesit modernist shpirtëroritetin aq të mangët në shoqërinë tonë.

-Mendoj se revista *Etika* nga numri në numër po e kërkon rolin e vet, jo në kthimin formal e shterpë në burime, jo në kthim në rrënjët shpirtërore, shoqërore, politike dhe qytetëruese të kohës, jo në kthimin fizik dhe sipërfaqësor në burime, por as në kultivimin e shtresimeve të dëmshme kohore. Edukimi dhe arsimimi nga revista *Etika* është duke u bërë i udhëhequr nga burimet dhe kujtesa konstitutive dhe interpretuese, duke shfrytëzuar të gjitha metodat diturore dhe assesit në mënyrë selektive. Në gjithë këtë mendoj se revista po i kushton rëndësi faktit që procesi i vetëdijësimit të mos shtrihet përjashtimisht në rrafshin emocional, në atë shpirtëror, apo vetëm në atë racional, por në të gjitha aspektet dhe sferat shpirtërore dhe fizike.

-Politika redaktuese e deritashme e revistës, që duke vazhduar edhe në të ardhmen, nuk e ka neglizhuar faktin, siç po ndodh me disa revista të tjera dhe me shumë imamë në mihrabët apo katedrat e tyre që lexuesin e ka spontan, kalimtar, të rastit, me edukim e arsimim të ndryshëm, nuk e ka neglizhuar faktin që lexuesin nuk e ka të përzgjedhur, që herëherë lexuesi nuk zotëron as njohuritë më elementare fetare. Ajo e ka parasysh se lexuesi i këtillë, i përballur me hollësitë dhe detyrimet e shumta, me një islam të prezantuar në mënyrë rigjide, agresive e të ngurtë, më shumë largohet se sa afrohet. Po të "harrohej" ky faktor, mësimet ngushtë-legaliste dhe literaliste, pa dashje, lexuesin më shumë do ta hutonin, ngatërrojnë dhe largonin se sa do ta afronin dhe joshnin në

absorbimin e mësimëve.

-Politika redaktuese deri tash ka qenë e hapur për botën e njeriut bashkëkohor dhe njëmendësisht i është qasur shqyrtimit të të gjitha përvojave që fryma njerëzore i ka sajuar në vetë zhvillimin e saj. Kjo qasje e redaksisë është e nevojshme të kultivohet edhe më tej, që lexuesi të mund t'i kuptojë shenjat e kohës, rrjedhat e transformimeve më të reja, në të cilat bota aktuale tashmë gjendet. Vetëm qasja e këtillë bën që teologjia ta kultivojë denjësisht praninë e *Porosisë hyjnore* dhe *shembullin pejgamberik* në shenjat përkatëse dhe ta ndërtojë atë në perspektivat e reja të botës bashkëkohore.

-Redaksia e revistës *Etika*, e vetëdijshme se dëshiron të marrë pjesë në mënyrë të barabartë në ndarjen e kulaçit botëror, bën përpjekje që nëpërmjet shkrimeve të saj të edukojë teologë intelektualë, ekspertë, por edhe lexues të atillë, të cilët do të dinë të integrojnë në pikëpamjet e tyre çdo gjë që është pozitive nga përvoja aktuale botërore, ku bën pjesë edhe parimi i personalitetit dhe individualitetit të njeriut modern, në të cilin ka futur vlerat etike, estetike dhe aksiologjike të Islamit, nga të cilat njeriu modern është i privuar tashmë prej një kohe të gjatë.

-Nuk duhet harruar se revista *Etika* tashmë po luan dhe duhet ta luajë edhe më tej rolin e kontribuesit edhe më të madh, jo vetëm në shkencat dhe kulturën fetare islame, por edhe në atë kombëtare e më gjerë, duke integruar brenda kopertinave të revistës shumë emra e pena, shumë specifika vendesh e provenienca konceptesh, shumë prirje e cilësi nga të gjitha anët, që deri tash ishin pak të njohur, e disa krejt të panjohur.

-Njëkohësisht, bashkëpunimi i autorëve nga të gjitha anët e trojeve shqiptare dhe të Turqisë po promovon edhe një gjuhë më të pasur, një terminologji më të pasur, një përmbajtje më të pasur dhe një unitet në vorbullën e këtij diversiteti njerëzor e tematik.

-Mbi të gjitha, revista ka kultivuar një frymë jo-konfliktuale brendamyslimane dhe në përgjithësi. Në vend të përplasjes, revista ka zgjedhur rrugën e dashurisë, në vend të anatemes ndaj "tjetrit" dhe "të ndryshmes", ajo ka zgjedhur faljen dhe mirëkuptimin, në vend të mbylljes dhe vetëmjaftueshmërisë,

ka zgjedhur rrugën e thirrjes së hapur e të singërtë për bashkëpunim. Edhe vetë përbërja jonë në këtë tubim është shenjë e kësaj platforme.

Në fund të këtyre meditimeve dhe përshtypjeve personale, që mund të interpretohen edhe si subjektive, mendoj se revista *Etika* gjatë periudhës pesëvjeçare në masë të madhe po e arrin synimin e saj fillestar, sepse ka ditur të pozicionohet dhe të korrespondojë me rrethanat e ndryshuara globale, politike dhe ekonomike, ka ditur të korrespondojë në pajtim me ndryshimet politiko-juridike të fesë dhe të bashkësisë myslimane në Ballkan, ka ditur të bashkëpunojë dhe komunikojë me nevojat e besimtarëve dhe të organizmave alternativë, me mediumet e shkruara dhe elektronike në vend dhe më gjerë, ka ditur të komunikojë me pluralizmin, ekonominë e tregut, ka ditur t'u përgjigjet integritimeve euro-perëndimore dhe sfidave të vlerave tradicionale dhe sektare ndër myslimanët në trojet gjithëshqiptare dhe më gjerë.

III. SFIDAT NË TË ARDHMEN

E ardhmja nuk mund të paracaktohet, por mund të parandihet dhe të planifikohet. Revista *Etika* duhet të jetë në rrjedhë të përditshmërisë, nëse dëshiron të marrë pjesë në tregun e informacionit dhe dominimit. Nuk bën t'ia lëmë gjërat rastësisë, sepse kjo do të thotë edhe shumë kohë nënshtrim dhe ngecje. Kjo na çon në problemin vijues, heqjen e barrierave dhe pengesave administrative dhe burokratike, por edhe të paragjyqimeve rajonale për njëri-tjetrin dhe t'i përvishemi punës si shumë të tjerë.

Në këtë rrafsh, revista në të ardhmen duhet ta intensifikojë rolin e saj të shkrirësit të akullit, respektivisht rolin e ndërmjetësit mes popujve (si p.sh. shqiptarëve dhe turqve) që është krijuar për vite e vite, që njëri-tjetrin ta shohim sa më objektivisht dhe sa më gjithanshëm, në kontekste bashkëpunuese, afirmative dhe altruiste, kundrejt urrejtjes, paragjyqimeve dhe...izmave të shumtë.

Revista *Etika* është dhe shpresoj të mbetet tribunë e fuqishme e kulturës shpirtërore fetare, e mendimit, e filozofisë, e edukatës, e artit islam. Propozoj që këtë rol të ndërmjetësit *Etika* ta ndërmarrë edhe ndërmjet territoreve shqiptare politikisht dhe terri-

torialisht të ndara, të cilat, për fat të keq, ende nuk njihen sa duhet mes veti dhe sidomos, këtë ta bëjë nëpërmjet bashkëpunimit me revistat simotra (Drita Islame, Universi, Perla, Ura në Tiranë, Dituria Islame, Edukata Islame, Takvimi në Prishtinë, Hëna e Re në Shkup, Elifi në Podgoricë etj.), por edhe me revista të tjera me profile të afërta (Paqja në Prishtinë, Shenja në Shkup etj.), në trojet shqiptare dhe jashtë, me prezantimin e tyre dhe me format e tjera të bashkëpunimit.

Në përgjithësi, nëse revista *Etika* në të ardhmen do të arrijë t'u përgjigjet nevojave dhe sfidave të mësipërme, ajo do të kontribuonte në tre rrafshe kryesore dhe, pak a shumë, do ta përmbushte misionin e thelimit të saj: edukimin shpirtëror e moral, ideologjik e botëkuptimor dhe kulturor e qytetërues. Fillimi i botimit të shtojcës për fëmijë dhe paralajmërimi i redaksisë në numrin e marsit të revistës *Etika* për pasurimin e revistës me rrafshe të reja dhe bashkëpunëtorë të rinj është një hap më tutje në sendërtimin e synimeve të themeluesit të revistës, të redaksisë si implementues i synimeve të programuara dhe pritjeve të lexuesve për tekste që do t'u shërbejnë atyre si udhëzues në jetën me plot sfida e të papritura.

IV. NË VEND TË PËRFUNDIMIT

Tema është e gjerë dhe e pashtershme dhe nuk mund të flitet për përfundim. Për këtë arsye, më lejon të konstatoj se revista *Etika* është në rrugë të mirë e të mbarë të rritet në një *institucion* në vetë dhe të imponohet me identitetin e saj në rritje e sipër, por të padiskutueshëm. Për ta arritur këtë synim në kupatin e mirëfilltë, *Etikës* i duhet ndihma jonë.

Një Ajet

*Me emrin e Allahut,
të Gjithëmëshurshmit, Mëshurplotit!*

“Sot jua përsosa fenë tuaj, e plotësova dhuntinë Time ndaj jush dhe zgjodha që Islami të jetë feja juaj”. (Maide, 3)

Një grup dijetarësh janë të mendimit se ky është ajeti i fundit që i ka zbritur Pejgamberit (a.s.) në haxhin e lamtumirës. Në këtë ajet, Allahu u bën të ditur besimtarëve plotësimin e dhuntisë ndaj robërve të Tij, duke përsosur fenë dhe duke zgjedhur islamin si të vetmen fe të pranueshme.

Feja islame e ka zanafillën e vet që me krijimin e njeriut të parë. Përsosmërinë e ka arritur me profetin e fundit Muhamedin (a.s.). Kjo fe, e cilësuar e përsosur nga vetë Allahu, përfshin të gjitha parimet dhe normat që i duhen një shoqëri ideale, deri në ditën e kijametit.

Zoti i botëve e ka universalizuar dhe përkryer kumtesën e vet, të filluar qysh me Ademin (a.s.). Allahu i Madhëruar, i ka kumtuar me të njëjtën përmbajtje të gjitha çështjet që i përkasin bindjes fetare (tevhid). Ndërsa në çështjet sociale ka ndjekur metodën graduale në përshtatje me përparimin e njerëzimit, të cilit i është drejtuar.

Islami është parashtruar me një përmbajtje që t’u japë përgjigje zhvillimeve dhe përparimeve njerëzore që do të ndodhin gjer në kijamet, meqë Allahu i Madhëruar ka deklaruar se nuk ka për të dërguar fe tjetër dhe pejgamber tjetër pas islamit. Kjo është arsyeja që islami, duke hapur portën e “ixhtihadit”, ka ofruar, nën dritën e parimeve themelore të tij, një mundësi për t’i vlerësuar sipas këtyre parimeve risitë e dinamikës së jetës. Islami ka shpjegime për tërë universin dhe jetën. Asgjë s’ka lënë jashtë fushës së interesimit.

Në ajet shprehet qartë se kjo fe nuk mund dhe nuk ka nevojë të reformohet, sepse kjo është feja e vetme e zgjedhur nga Allahu si botëkuptim për besimtarët. Kjo është fe e natyrshme, fe e natyrës dhe e krijimit. **“Drejtuhu me përkushtim në fenë e pastër monoteiste, në natyrën fillestare, në të cilën Allahu i ka krijuar njerëzit. S’ka ndryshim të krijimit të Allahut. Kjo është feja e drejtë, por shumica e njerëzve nuk e dinë.”** (Rum, 30)

Meqë islami është parashtruar duke u mbështetur në dijen e përgjithshme të Zotit, është një përmbledhje urdhrash dhe ndalimesh të parashtruara sipas prirjeve përkatëse të qëllimit final të krijimit të të gjitha krijesave. Allahu ka ndaluar çdo gjë që e ka parë të shëmtuar tek natyra e njeriut dhe ka urdhëruar gjërat që i ka parë të pranueshme dhe të dobishme për natyrën e tij.

Në islam, të gjitha urdhrat dhe ndalimet janë parashtruar sipas domosdoshmërisë së krijimit. Të gjitha urdhrat dhe ndalimet janë reflektime të dijeve hyjnore dhe absolute mbi prirjet e natyrshme, të cilat nuk mund të të konceptohen me anë të njohjes njerëzore. Ndërkaq, meqë natyra e krijimit mbetet gjithmonë e njëjtë, ngaqë është e pandryshueshme në esencë, kurrë nuk mund të ndodhë ndonjë mospërputhje apo humbje vlerë me kalimin e kohës në parimet e kësaj feje.

Zgjedhja e islamit si botëkuptim për besimtarët, shpreh dashurinë e Allahut ndaj këtij umeti.

Ajo që i mbetet të bëjë çdo myslimani, është të falënderojë Allahun për këtë begati, të përpiqet ta kuptojë dhe zbatojë në jetë islamin brenda mundësive që ka dhe, për mangësitë që lë, t’i kërkojë falje Allahut.

Një Hadith

*Nga Aishja, (r.a.) transmetohet
se Resulullahi (s.a.v.s.) e ka thënë:*

“Kush shpik në fenë tonë diçka që nuk është prej saj, ajo është e refuzuar.”

Këtë hadith e transmetojnë Buhariu dhe Muslimi në koleksionet e tyre. Ai përbën një nga themelet e fesë islame. Ashtu siç shërben hadithi “Punët shpërblehen sipas qëllimit”, si peshore për vlerësimin e brendshëm të veprave, ky hadith shërben si peshore për të vlerësuar anën e dukshme të veprave. Pra, që një vepër të konsiderohet e vlefshme, duhet të plotësojë dy kushte: e para duhet t’i dedikohet vetëm Allahut dhe e dyta duhet të jetë e mbështetur në Kuran dhe Sunet.

Çdo risi, që nuk ka ekzistuar më parë në fe, quhet bidat. Muhamedi (a.s.), na tërheq vëmendjen nëpërmjet këtij hadithi që të mos pranojmë si pjesë të fesë risitë, që mund të na serviren si pjesë e saj.

Të gjitha llojet e adhurimeve, që nuk kanë bazë në fe, konsiderohen bidate dhe refuzohen në mënyrë kategorike. Ata që refuzojnë adhurimet dhe veprat që kanë baza në Kuran dhe Sunet konsiderohen bidatçinj dhe veprat e tyre nuk pranohen. Kjo nuk do të thotë në asnjë mënyrë që feja ndalon të renë dhe zhvillimin, perkundrazi feja islame nxit për çdo gjë të re që është e dobishme për individin ose shoqërinë. Është kjo arsyeja që ka lënë hapur institucionin e ixhtihadit, i cili ka autoritetin për të nxjerrë konkluzione në përputhje me Kuranin dhe Sunetin për çdo çështje që mund të shfaqet.

Bidati i ka shqetësuar dijetarët myslimanë gjatë gjithë historisë për rrezikun që mbart ai në nxjerrjen jashtë loje ose lënien pas dore të sunetit. E vetmja rrugë për të shmangur këtë rrezik është përhapja e kulturës së Kuranit dhe Sunetit dhe përvetësimi i tyre në mënyrë të tillë që të bëhen stil jetese. Çdo gjë që nuk bie në kundërshtim me Sunetin, Kuranin dhe konsensusin e të gjithë dijetarëve dhe që është e dobishme nuk konsiderohet bidat. Bidati ka lidhje më shumë me urdhëresat, ndalesat dhe me atë pjesë të fesë ku kufijtë e veprimit janë përcaktuar qartë nga Kurani dhe Suneti. Çdo risi që ndodh jashtë kësaj fushe nuk konsiderohet bidat.

Mësimet që nxjerrim nga hadithi:

1. Ky hadith përbën një nga themelet e fesë islame. Çdo gjë që bie në kundërshtim me Kuranin dhe Sunetin, besim apo ibadet qoftë, është i refuzuar.
2. Risitë e shfaqura më vonë dhe që nuk bien në kundërshtim me Kuranin dhe Sunetin, nuk janë bidate.
3. Si ai që e shpik, si ai që e ndjek bidatin, të dy janë mëkatarë.

Buzëqeshja

Jeta e kësaj bote rrjedh mes baticave dhe zbaticave të ndryshme, mes gëzimeve e hidhërimeve. Zemra e njeriut është një bujtinë, në të cilën, të gjitha hidhërimet dhe vuajtjet, gëzimet dhe lumturitë janë krejt kalimtare, si një mysafir. Asnjëra prej tyre nuk është e përhershme dhe e qëndrueshme. Prandaj, kur një besimtar e prezanton jeta me situata nga më të ndryshmet, nuk duhet të gëzohet apo të hidhërohet me tepri, duke humbur kështu ekuilibrin dhe qetësinë që dhuron fakti se kjo botë është kalimtare.

Jeta e hazreti Pejgamberit, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, i cili u dërgua për njerëzimin si një karakter model, ishte e mbushur me vështirësi, vuajtje e halle. Këtë gjendje, ai e ka shprehur kështu: *"...Në rrugën e Allahut unë kam hequr ezi jetet më të mëdha..."* (Tirmidhi, Kijamet, 34/2472)

Mirëpo, asnjë vështirësi nuk ia ndali përpjekjet e nuk ia prishi ekuilibrin. Të gjitha këto, ai i priti me pjekuri dhe me një gjendje

pëlqimi. Edhe pse zemra e tij përjetoi shumë hidhërime, buzëqeshja nuk i mungoi kurrë fytyrës së tij të trëndafiltë. Askush nuk e pa atë ndonjëherë me fytyrë të varur, vetulla të vrenjtura apo me çehre të zymtë. Ai ishte gjithmonë i buzëqeshur prej kënaqësisë që përjetonte nga të qëniet së bashku me Allahun e Lartmadhëruar. Gjithmonë reflektonte buzëqeshjen islame ndaj kujtdo.

Kështu ishin edhe ata që u shkrinë tërësisht tek Resulullahu, sahabët dhe evlijatë. Në fytyrat e tyre reflektonte bukuria shpirtërore dhe nuk mungonte asnjëherë buzëqeshja. Ummu Derda, radijall-llahu anha, tregon:

"Ebu Derda buzëqeshte sa herë që fliste ndonjë fjalë. Një ditë e pyeta:

-Kam frikë se njerëzit do ta keqkuptojnë buzëqeshjen tënde, pasi reagojnë çuditshëm!

Ndërsa ai më tha:

-Kur i Dërguari i Allahut fliste ndonjë gjë, buzëqeshte me sezbën." (Ahmed, V, 198, 199)

Resulullahu, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, me përpjekjet e tij në rrugën e Allahut dhe me buzëqeshjet e tij të këndshme ishte shembulli më i mirë i qetësisë që të fal të qenët vazhdimisht me Allahun e Lartmadhëruar.

Çdo njeri ndjen kënaqësi prej gëzimit. Mirëpo çdo gjë ka një masë. Kështu edhe gëzimi. Ashtu siç është e gabuar fundosja në mërzi të thellë deri në vetshkatërrim në raste fatkeqësish, ashtu është e gabuar edhe teprimi në gëzim deri në dehje e shkelje të çdo norme, gjendje këto që trondisin vlerat dhe karakterin njerëzor.

**"Nga mënyra e të qeshurit unë
kuptoj se çfarë edukate ka një
njeri, ndërsa nga arsyja
e të qeshurit kuptoj
inteligjencën e tij."**

Një besimtar duhet të jetë i dashur, i butë, i ndjeshëm, plot politesë dhe në fytyrën e tij nuk duhet të mungojë kurrë ëmbëlsia e buzëqeshjes. Buzëqeshja është matura e besimtarit përballë pamturisë së të qeshurës me të madhe, si dhe forca e tij joshëse përballë rrezatimit të akullt e antipatik të fytyrave të varura e të vrenjtura.

Mevlana na tërheq vëmendjen, duke na shpjeguar se edhe një gjest i vogël në dukje, si qeshja, tregon shumë në lidhje me karakterin e njeriut:

"Nga mënyra e të qeshurit unë kuptoj se çfarë edukate ka një njeri, ndërsa nga arsyja e të qeshurit kuptoj inteligjencën e tij."

E qeshura dhe gëzimi i tepërt, e hedh shpesh njeriun në indiferencë dhe bën që ai të harrojë të vërtetën e të qenit të tij përkohësisht dhe për provë në këtë botë. Të harruarit e faktit se, lumturia e vërtetë dhe e përhershme është në botën tjetër, shpie në robërimin e shpirtit të njeriut nga kënaqësitë e përkohshme të kësaj bote. E nëse kjo vazhdon gjatë, atëherë të qeshurit deri në gajasje e helmon shpirtin, ndërsa zemra mbushet me mërzi, ngurtësohet dhe e humb ndjeshmërinë e saj.

Hazreti Omeri, radijall-llahu anhu, na paralajmëron se në çfarë handikapi mund të të shpjerë e qeshura me tepri:

"Atij që qesh shumë, i bie madhështia. Ai që e tepëron me shakatë, do të joshet shumë nga argëtimi. Çdo njeri njihet më së shumti me atë që bën më tepër. Ai që flet shumë, gabon shumë. Atij që i ikën turpi, i ikën edhe dëshira për t'u larguar nga gjërat e dyshimta. Atij që nuk largohet nga gjërat e dyshimta aq sa duhet, i vdes zemra." (Ihja, III, 288)

Sëmundja më e rëndë shpirtërore është indiferenca. Ajo e mashton njeriun, duke bërë t'i duket e përjetshme lumturia apo gëzimi që po përjeton. E shtyn njeriun drejt harresës së stacioneve të vështira që e presin, si vdekja, ringjallja, llogaria, ura e siratit etj. Kjo veçori e përgjithshme njerëzo-

re, në Kuran është shprehur kështu:

"...dhe po qeshni e nuk po qani? Madje, jeni edhe të shkujdesur!" (en-Nexhm, 60-61)

Ndërsa Hazreti Pejgamberi, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, ka thënë:

"Sikur ju të dinit atë që di unë, pak do të qeshnit e shumë do të qanit." (Buhari, Tefsir, 5/12)

Mevlana, me anë të kësaj këshille na shpjegon këtë të vërtetë:

"Të zgjuarit qajnë në fillim; në fund buzëqeshin e lumturohen. Ndërsa budallenjtë qeshin e gajasen në fillim, e në fund qajnë e vajtojnë. O njeri! Vetëdijësohu qysh në fillim e shih mirë të vërtetat, që në ditën e gjykimit të mos digjesh në zjarrin e pendimit!.."

Imam Gazaliu rrëfen këtë ngjarje:

Një burrë, tek po e shihte të gajasej së qeshuri, i tha vëllait të tij:

-A të ka ardhur ndonjë lajm i mirë në lidhje me Ahiretin, je i sigurtë se do të shpëtosh nga xehenemi?

Pasi nga vëllai i tij mori përgjigjen "Jo", ai i tha:

-Atëherë, si mund të qeshësh kështu? (Ihja, III, 288)

Tekefundit, asnjë njeri nuk e ka të siguruar xhenetin, veç Hazreti Pejgamberit, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem.

Vehb bin Verd, rahmetull-llahi alejh, u tha disa njerëzve që po gajaseshin së qeshuri me rastin e festës së bajramit:

"Nëse ju janë falur gjynahet, ky qëndrimi juaj nuk është qëndrimi i falënderuesve. E në qoftë se nuk ju janë falur, atëherë qëndrimi juaj nuk ka fare lidhje me frikën ndaj Zotit!" (Ihya, III, 288)

Muhamed bin Vasi, rahmetullahi alejh, ka thënë:

“Aq sa është i çuditshëm të qarët e një personi që ka fituar xhenetin, aq është e habitshme e qeshura deri në gajasje e një personi, që akoma nuk e di se ku do të jetë fundi i tij (në xhenet apo në xhehnem).” (Ihja, III, 289)

Kjo gjendje përmban një përmasë që islami kërkon të ndërtojë në karakterin e myslimanit. Edhe pse në botën e brendshme të një besimtari vlojnë vullkanet e shqetësimit e të frikës që lidhen me të përtejmen, fytyra e tij duhet të rrezatojë prehje dhe qetësi, si një liman i qetë. Ai nuk duhet, as të mefshtësohet, kur jeta e përball me gëzime e të mira e, as nuk duhet të bjerë në pesimizëm, kur shqetësimet dhe sprovat janë pjesë e caktimit hyjnor të tij.

Besimtari duhet të kultivojë me ndihmën e Zotit një gjendje shpirtërore mes **frikës** dhe **shpresës**. **Frika** është të gjendesh i lidhur me Zotin vazhdimisht dhe të strehohesh tek Ai, duke menduar dënimin e Tij, për të mos rënë në vetpëlqimin e veprave që t'i mund të kesh bërë, ndërsa **shpresa** është ajo forcë që nuk e lë njeriun të bjerë në pesimizëm, duke ia kujtuar njeriut vazhdimisht Mëshirën e pafundme të Allahut.

Halid Bagdati, në një lehtë dërguar nxënësit të tij, shkruan:

“Dëgjo, o djali im! Asnjërit prej adhurimeve që kam bërë deri më tani nuk ia kam besën! Shpresoj vetëm tek Mëshira e Allahut të Lartmadhëruar! Të lutem, bëj dua për mësuesin tënd që ai ta mbyllë sa më mirë këtë jetë!”

Buzëqeshja, që është pjesë e natyrshme e besimtarit, shpreh qartë ekuilibrin e brendshëm të tij. Mirëpo edhe ky vepër kaq i dashur, mund të

ketë rrezikshmërinë e tij të lartë, atëherë kur ai bëhet me qëllim të keq. Kur ajo shoqërohet me krenari, mendjemadhësi, ironi, përçmim dhe tallje, në botën tjetër do të ketë dënim shumë të rëndë. Ibn Abbasi, radijall-llahu anhu, në ajetin: **“...Të mjerët ne! Çfarë është ky libër, që nuk paska lënë asnjë vepër të madhe apo të vogël pa e shënuar!..”** (el-Kehf, 49), frazën **“vepër të vogël”** e ka komentuar si buzëqeshje që bëhen me ironi e sarkazëm, ndërsa frazën **“vepër të madhe”** e ka komentuar si qeshjet me gajasje, ndërkohë që bëhen ironira dhe sarkazma. (Ihja, III, 294)

MYSLIMANI KA BUZËQESHJEN NË FYTYRË, NDËRSA DËSHPËRIMIN NË ZEMËR...

Sipas atyre të vërtetave që u thanë më sipër, shpirti i besimtarit ka nevojë për një masë dëshpërimi dhe frike. Edhe pse shpirti duhet të zotërojë një masë dëshpërimi e frike, fytyra e tij duhet të ndriçohet vazhdimisht nga një buzëqeshje e ëmbël. Hazreti Aliu, radijall-llahu anhu, ka thënë:

“Myslimani ka buzëqeshjen në fytyrë, ndërsa dëshpërimin në zemër.”

Trishtimi dhe lotët e një besimtari të plotësuar, shfaqen në vetmi, kur ai mendon të metat e tij në robërinë ndaj Allahut të Lartmadhëruar, kjo gjë përjetohet nga ana e tij e, në mënyrë të veçantë, në kohën e seherit. Gjendja e besimtarëve për të marrë në llogari vetveten dhe përlojtja e vazhdueshme, tek mendojnë dhe reflektojnë për të metat e tyre, përbën edhe burimin e nurit që reflektohet në fytyrat e tyre.

Sa bukur e shpjegon urtësinë e nurit të fytyrave të miqve të Hakut, kur shprehet:

"Unë nuk shoh fytyrën time, por tënden e shoh. Sikurse unë, ashtu edhe ti, nuk sheh fytyrën tënde, por sheh timen. Nuri i atij që arrin të shohë fytyrën e tij, është më i madh se nuri i të gjithë hallkut."

"Unë nuk shoh fytyrën time, por tënden e shoh. Sikurse unë, ashtu edhe ti, nuk sheh fytyrën tënde, por sheh timen. Nuri i atij që arrin të shohë fytyrën e tij, është më i madh se nuri i të gjithë hallkut."

Njëra nga arsyet e nurit të fytyrës, është dhënia përparësi nga njeriu e të metave të tij personale, pra të zhvilluarit e aftësisë së të shikuarit të të metave personale, para se të vërehen të metat e tjetrit. Arifëve u buron nuri i fytyrave prej se kanë arritur urtësinë *"Ai që njeh veten, njeh Zotin."* Për këtë është thënë: *"Pa ditur të metat e tij, njeriu nuk pajiset me dituri shpirtërore."*

Hazreti Abdulkadër Gejlani ka thënë:

"Besimtari i vërtetë duket nga fytyra e tij se është i gëzuar. Por në fakt ai është i trishtuar. Besimtari i vërtetë mediton shumë, mendon shumë, qan shumë, ndërkohë që qesh pak. Me buzëqeshje fsheh trishtimin. Së jashtmi duket sikur është duke u përpjekur për të siguruar jetesën, mirëpo në të vërtetë, zemra e tij është e zënë me përmendjen e Zotit. Ai duket sikur merret me fëmijët e tij, por në fakt është vazhdimisht me Zotin."

...Lërë ambicien, llastimin, epshin dhe dashurinë për jetën e kësaj bote! Zvogëloji pak gëzimin dhe harenë! Ki pak trishtim! Dije mirë se Hazreti Pejgamberi ka urdhëruar buzëqeshjen për të qetësuar zemrën e të tjerëve..."

Të qeshurit e tepërt është ifrat (kalim i masës). Zymtësia e fytyrës është tefrit (mosarritje e masës). Të dyja këto gjendje janë fatkeqësi të mëdha për shpirtin e besimtarit. Ajo që qëndron në mesin e këtyre dy gjendjeve, pra buzëqeshja, është më e preferuara dhe më e pranuar.

BUZËQESHJA E HAZRETI PEJGAMBERIT

Të buzëqeshësh do të thotë të qeshësh pa nxjerrë zë, duke zbuluar, më së shumti, dhëmbët. Kështu qeshte i Dërguari i Allahut të Lartmadhëruar. Kur ai qeshte, asnjëherë nuk e kalonte masën. Hazreti Aishja, radijall-llahu anhu, ka thënë:

"Nuk e kam parë asnjëherë Hazreti Pejgamberin duke qeshur deri në gajasje, në mënyrë që t'i shihet gjuha e brendshme. Ai vetëm buzëqeshte ëmbël e lehtë." (Buhari, Edeb, 68; Muslim, Istiska, 16)

Sipas transmetimeve të shumë sahabëve, Hazreti Pejgamberi, alejhis-salatu ves-salam, ishte njeriu më i edukuar dhe më me politiesë. Gjithmonë ishte i buzëqeshur. Në fytyrën e tij kishte një shkëlqim dhe nur që nuk shuhej.

Ebu Kursafe, radijall-llahu anhu, ka thënë:

"Unë, nëna ime dhe tezja shkuam tek i Dërguari i Allahut, për të marrë bejat. Pasi u ndamë prej pranisë së mrekullueshme të tij, ato më thanë:

"Nuk kemi parë asnjëherë një njeri që t'i ngajë atij! Nuk dimë të ekzistojë ndonjë njeri me fytyrë më të bukur se ai, me rroba më të pastra dhe më fjalëbutë e fjalëmbël sesa ai. A thua se prej gojës së tij përhapej vetëm nur!" (Hejthemi, VIII, 279-280)

Njëri nga dijetarët jahudi, Abdullah ibn Selami, e ka pyetur me interesim të Dërguarin e Allahut, diçka gjatë hixhretit. Kur ia shikoi fytyrën u bë menjëherë mysliam dhe tha:

"Kjo fytyrë nuk mund të thotë diçka tjetër, veç së vërtetës." (Tirmidhi, Kijamet, 42/2485; Ibn Maxhe,

Et'ime 1, Ikamet 174)

Fytyra dhe paraqitja e përgjithshme e njeriut, është vitrina e tij. Përveç të gjitha gjuhëve të qenieve të ndryshme, ekziston edhe gjuha e gjendjes, e cila është më e rëndësishmja. Pra njeriu, edhe nëse nuk flet fare, me qëndrimin e tij shpreh qartë shumëçka. Fytyra e njeriut ka një shenjë prej shpirtit të tij. Të gjitha çehret, për sytë që munden të shohin, janë përkthyesit e botës së brendshme. Prej këtu themi se një buzëqeshje e nurtë në fytyrë, është reflektimi më i bukur i botës së brendshme.

Sa bukur është shprehur Mevlana:

“Nëse do të marrësh një shëgë, merr një të tillë që qesh, që është e çarë, kështu ajo të lajmëron për kokrrat e saj. Kështu është buzëqeshja e Arifëve, si një inxhi në kutinë e zemrës. Arifët tregojnë prej gojës çfarë kanë në zemër.

Shega që qesh bën edhe kopshtin që të qeshë, bahçen ku ajo ndodhet e jeton, e kënaq dhe e gëzon. Sohbeti i Arifëve bën që edhe ti të përfshihesh në gjendjet e tyre. Edhe në qoftë se ti je i ngurtë sa një gur a një copë mermeri, nëse arrin të kesh afër një të urtë shpirti, do të bëhesh xhevahir e flori.”

I Dërguari i Allahut, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, që me çehren e tij ndriçonte botët, kalonte pranë njerëzve ngadalë dhe duke buzëqeshur. Ishte vazhdimisht i buzëqeshur. Për të kënaqur shpirtat e tyre, i dëgjonte me kujdes e përqendrim sahabët. Ai u buzëqeshte atyre, aq sa i dukeshin edhe dhëmbët e tij të inxhinjtë. Të njëjtën gjë bënin edhe sahabët, të cilët shpesh mjaftoeshin edhe vetëm me buzëqeshjen e të Dërguarit të Allahut.

“Që kur pranova Islamin, i Dërguari i Allahut nuk më ka refuzuar kurrë të shkoja tek ai dhe, sa herë që më shihte, më buzëqeshte.”

(Buhari, Edeb, 68)

Xherir bin Abdullah, radijall-llahu anhu, shpjegon:

“Që kur pranova Islamin, i Dërguari i Allahut nuk më ka refuzuar kurrë të shkoja tek ai dhe, sa herë që më shihte, më buzëqeshte.” (Buhari, Edeb, 68)

Ndërsa Abdullah bin Harith, radijall-llahu anhu, ka thënë:

“Nuk kam parë në jetën time një njeri që buzëqeshte, sa i Dërguari i Allahut.” (Tirmidhi, Menakib, 10)

Në disa hadithe është thënë:

“Mos nënvlerëso asnjë mirësi, qoftë ajo edhe një buzëqeshje dhuruar vëllait tënd të besimit.” (Muslim, Birr, 144)

“Çdo mirësi është Sadaka. Të presësh vëllain tënd me buzëqeshje dhe të hedhësh ujë nga ena jote në enën e vëllait tënd mysliman, madje është Sada-ka.” (Tirmidhi, Birr, 45/1970; Ahmed, III, 344; Buhari, el-Edebu'l-Mufred, nr: 304)

I Dërguari i Allahut, sal-lall-llahu alejhi ve sel-lem, kur nuk kishte asgjë për t'u dhënë të varfërve, e kthente kokën në anën tjetër prej turpit. Në lidhje me këtë situatë, u shpall ky ajet:

“Por nëse shmangesh nga ata (kur nuk ke asgjë për të dhënë), duke shpresuar në mëshirën e Zotit tënd, atëherë thuaju atyre ndonjë fjalë të butë.” (el-Isrâ, 28)

Pas këtij urdhri hyjnor, i Dërguari i Allahut, alejhislam, kur nuk kishte mundësi, për të fituar zemrën e tyre, sillej me ta fytyrëqeshur e fjalëmbël.

Prandaj theksojmë faktin se, t'i buzëqeshësh vëllait tënd mysliman, t'i japësh salam atij, t'i thuash fjalë të ëmbla, është një adhurim shoqëror, i cili nuk duhet të nënvlerësohet.

BUZËQESHJA E MIQVE TË HAKUT

Edhe besimtarët e devotshëm, që u pajisën me moralin profetik, u bënë personalitete prej se arritën pjekurinë shpirtërore duke ndjekur në çdo gjë Hazreti Pejgamberin, sal-lall-llahu alejhi ve sellem. Me buzëqeshjet e tyre të pranverëta u jepnin shpirttrave gëzim dhe qetësi. Shikimet e tyre ishin puhizë për shpirtirat. Fytyrat e tyre të nurta të kujtonin vazhdimisht Allahun e Lartmadhëruar dhe Ahiretin. Ata ishin vazhdimisht në një gjendje kontakti me atmosferën profetike të të Dërguarit të Allahut, sal-lall-llahu alejhi ve sellem.

Përballë furtunave të jetës, ajo që i shkon të bëjë umetit të Muhamedit, është të kultivuarit e një "karakterit të trëndafiltë", të ngjashëm me atë të Hazreti Mahamedit, alejhis-salam dhe miqve të Hakut. Trëndafili, prej se duron gjembat e degëve, është në një gjendje buzëqeshjeje me erën e këndshme dhe bukurinë e papërshkrueshme. Ai sikur i thotë njeriut: *"Më lexoni me syrin e shpirtit e bëhuni si unë!"*

Qëllimi i fesë është pikërisht ky, të kultivuarit e njerëzve të tillë, të edukuar, plot mirësjellje, të bukur dhe të ndjeshëm. Besimtarët e vërtetë, me fytyrat e tyre të buzëqeshura, janë në një gjendje selami me trëndafilat, zymbylat, bylbylat dhe të gjithë krijesat. Bota e tyre shpirtërore u është hapur si një dritare të gjitha krijesave. Besimtarët e vërtetë thellohen në urtësinë e luleve që çelin, zogjve që cicërojnë, pemëve plot fruta e bëhen delikatë si lulet dhe bujarë si pemët plot fruta.

Njëri nga miqtë e Hakut, Xhunejd Bagdadi, është shprehur se kushti kryesor i miqësisë me vëllain tënd të fesë, është dhurimi vazhdimisht i buzë-

qeshjes dhe përpjekja për ta gëzuar atë. Të njëjtën gjë ka thënë edhe Ebu Osman Hiri: "Gjithmonë, përveç se në gjynah, njeriu duhet të tregohet i buzëqeshur dhe i dashur me vëllezërit e tij besimtarë". Ndërsa Ebu Abdullah Selime tregon se gjuha e ëmbël dhe fytyra e qeshur janë ndër shenjat dalluese të miqve të Hakut.

Harith el-Mahasibi, kud-dise sirr-rruhu, ka thënë:

"Karakterit i bukur ka tri tipare:

-Të duruarit e ezgjeteve që të japin in-jorantët.

-Të mos zemëruarit me tepëri.

-Të treguarit e dashurisë së islamit me buzëqeshje.

-Të zotëruarit e një gjuhe që të qetëson."

Hasan Basriu e përkufizon moralin e bukur kështu:

"Shtylla e moralit të lartë është përhapja e së mirës, duke mos shqetësuar askënd dhe ruajtja e buzëqeshjes në fytyrën tënde."

Universi është mbryjtur me tharmin e dashurisë. Kur bota, që nga mikro e deri tek makro, shihen me syrin e zemrës, do të vërehet se në thelbin e çdo elementi të tyre ka gjurmë të dashurisë hyjnore. Manifestimet e cilësisë së bukurisë së Allahut të Lartmadhëruar, si kopshtet, burimet e ujit, lulet që çelin, fluturat me ngjyra të llojllojshme, zogjtë me cicërimat e tyre etj., i kujtojnë njeriut vazhdimisht buzëqeshjen hyjnore. Sa i trishtueshëm është fakti që njerëzit janë kaq indiferentë ndaj këtyre të vërtetave. Ajo çfarë i takon të bëjë qenies njerëzore, është perceptimi i kësaj buzëqeshjeje hyjno-

re dhe reflektimi i saj në fytyrën e tij ndaj të gjitha krijesave.

Një besimtar që e gjallëron jetën e tij me vepra të mira, do të përballët më buzëqeshjen më të bukur në momentin e vdekjes. Kjo gjendje shprehet shumë bukur në ajetet kuranore:

“Me të vërtetë, atyre që thonë: “Zoti ynë është Allahu”, e pastaj vazhdojnë të vendosur në rrugën e drejtë, do t’u zbresin engjëjt (para vdekjes) e do t’u thonë: “Mos u frikësoni dhe mos u pikëlloni! Dhe gëzojuni Xhenetit që ju është premtuar.”
(Fussilet, 30)

Në një ajet tjetër kuranor, thuhet:

“Pa dyshim, miqtë e Allahut nuk do të kenë arsye për t’u frikësuar dhe as për t’u dëshpëruar.” (Junus, 62)

Ata besimtarë që do të reflektojnë në fytyrat e tyre buzëqeshjen e dashurisë hyjnore, kushedi se me çfarë thesare buzëqeshjesh do të përballen në botën tjetër.

Shejh Sadiu, në veprën *“Gjylistani dhe Bostani”* është shprehur:

“Na ishte njëherë një njeri me moral shumë të lartë. Ky njeri fliste vazhdimisht mirë për ata që i bënin atij keq dhe sillej gjithashtu mirë e butë me ta. Pasi ndërroi jetë, një mik i tij e pa atë në ëndërr. Në ëndërr miku i tha:

-Më shpjego diçka se ç’të ndodhi pas vdekjes!..

Personi që kishe vdekur, me dashamirësi dhe me një ton të këndshëm iu përgjigj:

-Në jetën time nuk jam sjellë ashpër e egër me të tjerët, kurrë nuk u kam treguar atyre fytyrën time të zymtë. (Të gjithëve u kam treguar fytyrë të

ëmbël dhe të qeshur.) Për këtë arsye, këndej nuk u sollën me mua ashpër dhe keq.”

Në fytyrën e miqve të Allahut, zemrat e të cilëve janë bërë dergjah, nuk mund të shihet kurrë një fytyrë e varur, e vërenjtur dhe e mërzitur. Fizionomia e miqve të Allahut u dhuron shpirttrave qetësi dhe i tërheq ata drejt një bote shpirtërore. Ata i tërheqin të mërziturit drejt sarajit të shpirtit, duke u bërë për ta fole ngushëllimi. A thua se shpirttrat e tyre janë qendra qetësie dhe rehabilitimi shpirtëror.

Urtësia e kësaj qetësie lidhet ngushtë me kujtesën që ata arrijnë t’u transmetojnë njerëzve në lidhje me Ahiretin, si dhe me fuqinë që ata kanë për t’i larguar njerëzit nga orientimet e tyre drejt egos dhe kësaj dynjaje. U japin njerëzve istikamet në lidhje me faktin që lumturia dhe qetësia e vërtetë, arrihet duke u përpjekur vazhdimisht për lumturinë e përjetshme.

Një ndër arsyet e tjera, që lidhen me buzëqeshjen dhe me rrezatimet e qetësisë dhe kënaqësisë së miqve të Hakut, është përgjegjësia që ata ndjejnë për të udhëhequr njerëzit. Të jesh i buzëqeshur, është një urdhër hyjnor për të gjithë ata që thërrasin, udhëheqin dhe paralajmërojnë njerëzit për kah e vërteta. Buzëqeshja është një lidhje shpirtërore ndërmjet bashkëbiseduesve. Nuk ka metode më të domosdoshme dhe efikase udhëheqjeje drejt besimit se sa buzëqeshja dhe fjala e ëmbël, të cilat janë mënyra më e mirë e të shikuarit të krijimit nëpërmjet syrit të Krijuesit. Në një ajet kuranor, Allahu i Lartmadhëruar, ka thënë:

“Në sajë të mëshirës së Allahut, u solle butësisht me ta (o Muhamed). Sikur të ishe i ashpër dhe i vrazhdë, ata do të largoheshin prej teje.” (Ali

**"Pa dyshim,
miqtë e Allahut nuk
do të kenë arsye
për t'u frikësuar
dhe as për t'u dëshpëruar."**

(Junus, 62)

Imran, 159)

Në lidhje me temën, Shejh Sadiu, në veprën "Gjylistani dhe Bostani" transmeton një histori plot kuptim:

"Një djalë i ri, me gjuhë të ëmbël dhe me fytyrë të qeshur, shiste mjaltë. Ai ishte aq i ëmbël e i mirë, sa të gjithë prekeshin thellë nga ëmbëlsia e tij. Myshterinjtë e tij ishin aq të shumtë sa nuk numroheshin.

Ishte një djalosh i ri, i cili, sikur edhe helm të shishte, njerëzit do ta pinin atë prej dorës së tij për mjaltë.

Një i pafytyrë, nga lakmia që kishte për fitimet e të riut, filloi të shiste mjaltë, duke imituar të riun në fjalë. Me tabelën e mjaltit të shkruar dhe me fytyrën e tij të uthullt, shëtiti në çdo mëhallë. Kudo ku shkonte bërtiste, «Mjaltë, mjaltë!». Mirëpo atij, jo vetëm që nuk iu afrua kush, por mjaltit të tij nuk iu qasën as mizat.

Kur u bë aksham, u kthye në shtëpi. Nuk kishte fituar asgjë. U mërzit së tepërmi, u tërhoq në një qoshe të shtëpisë dhe mendoi. Ai i ngjante një gjynahqari që frikësohej nga gjynahi i tij, një njeriu fatkeq që burgoset në festën e bajramit.

Gruaja e tij, me shaka i tha:

-Mjalti i njeriut me fytyrë të zymtë është i hidhur.

Veset e shpien njeriun në xhehenem. Ndërsa virtytet kanë dalë nga xheneti.

Mik, ec! Nëse është e nevojshme, pi ujë të ngroh të lumi. Edhe nëse rreshkesh nën diellin zemërak, mos prano të pish sherbetin e freskët të njeriut me fytyrë të zymtë e të vërenjtur. Të hash bukën e një vetullngrysur, është e dëmshme për shpirtin.

Mos prish e thyej punën, duke u nervozuar! Nevriku është fatkeq. E zëmë se nuk ke ar, argjend dhe asnjë gjë. Nuk ke as gjuhë të ëmbël?"

Fytyra e qeshur dhe gjuha e ëmbël janë ndër kapitalet më të rëndësishme për të udhëzuar njerëzit, të cilëve u mungon besimi. Edhe fytyra më e vërenjtur e një njeriu, që është duke shëtitur në një trëndafilishtë, mes lulesh plot aroma të llojllojshme dhe ngjyra të larmishme, buzëqesh e ngazëllehet. Kështu duhet të jenë orientuesit e njerëzve. Duhet të jenë të aftë të zbusin shpirtat e egër dhe nopranë, t'u dhurojnë buzëqeshjen edhe fytyrave më të zymta e të ngrira.

Besimtarët e plotësuar duhet të jenë të durueshëm në të tilla gjendje shpirtërore; të jenë të buzëqeshur dhe të marrin përsipër përgjegjësinë e të ndarit me të tjerët të çdo halli e derti. Për t'i ftuar njerëzit në islam, është kusht që të zotërohet një shpirt i ndjeshëm, i cili është mbujtur me urtësinë e Kuranit dhe Sunetit, si dhe një fytyrë të qeshur, e cila reflekton buzëqeshjen dashamirëse të islamit. Buzëqeshja dhe falënderimi në procesin e edukimit shpirtëror, duhet të bëhen pjesë e pashmangshme e karakterit të besimtarit.

Allahu na bëftë prej besimtarëve të përsosur, me shpirt të hollë e delikat, që i afrohen çdo krijese me buzëqeshje, mëshirë dhe dhembshuri. Mos e mungoftë kurrë në zemrën tonë dashurinë e besimit si dhe fytyrën e qeshur të islamit...

Amin!

Ma. sci. Flamur Sofiu

Veprimi me sunset-haber ahad

Sunset ahad është transmetimi i hadithit nga Pejgamberi (s.a.v.s.), prej një transmetuesi që nuk e arrin gradën e mutevatirrit as në kohën e tabiinëve dhe tebe'i tabiinëve. Sipas hanefitëve, ky sunset nuk mund të konsiderohet mutevatir e, as mesh'hur.

NORMA E SUNETIT AHAD

Suneti ahad shpreh bindje jo të prerë dhe duhet të punohet sipas tij, kur nuk ka dyshim në vërtetësinë e tij. Të këtij mendimi janë shumica e dijetarëve dhe e fukahave (juristëve islamë). Një pjesë e dijetarëve janë të mendimit se suneti ahad shpreh bindje të prerë. Gjithashtu, një pjesë e dijetarëve kanë thënë se suneti ahad shpreh bindje jo të prerë, por në vend të shprehjes (الظن), kanë përdorur shprehjen (العلم) duke synuar që (الظن), ndonjëherë fjala (العلم) ka kuptimin e (الظن) si në ajetin e Kuranit:

“...e nëse ju mendoni se ata janë besimtarë...” (El-Mumtehine:10)

Imam Sejfuddin el-Amidiju mendon se suneti ahad shpreh bindje të prerë, nëse ekzistojnë indikacionet (القرائن).

QËNDRIMI I SAHABËVE (R.A.), RRETH VEPRIMIT ME SUNET-HABER AHAD

Sahabët parapëlqejnë të punohet-veprohet me sunset-haber ahad, mirëpo ata nuk bien dakord rreth mënyrës së vërtetimit të sunsetit-haberit ahad. Aliu (r.a.), nuk e pranon sunsetin-haberin ahad, pa u betuar transmetuesi dhe, pikërisht për këtë çështje ka thënë: “Kur dëgjoja prej Pejgamberit (s.a.v.s.), ndonjë hadith, Allahu më sillte dobi me të aq sa dëshironte Ai, ndërsa, kur më tregonte dikush tjetër ndonjë hadith, kërkoja prej tij që të betohej. Nëse betohej, atëherë unë i besoja atij (transmetimin e tij e konsideroja të vërtetë)”. Përkundër Ebu Bekrit (r.a.) dhe Omerit (r.a.), të cilët nuk e pranonin sunsetin ahad pa e dëshmuar dy vetë se e kishin dëgjuar prej Pejgamberit (s.a.v.s.). Ebu Bekri (r.a.), i ka dhënë gjyshes 1/6 në trashëgimi, duke u bazuar në sunsetin ahad që transmetohet nga Mugirete bin Shubete (r.a.) dhe Muhemmed bin Meslemete (r.a.). Po ashtu mund të përmendim rastin e Omerit (r.a.), me Ebu Musa el-Esh'ariun, ku transmeton Ebi Se'id el-Huderisë (r.a.): «Ishim duke ndenjmur me Ensarët, kur Ebu Musa el-Esh'ariu (r.a.), erdhi si i frikësuar. Të pranishmit i thanë: “Ç'të ka frikësuar?” Ai u përgjigj: “Më urdhëroi Omeri ç'të shkoja te ai dhe shkova. Mirëpo, kur kërkoja leje të hyja, nuk m'u dha. Atëherë u ktheva. Omeri më pyeti:

- Ç'të pengoi që të vije tek ne?

Unë iu përgjigja:

- Qeshë nisur për tek ti dhe dhashë selam tri herë në derën e shtëpisë sate, por askush nuk ma ktheu. Atëherë u detyrova të kthehesha, pasi Pejgamberi (s.a.v.s.), ka thënë: “Kur të kërkojë leje dikush prej jush tri herë (për të hyrë në shtëpi të tjetërkujt) dhe të mos i jepet, le të kthehet”.

Omeri (r.a.), tha:

- Domosdo duhet të sjellësh argumente për këtë që po thua.

Nga të pranishmit u ngrit në këmbë Ebu Se'idi dhe dëshmoi se ajo çfarë kishte thënë Ebu Musa el-Esh'ariu ishte e vërtetë.

Në këtë moment Omeri tha:

- Unë nuk të akuzoj për shpifje, por ajo çfarë tregove është vërtet hadith i Pejgamberit (s.a.v.s.)».

Me sunet-haber ahad Omeri (r.a.), u ka marrë xhizjen Me-xhusëve e hadithi i tillë është ky: “Zbatoni ndaj tyre (mexhu-sijëve) ligjin që keni për të zbatuar ndaj ithtarëve të librit”. Po ashtu Uthmani (r.a.), me sunet-haber ahad ka vendosur që gruaja ka mundësi t’i kalojë ditët e idetit, pas vdekjes së bashkëshortit, në shtëpinë e tij, këtë rregull Uthmani e vendos duke u mbështetur në transmetimin e Fer’iat bint Malik (r.a.), se Pejgamberi (s.a.v.s.), i ka thënë asaj: “Qëndro (në shtëpinë e bashkëshortit tënd), deri sa të të kalojë ideti”.

Nganjëherë ndodh që sahabiu ta refuzojë sunetin-haberin ahad. Për shkak se e ka humbur besimin tek transmetuesi, dy-shon në besueshmërinë e tij ose e di se ky hadith është i deroguar me ndonjë hadith tjetër. Siç ka refuzuar Omeri (r.a.), të veprojë me hadithin që transmeton Fatime bint Kajsi rreth çështjes së banimit të gruas pas shkurorëzimit, e cila thotë: “Bashkëshorti im më ka shkurorëzuar mua, ndërsa Pejgambe-ri (s.a.v.s.), nuk më ka përcaktuar furnizim, as vendstrehim (tek bashkëshorti)”. Omeri (r.a.), në këtë moment thotë: “Ne nuk mund ta lëmë librin e Krijuesit tonë (Kuranin a.sh.) e as Sunetin e Pejgamberit (s.a.v.s.), për fjalën e një gruaje, për të cilën nuk dimë nëse flet të vërtetën apo gënjen, në e ka mbaj-tur në mendje apo e ka harruar atë!”

Aisheja (r.a.), e ka refuzuar veprimin me hadithin që trans-meton Ibn Omeri (r.a.): “Vërtet i vdekuri dënohet, për shkak se familja e tij qan”, për shkak se Allahu (xh.sh.), në Kuran thotë: “...dhe askush nuk do ta mbajë barrën e tjetërkujt...” (El-En’am: 164) Ibn Abasi (r.a.), e ka refuzuar veprimin me ha-dithin që transmeton Ebu Hurejre: “Kush e mbart xhenazen, le të marrë abdest” e ka thënë: “Ne nuk obligohemi të marrim abdest për shkak të bartjes së drunjve të thatë (tabutit)”.

Qëndrimi i sahabëve që refuzojnë nganjëherë sunetin-haberin ahad apo mosveprimi sipas tij, nuk do të thotë që ar-gumentimi me të është i pavlefshëm, por qëndrimi i tillë nga ana e sahabëve ndodh, për shkak se një hadith i tillë mund të jetë i deroguar apo i mungon ndonjë kusht si, fjala vjen, të mos jetë i besueshëm transmetuesi.

QËNDRIMI I DIJETARËVE RRETH VEPRIMIT ME SUNET-HABER AHAD DHE ARGUMENTET E TYRE.

Shumica e dijetarëve islamë janë të mendimit se suneti-haberi ahad është argument. Obligohemi të veprojmë me të dhe të nxjerrim norma-dispozita të sheriatit. Këta dijetarë që

“O ju që keni besuar! Nëse ndonjë njeri i pandershëm ju sjell ndonjë lajm, sigurohuni mirë (në është i vërtetë), për të mos i bërë dëm ndokujt padashje, e të pendoheni pastaj për atë që keni bërë.”

(El-Huxhurat: 6)

mendimin e tyre e mbështesin:

1. Në fjalën e Allahut (xh.sh.)

“...e përse të mos shkojë nga çdo grup i tyre një pjesë për t’i studiuar dituritë fetare, për ta qortuar-këshilluar popullin e vet kur të kthehen, e ndoshta ai do të jetë i kujdesshëm (ndaj urdhrave dhe ndalesave)” (Et-Tevbe: 122)

Fjala (طَائِفَة), e cila është përdorur në këtë ajet, në gjuhën arabe mund të ketë kuptimin e një a më shumë personave dhe në bazë të këtij kuptimi, veprohet sipas asaj njohurie, edhe nëse atë e ka sjellë një njeri i vetëm. Gjithashtu në këtë ajet është përdorur folja “për t’i qortuar-këshilluar”, që do të thotë se këshilla apo qortimi mund të vijë prej një apo dy persona-ve. E sikur të mos ishte argument transmetimi prej një perso-ni, atëherë Allahu (xh.sh.), nuk do ta obligonte dëgjuesin të kishte kujdes për atë që i sqarohej: **“...e ndoshta ata do të jenë të kujdesshëm (ndaj urdhrave dhe ndalesave)”**. Po ashtu si argument marrin ajetin:

“(Përkujto, o Pejgamber kohën) kur Allahu e mori prem-timin e ithtarëve të librit, se me siguri do t’ua shpjegojnë atë (Librin) njerëzve dhe asgjë nuk do të fshehin nga ai...” (Ali Imran:187)

Sipas këtij ajeti, kuptohet se Allahu i Lartësuar u ka marrë besën ithtarëve të librit që ata t’ua sqarojnë njerëzve Librin, pa fshehur asgjë brenda tij. Urdhri drejtuar ithtarëve të librit, për shpjegim, përfshin që të gjithë ata që kanë mundësi të mësoj-në dhe të shpjegojnë atë. Sikur të mos ishte argument shpje-gimi i një personi, atëherë Allahu (xh.sh.), nuk do të kishte urdhëruar që ta shpjegonte librin secili që kishte mundësi.

Si argument për këtë çështje marrin edhe ajetin:

“O ju që keni besuar! Nëse ndonjë njeri i pandershëm ju sjell ndonjë lajm, sigurohuni mirë (në është i vërtetë), për të mos i bërë dëm ndokujt padashje, e të pendoheni pastaj për atë që keni bërë.” (El-Huxhurat: 6)

Sipas kuptimit të ajetit, nëse ndonjë i pandërgjegjshëm na sjell ndonjë lajm, duhet ta shqyrtojmë mirë saktësinë e këtij lajmi, kur dyshojmë në sinqeritetin e atij që e transmeton. Dhe në të kundërtën, nëse lajmin na e sjell ndonjë i ndërgjegjshëm, duhet ta pranojmë pa kurrfarë dyshimi, ngaqë nuk kemi arsye për mosbesim. Më e arsyeshme është të besojmë në sinqeri-tetin e njerëzve, derisa nuk na bëhet e qartë e kundërta ose së paku nuk kemi arsye të dyshojmë. Njerëzit mund të jenë të sinqertë dhe jo të sinqertë. Kur mënjanohej dyshimi, mbe-tet bindja në të cilën duhet të besojmë. Ndaj transmetimin e

individit të drejtë duhet ta marrim për të vërtetë, duke mos dyshuar në të pa arsye të justifikuara.

2. Në transmetime të besueshme (تواترا) dihet se Pejgamberi (s.a.v.s.), i ka dërguar misionarët e vet vetëm për t'u mësuar njerëzve rregullat dhe parimet e fesë. Po të kishte dyshim apo vërejtje, Pejgamberi (s.a.v.s.), në transmetimet që i sjell një individ, atëherë nuk do të dërgonte një misionar, por më shumë.

3. Ixhmai i sahabëve. Sahabët e kanë pranuar si argument sunetin-haberin ahad dhe kanë vepruar sipas tij. Për këtë çështje kemi folur më sipër.

4. Si argument marrin rastin e ndërrimit të kibles prej Kudsit kah Qabeja. Ibni Omeri (r.a.), transmeton se, ndërsa xhemati po falej në xhaminë Kuba, erdhi një njeri dhe tha: "Muhamedit (s.a.v.s.), i ka zbritur vahji dhe është urdhëruar që të kthehet drejt Qabes, ndaj edhe ju drejtoheni nga ajo". Të gjithë u drejtuan kah Qabeja, pasi ishin të drejtuar kah Kudi.

Ata që ishin duke u falur nuk dinin asgjë për ndryshimin e kiblës dhe nuk ishin takuar me Pejgamberin (s.a.v.s.), megjithatë, sapo u njoftuan për këtë, zbatuan urdhrin e Allahut (xh. sh.), duke qenë në namaz, edhe pse këtë lajm ua solli një individ. Po të mos merreshin për bazë lajmet individuale-haberi ahad, nuk do të zbatoheshin urdhri në mënyrë aq të shpejtë.

5. Pejgamberi (s.a.v.s.), ka bërë dua-lutje për atë që e mëson fjalën e tij, ua transmeton të tjerëve ashtu siç e ka dëgjuar, pa marrë parasysh nëse ky hadith transmetohet prej një apo shumë individëve dhe se, po të kushtëzohej që transmetimet të merreshin si argument vetëm nëse barteshin nga një numër njerëzish, Pejgamberi (s.a.v.s.), nuk do t'i lejonte individët të transmetonin hadithe.

Xhubaiu, një pjesë e mutekelimëve, Kashani, Ibn Davudi si dhe shumica nga kaderitë dhe rafidët, konsiderojnë se nuk janë të obliguar të veprojnë sipas tyre.

Mohuesit e sunetit-haberit ahad mbështeten në disa argumente, të cilat janë të përgjithësuara ose kanë për bazë ndodhi të ndryshme, por që nuk mund të qëndrojnë para fakteve bindëse.

Imam Shafi'iu (r.a.), merr si argument haberin-ahad, duke kushtëzuar që në sened (vargu i transmetimit) të mos ketë dobësi e, për këtë shkak, ky imam nuk e merr si argument hadithin Mursel për të cilin do të shpjegojmë më poshtë. Gjithashtu, ky imam e konsideron sunetin ahad si argument, duke u bazuar në faktin që Pejgamberi (s.a.v.s.), kur i ka dërguar misionarët e tij për t'i shpjeguar ndonjë populli çështjet fetare, i ka dërguar vetëm. Imam Ahmedi (r.a.), e pranon veprimin me sunet ahad, me kusht që senedi të mos ketë dobësi dhe përkundër Shafi'ut (r.a.), ky e pranon veprimin me hadith Mursel, dhe se hadithi i dobët tek hanbelitë është më i fortë në argumentim se sa fetvat e sahabëve.

Imam Maliku (r.a.) dhe imam Ebu Hanife e pranojnë veprimin me sunet-haber ahad, por që të mos jetë në kundërshtim me kushtet e përcaktuara, e për këto kushtet do të shpjegojmë

më poshtë.

Dr. Muhammed Sulejman Abdullah el-Ashkar mendon se hadithi ahad mund të merret si argument, me kusht që të kihet kujdes duke u analizuar me syçeltësi dhe duke e pasur në konsideratë atë se, nëse hadithin ahad e transmeton ndonjëri prej imamëve të njohur, si imam Ahmedi (r.a.), imam Maliku (r.a.) etj, atëherë hadithi konsiderohet i vërtetë dhe duhet të merret si argument.

Me hadith ahad argumentohet në çështjet e ibadetit, muamelatit dhe të ngjashme. Ndërsa mendimi i shumicës së dijetarëve të Usulit është se me hadith ahad nuk mund të argumentohet në çështjet e akides (besimit), derisa ky hadith të mos e arrijë gradën e hadithit mesh'hur, ngase hadithi mesh'hur pranohet, e qetëson zemrën e besimtarit që ta pranojë normën e atij hadithi pa kurrfarë dyshimi.

VEPRIMI ME SUNET-HABER AHAD, KUR ËSHTË NË KUNDËRSHTIM ME KIJASIN

Shumica e dijetarëve të Usulit, kur flasin për divergjencat e dijetarëve rreth papajtueshmërisë së suneti-haberi ahad dhe kijasi dhe cili prej tyre duhet të jetë mbizotërues në argumentim, flasin shkurt duke mos hyrë në detaje.

Autori i librit "El-Mu'tamedu" Ebul Husejn Muhammed ibn Alij el-Basrijji, për këtë çështje shpjegon në librin e tij kështu: "Vërtet kur kijasi bie në kundërshtim me suneti-haberin ahad, nëse elementi i kijasit shkaku (العلة) është i qartë nga teksti i formës së prerë (منصوصة بنص قطعي) atëherë me sunetin-haberin ahad nuk veprohet, por obligohet veprimi me kijas pa kurrfarë kundërshtimi, ngaqë mbështetja në kijas të tillë është e njëjtë sikurse mbështetja në normën e tekstit (حكم النص). E po qe se ndodh e kundërta, që elementi i kijasit shkaku (العلة) të jetë i qartë nga teksti i formës jo të prerë, (منصوصة بنص ظني) atëherë veprohet sipas sunetit-haberit ahad e jo sipas kijasit.

Imam Sejfud-din El-Amidijju e shpjegon këtë çështje kështu: "Më e qëlluar për këtë problematikë, është kjo zgjidhje: "Përmbajtja (metni) e haberit ahad mund të jetë e formës së prerë (قطعي) ose e formës jo të prerë (ظني). Nëse metni është i formës së prerë, atëherë shkaku (العلة) i kijasit mund të jetë i përcaktuar me tekst (منصوصة) ose sipas konkluzionit të muxhtehidit (مستنبطة). Po qe se shkaku (العلة) i kijasit është i përcaktuar me tekst (منصوصة), atëherë kuptojmë se kijasi i tillë është kijas i prerë. Teksti (النص), i cili e ka përcaktuar shkaku, tregon se ky kijas dhe haber ahad mund të jenë të një kategorie në argumentim (مساوي) ose kijasi është më mbizotërues në argumentim (راجح) ndaj haberit ahadit apo kijasi mund të jetë i kategorisë më të ulët në argumentim (مرجوح) ndaj haberit ahadit. Nëse kijasi që e ka shkaku të përcaktuar me tekst dhe haber ahad janë të një kategorie, atëherë haber ahad është më parësor në argumentim, sepse haber ahad e argumenton çështjen në mënyrë direkte, ndërsa kijasi me ndërmjetësimin e tekstit. Po qe se kijasi është mbi-

zotërues në argumentim ndaj haberi ahadit, atëherë duhet parë shkaku (العلة) në rastin e ri që kërkon zgjidhje (الفرع), ngase shkaku (العلة) mund të jetë krejtësisht i qartë (مقطوعا) apo jo i qartë sa duhet (مظنون). Nëse shkaku (العلة) është krejtësisht i qartë (مقطوعا) në rastin e ri që kërkon zgjidhje (الفرع), atëherë kijasi është mbizotërues më prioritar në argumentim e, po qe se shkaku (العلة) është jo i qartë sa duhet (مظنون), atëherë mund të veprohet me njërin prej atyre dy dokumenteve. E nëse shkaku i kijasit është i konstatuar sipas ixhtihadit, atëherë gjithmonë haberi ahad është mbizotërues në argumentim”.

Siç kemi përmendur më sipër, dijetarët kanë ndarë mendimet e tyre rreth kësaj problematike:

1. Imam Shafi’u (r.a.), Ahmedi (r.a.) dhe shumica e dijetarëve të hadithit, janë të mendimit se haberi ahad duhet të jetë mbizotërues në argumentim ndaj kijasit, pa marrë parasysh nëse transmetuesi është fekih apo jo, por me kusht që ai të jetë i drejtë dhe i përpiktë në atë që transmeton. Mendimin e këtyre dijetarëve e përkrah edhe dijetari i njohur hanefit Ebul Hasen el-Ker’hi. Këta dijetarë mbështeten në këto argumente:

a. Kur Pejgamberi (s.a.v.s.), e dërgoi Mu’adh bin Xhebelin si misonar, i tha atij:

- Me çka do të gjykosh?

Ai iu përgjigj:

- Me librin e Allahut e, nëse nuk e gjej në të (zgjidhjen), atëherë gjykoj sipas sunetit të Pejgamberit (s.a.v.s.), e, po qe se edhe në të nuk e gjej (zgjidhjen), atëherë veproj sipas ixhtihadit tim.

Pra, nga ky rast vërehet se sunetit i është dhënë përparësi në argumentim ndaj kijasit, duke u përmendur suneti në mënyrë globale (pa u sqaruar këtu dallimin në mes suneti mutevatir dhe ahad) e Pejgamberi (s.a.v.s.), e ka pëlqyer këtë veprim të Mu’adhit (r.a.).

b. Ixhmai i sahabëve, të cilët e kanë lënë veprimin me kijas, kur u ka arritur apo kanë dëgjuar ndonjë haber ahad. Omeri (r.a.), ka përcaktuar normën që gruaja nuk ka të drejtë trashëgimie në shpagimin e gjakut të mbytjes së burrit të saj e këtë normë e ka vendosur sipas mendimit vet. Por, kur e dëgjon hadithin, të cilin e transmeton Dahak bin Sufjani, se Pejgamberi (s.a.v.s.), e kishte lajmëruar atë që gruaja e Eshim bin Dababit duhej të trashëgonte nga shpagimi i gjakut të mbytjes së burrit të saj, atëherë e hedh poshtë mendimin e vet dhe vepron sipas haberi ahadit.

c. Në bazë haberi ahad shpreh bindjen e qartë se ai është fjalë e Pejgamberit (s.a.v.s.) dhe nuk ka mundësi të ketë gabim në të, por dyshimi lind në vargun e transmetimit (senedin) e, po qe se vërtetohet që vargu i transmetimit (senedi) është i shëndoshë, atëherë haberi ahad konsiderohet argument i prerë.

ç. Haberin ahad e konsiderojnë se ka përparësi në argumentim ndaj kijasit, meqë haberi ahad shpreh të vërtetën që është më se e mundshme, sepse mundësia e ekzistencës së gabimit

Kur Pejgamberi (s.a.v.s.), e dërgoi Mu’adh bin Xhebelin si misonar, i tha atij:

- Me çka do të gjykosh? Ai iu përgjigj:

- Me librin e Allahut e, nëse nuk e gjej në të (zgjidhjen), atëherë gjykoj sipas sunetit të Pejgamberit (s.a.v.s.),

e, po qe se edhe

në të nuk e gjej (zgjidhjen),

atëherë veproj sipas ixhtihadit tim.

në haberin ahad është shumë më e vogël, në krahasim me kijas. Gjithashtu të bërit e ixhtihadit tek haberi ahad vjen në shprehje vetëm në vargun e transmetimit, ndërsa në kijas vjen në të gjitha aspektet.

2. Shumica e hanefitëve janë të mendimit se, po qe se transmetuesi i haberit ahad nuk është fekih dhe se i tilli haber bie në kundërshtim me kiasin, atëherë mbizotërues në argumentim është kijasi. Dijetari i njohur hanefit El-Bezdevij, mendon kështu, përse i përket transmetimit (të haberit ahad) nga ai që nuk është fekih, por është i njohur si i drejtë dhe i përpiktë, siç është Ebu Hurejre (r.a.), Enes bin Maliki (r.a.), etj: “Nëse me transmetimin e tyre përputhet apo pëlqehet kijasi, atëherë veprohet me të e, nëse nuk përputhet, atëherë vjen në shprehje kijasi”. Mendimin e imam Bezdevis e përkrahin dijetarët e mëvonshëm hanefitë dhe Kadi Ebi Zejd Debusi.

Mendimin e tyre hanefitët e mbështesin në faktin që ka prej sahabëve që kijasit i kanë dhënë përparësi ndaj haberi ahadit, ku përmendin se Ibn Abasi (r.a.), ka refuzuar të veprojë sipas hadithit që transmeton Ebu Hurejre (r.a.), se ai që bart xhenazen duhet të marrë abdest e, për këtë, Ibn Abasi (r.a.), thotë: “A obligohemi ne që të marrim abdest, kur bartim dërrasën e tharë?!”

Hanefitët e mbështesin mendimin e tyre edhe në faktin se kijasi është argument sipas ixhmait të sahabëve, ndërsa në hallkën e senedit të haberi ahadit ka mundësi të dyshimit e, për këtë, ata konsiderojnë se argumenti i vërtetuar është më parësor në argumentim dhe në veprim. Gjithashtu dijetarët hanefitë argumentojnë se kijasi është më i vërtetuar në argumentim se sa haberi ahad, ngaqë është e mundur që transmetuesi të harrojë ose të gënjejë, ndërsa te kijasi kjo dukuri nuk ekziston. Po ashtu, Kijasi nuk pranon specifikimin, ndërsa haberi ahad mund të specifikohet e, për këtë, ai që nuk pranon specifikim është më parësor në argumentim.

3. Dijetari Isa bin Ebane mendon që, nëse transmetuesi është i përpiktë, i ditur dhe i vendosur, atëherë lejohet që haberi ahad t’i paraprijë kijasit e, nëse jo, atëherë mbetet vend për ixhtihad.

4. Malikitët mendojnë se në mënyrë të papërkufizuar kijasi i paraprin në argumentim haberi ahadit. Malikitët thonë se i këtij mendimi ka qenë edhe imam Maliku.

Shkrimtari për fëmijë Bardhyl Xhama: mes letërsisë fantastiko-shkencore dhe besueshmërisë së rrëfenjave

Xhahid Bushati

1

Shkrimtari Bardhyl Xhama i takon brezit më të vjetër të letrave shqipe për fëmijë dhe të rinj. Kjo moshë, sot është realisht e pakët. Ndaj kemi të drejtë ta krahasojmë me ata gurët e çmueshëm që rrezatojnë gjithherë. Sepse kontributet e tyre lidhen me etapa dhe zhvillime të letërsisë për fëmijë dhe të rinj. Pra, lidhen me portretin dhe testamentin e kësaj letërsie. Dhe kur flasim për testament, flasim për depozitim vlerash të vërteta artistike. Për rrjedhojë edhe përkujdesja ndaj tyre është më shumë se një falënderim, më shumë se një respekt, më shumë se një dashuri, më shumë se një nderim. Duke studiuar krijimtarinë e tyre, në mes të tjerave, bëjmë që harresën ta kthejmë në kujtesë. Kjo edhe për një arsye tjetër se “... i përket brezit të dytë të shkrimtarëve të letërsisë së re për fëmijët, të cilët, me krijimtarinë e tyre të spikatur, i ngritën më lart e i konsoliduan themelet që vunë paraardhësit e tyre: Qamil Guranjaku, Teufik Gjyli, Spiro Çomora, Zihni Sako, Moisi Zaloshnja, Bedri Dedja etj., duke qenë bashkëkohës e bashkëpunëtor me autorë të njohur të këtij brezi, si: Odhise Grillo, Dionis Bubani, Xhevat Beqaraj, Skënder Hasko, Adelina Mamaqi, Bekim Harxhi, Petraq Zoto etj. Krijimtaria letrare e këtij autori zë fill në vitet '50...”¹

Procesi shkrimor i kësaj plejade shkrimtarësh ishte i gjatë dhe i mundimshëm, delikat dhe i vështirë. Procesi i tyre krijues i kthyer në vepër lidhet gjegjësisht me fjalën identitet. Dhe këtë fjalë trualli e jetese e vendosim në marrëdhënie me kohën, me historinë, me jetën në dimensionin e saj ekzistues. Ky grupim shkrimtarësh, krahas procesit shkrimor, mbarti edhe tipare të tjera të vlefshme, si: me shumë devocion u shfaqën edhe mësues të heshtur dhe mësues të fjalës

1. Nelaj Milaim: “Bardhyl Xhama-shkrimtari që sfidon moshën”, gazeta “Telegraf”, 08.IV.2010.

shqipe, përhapës të palodhur të diturisë e të kulturës shqipe, gjyshër të një mijë e një sakrificave, falës buzëqeshjesh e dashurish të pafund nipave e mbesave të shtrenjta, respektues deri në dhembje para madhësisë së krijimit ndaj lexuesit të vogël. E gjithë kjo “ngarkesë” vlerash, na kujtojnë në kohë dhe në përjasjen e saj rilindësit tanë të paharruar, misioni fisnik i të cilëve kishte edhe këtë formulë të patjetërsueshme: “Dhe dritë diturisë, përpara do na shpjerë”.

I përmenda të gjitha këto, sepse i gjeta të shkruara e një-kohësisht të dhëna si mesazhe dritëdhënëse e dritëshprese në një nga librat e shkrimtarit Bardhyl Xhama. Zakonisht gjetja e relikteve dhe e vlerave nuk janë të këshillueshme të mbeten pronë vetjake, ato detyrimisht duhet të përhapen. Këtë këshillë të vyer kam ndërmend ta zbatoj edhe unë. Po përmend, në mes të tjerave, dy fragmente rrëfenjash.

E para: “**Dëgjo bir! Ai që lexon një libër dhe mban shënime, është njësoj sikur e ka lexuar dy herë. Kështu thotë një fjalë e urtë e vjetër. Libri është shok i pandarë i jetës. E di ç’ka thënë Shekspiri, një nga shkrimtarët më të mëdhenj të botës? “Dua më shumë librin, se fronin mbretëror”**”²

E dyta: “**Mbaje mend këtë që ka thënë një shkrimtar i madh: “Të gjitha idealet e botës, nuk vlejnë sa lotët e një fëmije”. Nuk e di në kuptove gjë nga kjo që të thashë!..”**”³

Bardhyl Xhama është autor i 13 librave për fëmijë. Që nga libri i parë “Përrallat e detit” (përralla, 1975) e deri te ai i botuar dy vjet më parë që titullohet: “Pëllumbi me fongo të kuqe” (60 rrëfenja për fëmijë e prindër, 2007), nga pikë-

2. Xhama Bardhyl: “Pëllumbi me fongo të kuqe”, rrëfenja, Botimet TOENA, Tiranë, 2007 (rrëfenja me titull: “Kush mban shënime, lexon dy herë”, faqe 41.)

3. Po aty, rrëfenja me titull: “Lotët e fëmijës”, faqe 45.

pamja kohore përfshin një opus të gjerë krijimtarie, me një problematikë të larmishme e interesante, e lëvruar në gjinitë e përrallës, dramaturgjisë për fëmijë, tregimit, novelës, romanit; të zhanreve: fantastiko-shkencore e rrëfenjës, ku në këtë të dytën, autori Xhama ka “stacionuar” vitet e fundit, duke sjellë motive e prurje të reja sa pedagogjike aq dhe edukative, të vjela nga e përditshmja e kohës që po jetojmë. Rrëfenjat që na sjell Bardhyl Xhama ruajnë origjinalitet në të rrëfyer, të modeluara thjesht në strukturë, mbartin elemente psikologjike e didaktike, përcjellin mesazhe që burojnë nga mençuria e urtësia e popullit.

Rruga e konsolidimit të profilit të tij artistik përmes krijimtarisë së deritanishme, kritikës e studimeve tona letrare nuk u ka rënë dhe aq shumë në sy. Por kjo nuk e ka penguar prozatorin Bardhyl Xhama të punojë pandërprerë, pa naze e bujë, me këmbëngulje e në heshtje. Duke parë natyrën, Bardhyl Xhama i takon atij grupi shkrimtarësh, që i shkon për shtat sentenca: “Edhe heshtja flet për të”.

2

Bardhyl Xhama u lind në vitin 1933, në fshatin Fterrë të rrethit të Sarandës. Shkollën fillore e kreu në vendlindje, ndërsa shkollën e mesme pedagogjike në qytetin e Gjirokastrës. Qysh në bankat e shkollës së mesme nisi të botonte krijimet e para, veçanërisht në gjininë e poezisë, në gazetave e kohës. Që nga vitet '50 e gjer më sot vazhdon të jetë bashkëpunëtor i pothuajse të gjitha gazetave e revistave për fëmijë që dalin në vendin tonë, por edhe në Kosovë e Maqedoni.

Pas mbarimit të shkollës së mesme, punoi për disa vjet mësues në qytetin e Sarandës e njëkohësisht vazhdoi edhe studimet e larta. Në vitin 1960 u diplomua për gjuhë shqipe e letërsi në fakultetin Histori-Filologji në Universitetin e Tiranës. Në vitet '60 nisi punën në gazetën “Mësuesi”, ku punoi për një kohë të gjatë e me përkushtim dhe botoi artikuj, reportazhe, udhë-përshkrime e përshkrime të ndryshme, për ecurinë dhe problemet e shkollës, gjuhës, letërsisë e arsimit në përgjithësi. Këtë punë e çoi dhe më tej, kur punoi në Shtëpinë Botuese të Librit Shkollor e veçanërisht në Institutin e Studimeve Pedagogjike. Gjatë këtyre viteve, Bardhyli botoi disa studime e broshura, në të cilat pasqyroheshin përvojat, dhe arritjet e shkollave të ndryshme të vendit tonë. Për veprimtarinë e tij në fushën e arsimit, Bardhyl Xhamës i është akorduar titulli “Mësues i merituar”.

Botimet e deritanishme letrare të autorit, ku një pjesë janë nderuar me çmime, janë këto:

“Përrallat e detit”, përralla, 1975; “Zhytësit e vegjël të thellësive”, novelë, 1977; “Ekspedita e kaltër”, roman fantastiko-shkencor, 1980; “Zjarrfikësi i pyllit”, përralla, 1987; “Tërfili me katër fletë”, novelë e përralla, 1989; ribotim, 1999; “Pse qau delfini?”, 50 rrëfenja, 1996; “Në kthetrat e piratit”, roman, 1997; “Lejleku me akulllore”, 20 përralla, 1998; “Djaloshi që kapte rrufetë”, 60 rrëfenja, 2000; “Djali me tre brirë”, përralla, 2002; “Tre vëllezërit”, novelë, 2003; “Arratisje nga kafazi”, përralla e rrëfenja, 2007; “Pëllumbi me fjongo të

Romani “Ekspedita e kaltër” theu disa tabu e klishe që mbartte politizimi i asaj kohe në lidhje me problematikat që trajtonte.

kuqe”, 60 rrëfenja për fëmijë e prindër, 2007.

Duke iu rikthyer biografisë artistike të shkrimtarit Bardhyl Xhama, mendojmë që kontributet dhe arritjet e tij letrare, kësaj radhe duam t'i shohim e t'i studiojmë dhe t'i shpërfaqim veçanërisht në dy rrafshë: në zhanrin fantastiko-shkencor e në zhanrin e rrëfenjës.

3

Në vitet '80, shkrimtari Bardhyl Xhama boton veprën “Ekspedita e kaltër”. Një roman fantastiko-shkencor. Nuk ishte rastësi dhe as e papritur. Shenjat e para autori i kishite dhënë që me novelën “Zhytësit e vegjël të thellësive”. Romani “Ekspedita e kaltër” (lëvron për herë të parë këtë gjini) plotëson më tej portretin e shkrimtarit dhe është një mbarësi për të në sprovën e tij në këtë gjini të rëndësishme. Duke qenë një zhanër i ri në fushën e letërsisë për fëmijë dhe të rinj, dhe për vetë letërsinë ishte një zhvillim i ri, romani “Ekspedita e kaltër” theu disa tabu e klishe që mbartte politizimi i asaj kohe në lidhje me problematikat që trajtonte. Autori i shmangu me mjeshtëri. Vepra fitoi vlera, se autori e njihte mirë detin dhe botën nënujore. Aso kohe, vepra solli kërshëri e interes tek lexuesit e vegjël. Romani përmendet jo vetëm si arritje e autorit, por edhe si arritje e vetë zhanrit në letërsinë shqipe për fëmijë. Duke mos harruar se është koha kur ky zhanër ka një rrugë e përvojë modeste. Endet përmes një kohe të politizuar e disa veprave tejet të politizuara e skematike, siç e përmenda më lart. Me këtë vepër dhe me guximin e tij krijues, shkrimtari Bardhyl Xhama çel një udhë të re shikimi në zbulimin e mistereve të detit, sjell informacion të ri e të panjohur shkencor (të botës nënujore); njëkohësisht plotëson dhe zgjeron më tej larinë në individualitetet krijuese që merren me këtë zhanër, por duke ruajtur gjithnjë veçantitë e profilit të tij.

Rikujtojmë se, në këtë zhanër, kontributi i shkrimtarëve Flamur Topi, Alqi Kristo, Astrit Bishqemi, Ali Eltari, Niko Deda, Thanas Qerama, Bedri Dedja, Konstandin Leka, Arion Hysenbegasi, Thani Naqo etj, është i rëndësishëm. I jep jetë, zhvillim dhe arritje. Lë shenjë dhe vlera të vërteta. Përvoja dhe ndihmesa e tyre (e bashkëngjitur me fantastiken dhe artistiken) është e dukshme dhe përcaktuese në njohje të mëtejshme në disa fusha të ndryshme të shkencës, ku ata, krahas problematikave e tematikave të trajtuara paraqesin edhe profilet e tyre si krijues.

“Ekspedita e kaltër”⁴ vjen me një tematikë të veçantë, jo e përsëritur nga autorë të tjerë. Ngjarjet vendosen dhe zhvillohen në një të ardhme. Ka një përcaktueshmëri viti dhe kohe. Është fjala për një marrëdhënie të kësaj date me autorin. Edhe pse me largësi kohe, autori sikur vë veten në provë në realizimin e “ëndrrave” të tij, për atë çfarë dëshmon në këtë roman. Ngjarjet e kësaj vepre lidhen me një grup fëmijësh, të cilët udhëhiqen nga inxhinier Gëzim Shkëmbi, profesor i shkencave hidraulike. Realja dhe fantashkenca janë në funksion të ndërtimit të maketit të hidrocentralit. Dhe për të realizuar këtë maket, nis udhëtimi-studimor i quajtur “Ekspedita e kaltër”.

Dukuritë e ndryshme shkencore që përshkruhen në raport me detin kanë një lidhje jo të zakonit me autorin. Dhe jo më kot është quajtur “Shkrimtari i detit”. Deti për të i ngjan një dielli që nuk njihet perëndim. Janë të shtrenjta dhe Fterra, vendlindjen e autorit dhe Saranda e tij e dashur është emblema e kësaj dashurie. Simbolika e detit, ku më shumë e ku më pak, është e pranishme në gjithë krijimtarinë e tij, sepse është pjesë e identitetit të tij, është vetvetja, ku i shëtit shpirti dhe i rreh zemra. Deti për autorin është metaforë fëmijërie, metaforë ëndrre, metaforë dashurie, metaforë e kthimit në vendlindje. Kjo metaforë me emrin det, që në faqet e romanit na paraqitet si një mrekulli më vete, mbart një anije, ku fëmijët hipur mbi të ndërmarrin një udhëtim studimor. Sipas studiuesit Astrit Bishqemi: “personazhet-fëmijë bëhen rizbulues të dukurive të detit.” Kjo marrëdhënie, në roman zë një vend të dukshëm. Do të thosha se këto janë skenat më të bukura, më magjepsëse, më mahnitëse, më poetike, sa reale aq dhe fantastike, që vetëm Bardhyl Xhama i njeh në shpirt dhe me talentin e tij prej prozatori i pikturon si një artist i vërtetë; gjë që veprës i dhanë vlera të veçanta, një poetikë të papërsëritshme, e cila të bën edhe sot ta lexosh me një kënaqësi dhe vëmendje të veçantë. Mendoj se shkrimet kritike që janë marrë me analizën e kësaj vepre, në këtë rrafsh duhej ta përqendronin optikën e vështrimit studimor dhe vlerësues, si një vepër që edhe sot nuk e ka humbur aktualitetin. Gjithashtu mendojmë, se nga ripunimi i herëpashershëm që autori i ka bërë veprës së tij, ka eliminuar edhe disa disproporcione që janë vënë re në ndërtimin kompozicional të romanit.

Teksa “shikoja” me ëndje këto piktura mbresëlënëse të skenave të romanit, m’u kujtua një shkrim nga shkrimtari Andrea Morua. Ai në mes të tjerave thoshte: “Tani që po shkruaj këto radhë, jam 78 vjeç dhe shpresat për një të ardhme të largët s’janë për mua. Por ja që kemi një dëshirë të pashuar të mendojmë për të ardhmen dhe ta përgatisim këtë të ardhme.” Dhe këtu duhet t’i kërkojmë arsyet, pse autori Bardhyl Xhama i vendosi dhe i trajtoi në një të ardhme ngjarjet e romanit të

tij “Ekspedita e kaltër”. Dhe për një çast, le të takohemi me ngjarjet që flasin për ardhmërinë e romanit. Kështu, Saranda, ku nisin ngjarjet e kësaj vepre, tashmë është bërë me të vërtetë një qytet me pallate shumëkatëshe e vila në gjithë kodrat, me universitet, me hotele turistike, me portin e veçantë të jahteve, etj. Bregdeti i Jonit dhe Adriatikut, që nga Butrinti deri në Durrës, është mbushur me hotele turistike e vila moderne. Në Ksamil, Kakome, Bunec, Qeparo, Jal, Himarë, Dhërmi, Orikum, Pojan e me tej, janë ndërtuar e po ndërtohen qyteza e fshatra turistike. Ka gjetur rrugëzgjdhje “autostrada” në gjithë vijën bregdetare, deri në kufirin grek. Qendra turistike në Llogara dhe Orikumi, janë bërë të lakmueshme për vizitorët vendas e të huaj. Butrinti, që përshkruhet si një qendër muzeore botërore, ku organizohet dhe një simpozium shkencor i përvitshëm, sot i ka tejkaluar parashikimet e autorit. Dhe kështu mund të përmendim dhe sa e sa parashikime fantastike e shkencore që përshkruhen në roman e që sot kanë gjetur zbatim. Kjo ia shton vlerën romanit dhe kam bindje se do t’u nxitë fëmijëve e të rinjve të sotëm fantazinë dhe dëshirën për të kërkuar e eksperimentuar, për të zbuluar e ndërtuar vepër të reja për të ardhmen e vendit.

Është një roman që gjithmonë ruan pamje të re me një vazhdimësi kohore. Shumë nga parashikimet fantastike që autori i ka parashtruar me imagjinatë që në vitin 1980, sot janë bërë realitet e disa janë vënë në rrugën e zgjidhjes. Kështu, duke u pozicionuar nga një lexim i sotëm, do të kuptojnë pse kjo vepër nuk i ka humbur vlerat e saj dhe bashkëkohësinë. Dhe kjo nuk është pak, është meritë e autorit.

Ribotimi i këtij romani nga Shtëpia Botuese “Toena” me një pamje të re, kam bindjen se do të pëlqehet e lexohet me ëndje nga fëmijët e të rinjtë e sotëm, të cilët do të kuptojnë pse kjo vepër nuk i ka humbur vlerat e saj. Gjithashtu lexuesi do të gjejë në fund të librit edhe një aparat pedagogjik ndihmës, hartuar po nga vetë autori.

Pas këtij romani që pati jehonë për kohën kur u shkrua, poeti Odhise Grillo do të thoshte: “Në fund të viteve ’80 autori (është fjala për shkrimtarin Bardhyl Xhama, nënvizim im) “braktisi” detin dhe doli në tokë... duke botuar përmbledhjen “Zjarrfikësi i pyllit” (përralla, 1987)...”⁵ Nuk e di si ta quaj: parandjenjë e shkrimtarit Odhise Grillo apo intuitë e tij prej krijuesi; por, ama, një gjë do të ishte më pas e vërtetë, prozatori Bardhyl Xhama do të kishte një të papritur, unë do ta quaja “befasim i këndshëm” në krijimtarinë e tij.

4

Shkrimtari Bardhyl Xhama sikur i “harron” gjinitë letrare që ka lëvruar me sukses në vite. Procesi i tij krijues hyn në një udhë të re. Merret (më saktë preferon) një zhanër të ri, siç është rrëfenja, pak e shenjëzuar në rrjedhat e shkrimit artistik për fëmijë prej më se dy dekadash. Megjithatë, po të vërejmë historikun e rrëfenjës, si shenjë nderimi, do

4. Romani “Ekspedita e kaltër” njeh këto botime: vitet 1980 (Sh. B. “Naim Frashëri”, Tiranë), vitet 2000 (Sh. B. EXTRA) dhe 2010 (Sh. B. Toena, Tiranë). Romani në fjalë gjatë ribotimit të tij është përpunuar dhe pasuruar nga ana e autorit. Gjatë analizës së romanit është parë edhe elementi i përqasjes dhe krahasues i botimeve, edhe pse me distanca kohore.

5. Grillo. Odhise: “Lexikoni i Shkrimtarëve shqiptarë për fëmijë (1872-1995), faqe 245, Botimet Enciklopedike, Tiranë, 1997.

të kujtonim Migjenin e Madh e Kutelin e Madh, të cilët, si rrallë shkrimtarë të letrave shqipe, kanë lënë gjurmë në këtë zhanër, me forcën e bukurinë e fjalës shqipe, me pasqyrimin realisht e me vërtetësi të copëzave të realitetit shqiptar.

Shkrimtari Bardhyl Xhama botoi brenda një dekade katër vepra me të njëjtin koncept dhe gjuhë artistike. Ato janë: “Pse qau delfini?” (50 rrëfenja, Tiranë, 1966, 2000, 2003, Toena); “Djaloshi që kapte rrufetë” (60 rrëfenja, Tiranë, 2000, Toena); “Arratisje nga kafazi” (përralla e rrëfenja, Tiranë, 2007, Erik), “Pëllumbi me fjongo të kuqe” (60 rrëfenja për fëmijë e prindër, Tiranë, 2007, Toena). Po të vihen re titujt e librave në marrëdhënien e parë formale me lexuesin e vogël, kanë një konotacion të tillë, që është sa thirrës aq intrigues, me ngjyresa përrallore dhe me fshehtësi çudibërëse. E duke i mbetur kësaj hullie, gjithashtu në vështirimin e parë, këta libra ngjajnë si katërtiptik. Ngjajnë apo nuk ngjajnë, mund të jetë e diskutueshme, por, ama, jemi të një mendjeje me shkrimtarin Skënder Hasko, kur thotë: “Çdo libër është si vazhdim i të mëparshmit.” Dhe kjo është e vërtetë. Le ta quajmë një libër shumë faqesh, ku urtësia dhe mençuria popullore, ku mesazhet e virtytshme “shëtisin” nga jeta në libër e nga libri në jetë.

Domosdo, nga ana e autorit, rrëfimi ka një përzgjedhje. Gjithashtu ka një modelim strukturor për ta bërë mikro-ngjarjen “të ndihet rehat”. Ajo mbart një kod etik, shpërfaq një vlerë që ka peshën e urtësisë popullore, vlerë që zbërthehet detaj pas detaji përmes një “bashkëbisedimi” të ngrohtë me lexuesin e vogël.

Pavarësisht konfiguracionit të rrëfenjës, që sipas studiuesit e shkrimtarit Astrit Bishqemi: “janë krijime artistike midis tregimit e përrallës”, i paprekur mbetet “tharmi” i fjalës së urtë, të cilën autori me mjeshtëri e ruan si një margaritar, dhe pa u ndier e pa kuptuar ia “vendos” në “xhepin” e zemrës a të shpirtit si një mik të mirë lexuesit të vogël, për të kuenduar gjithëherë me të. Tregues që nënvizojnë origjinalitetin e rrëfenjës së krijuar nga shkrimtari Bardhyl Xhama.

Ndodhitë e shtjelluara thjesht e qartë, gjatë gjithë veprimit me vlera urtësie e përvojë jete. Ajo shkrihet organikisht në strukturën e çdo rrëfenje. Si mik i rrëfenjës nuk është vetëm lexuesi i vogël por edhe prindi i tij.

Ndonëse Bardhyl Xhama botoi në vitin 1996 librin e parë me rrëfenja, ai vjen me një përvojë të pasur jetësore, njohje të thellë në fushën e diturisë ku ka lënë gjurmë e përvoja të rëndësishme. Vjen si një vëzhgues i vëmendshëm i jetës së përditshme. Këto rrëfenja mbartin aromë **JETE**, maksimalisht gjithçka që shkrimtari Bardhyl Xhama ka parë në jetë. E këto rrëfenja që mbartin “copëza jete”, ruajnë gjithëherë autentikën e vëzhgimeve shpesh didaktike të autorit, si dhe vërtetësinë e një moduli universal përrallor: ku e mira triumfon mbi të keqen.

Por duke parë mënyrën e rrëfimit të rrëfenjave, pra mënyrën se si i tregon shkrimtari Xhama, që është “çelësi” i komunikimit me fëmijët (lexuesit që i drejtohet vepra); pra, si

Këto rrëfenja flasin për besueshmëri dhe përçojnë mesazhe sa të rëndësishme aq dhe jetike: si për fëmijët ashtu edhe për prindërit.

atë rrëfim vetanak e si atë rrëfim ku janë të pranishëm së toku prindër e fëmijë, shfaqen disa dobësi, të cilat mendojmë që në rrëfimet e ardhshme nga ana e autorit duhet të kihet parasysh që të mos përsëriten:

*Disa rrëfenjave u mungon rrëfenja.

*Disa rrëfenjave u mungon emocioni.

*Disa rrëfenja janë aq skematike, sa të duket sikur janë shkruar për hir e në funksion të dhënies së këshillës a fjalës së urtë popullore që mbart krijimi. Elementi i së papriturës zbulohet që në titull, duke humbur çdo të fshehtë të kurthit letrar.

*Në disa rrëfenja elementi didaktik është aq i pranishëm, sa monotonia e moralizimi janë ulur “këmbëkryq” në rrëfenjë.

*Nga pikëpamja tipologjike, rrëfenjat duhet të kenë më shumë larmi, për të larguar një lloj njëtrajtësie që shfaqet në strukturimin e krijimit. Sepse shumica e tyre rrëfehen sipas kësaj skeme: Personazhi-problemi-ndërhyrja e të rriturit-zgjidhja e situatës.

*Disa rrëfenja ruajnë fund e krye rrëfimin publicistik, duke dëmtuar në një masë të konsiderueshme vlerat artistike.

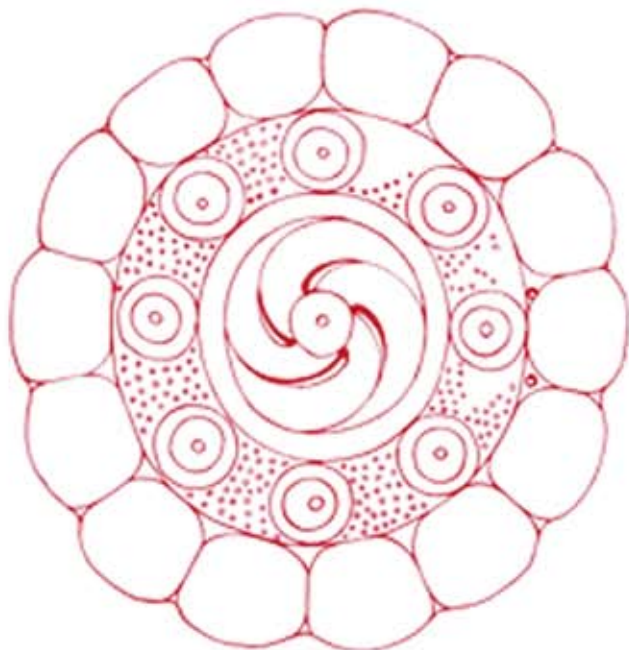
Duke iu drejtuar rrëfenjave më të realizuara artistikisht, vërejmë se ato i karakterizon “... humori dhe ironia.... Shpesh edhe ky humor e kjo ironi është huajtur nga folklori ynë i pasur.”⁶

Duke iu drejtuar rrëfenjave më të realizuara artistikisht vërejmë se, pavarësisht kohës apo vendit ku zhvillohen ngjarjet, parakalojnë personazhe-fëmijë që mbartin cilësi, dëshira, përpjekje e ëndrra...; gjithashtu parakalojnë nëna, baballarë, gjyshër, të rritur... që mbartin këshilla, qortime, porosi, të cilat kanë vlera dobiprurëse dhe rrezatojnë fuqishëm në shpirtin e personazheve. Këto rrëfenja⁷ flasin për besueshmëri dhe përçojnë mesazhe sa të rëndësishme aq dhe jetike: si për fëmijët ashtu edhe për prindërit.

6. Bishqemi, Prof. As. Dr. Astrit: “Histori e Letërsisë Shqiptare për fëmijë e të rinj”, Botim i tretë, i plotësuar dhe i përmirësuar, Sh. B. “Dy Lindje dhe dy Perëndime”, Tiranë, 2008; “Pse qau delfini? (1996)”, faqe 722.

7. Fjalori i Gjuhës së sotme shqipe, Tiranë, 1980; Botim Akademisë e Shkencave e RP të Shqipërisë & Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.

Zëri: **Rrëfenjë-a**-shtjellohet kështu: **Tregim i shkurtër për një ndodhi të vërtetë ose të trilluar, zakonisht me shtjellim të thjeshtë.** (faqe 1692).

Iluzioni i statistikave

Rene Guenon

Nëse i rikthehemi më specifiku pikëpamjes “shkencore”, siç kjo e fundit kuptohet në botën moderne, karakteristika më qendrore e saj është qartësisht përpjekja për të shpjeguar gjithçka në terma sasiore. Çdo gjë tjetër e patrajtuar dhe e patrajtueshme në këto terma, përjashtohet dhe konsiderohet thujse joekzistuese. Në kohët e sotme, njerëzit përgjithësisht mendojnë se gjithçka që nuk “përkthehet në figura”, apo thënë ndryshe nuk mund të shprehet në terma sasiore, është shkencërisht e pavlefshme. Ky këndvështrim nuk lidhet vetëm me fizikën (në kuptimin më parak të fjalës) por me të gjitha shkencat e pranuar si të tilla. Me sa kemi parë, as domeini psikologjik nuk mbetet larg këtij qëllimi. Kjo qasje nënkupton humbjen e ndjeshmërisë ndaj gjithçkaje që është esencialisht e vërtetë dhe gjithë “teprica” që mbetet nga tkurrja e një shkence të tillë është krejtësisht e paaftë për të shpjeguar ndonjë gjë çfarëdo. Një tjetër karakteristikë tipike e shkencës moderne, që meriton të theksohet, është vetëmashtrimi i shkencës lidhur me masën e asaj që mund të vilet prej disa llogaritjeve thjesht numerike.

Prirja drej uniformitetit, çka gjën zgjatim në një domëin “natyral”, i cili nuk është përjashtimisht vetëm njerëzor, të çon tek ideja, e cila mund të jetë edhe një princip (në fakt duhet të jetë një pseudoprincip), se ekzistojnë ripërsëritje të dukurive të njëjta; por kjo, nëse mbështetemi te “principi i **padallueshmërisë**”

është një pamundësi absolute. Një shembull i mirë i kësaj ideje mbështetet nga pohimi se “të gjithë shkaqet prodhojnë gjithnjë të njëjtat pasoja”. E shpallur në këtë formë, kjo përmban një absurditet inherent, pasi që në të vërtetë nuk mund të ndodhë që të njëjtat shkaqe apo të njëjtat pasoja të manifestohen në një rend njëpasnjeshmërie. Mundet që njerëzit të shkojnë aq larg sa të thonë se “historia ripërsërit vetveten”, ndërsa në të vërtetë ka vetëm korrespondime analogjike të periudhave dhe ngjarjeve të caktuara. Do të ishte korrekte të thuhej se shkaqet e krahasueshme mes tyre në disa ndërmjetësime lidhore të caktuara prodhojnë pasoja ngjashmërisht të krahasueshme në po të njëjtët ndërmjetës lidhorë; por krahas ngjashmërisë, e cila mund të shpërfaqë një farë identiteti të pjesshëm, ka gjithnjë dallime të pashmangshme, thjesht për faktin se po parashtrohen dy gjësende të dallueshme dhe jo një gjësend i vetëm. Meqënëse dallimet janë cilësore, ato zvogëlohen me uljen e konsideratës për shpërfaqjen e tyre dhe rrjedhimisht haset një rritje e ngjashmërisë, çka në disa raste përmes vëzhgimit të sipërfaqshëm dhe të paplotë, mund të krijojë përshtypjen e një farë identiteti mes gjësendeve. Megjithatë, dallimet nuk mund të eliminohen tërësisht dhe kështu duhet të jetë në cilindo rast që nuk është në nivelin e krejt manifestimit. Edhe po të mos ketë dallime të tjera përveç atyre që burojnë nga ndryshimi i pandërprerë i kohës dhe hapësirës, ato nuk mund të asgjësohen në asnjë rast. Kjo mund të kuptohet vetëm nëse, ndryshe nga botëkuptimi mo-

Një tjetër karakteristikë tipike e shkencës moderne, që meriton të theksohet, është vetëmashtrimi i shkencës lidhur me masën e asaj që mund të vilet prej disa llogaritjeve thjesht numerike.

deri, koha dhe hapësira nuk shihen si enë mbajtëse homogjene dhe forma pastërtisht sasiore, kur në fakt bash e kundërta është e vërtetë: dimension kohor dhe hapësinor mbartin gjithashtu një aspekt cilësor. Sido që të jetë, është legjitime të pyesësh se si njerëzit që injorojnë dallimet, si me qenë të refuzuar prej shquarjes së tyre, mund të pretendojnë themelimin e një shkencë “ekzakte”. Nuk mund të ketë një shkencë “ekzakte”, por veçse matematikë të pastër, e cila ka fokus të vetëm domeinin sasior. Kjo dhe gjithë pjesa e mbetur, e të ashtuquajturës shkencë moderne është një çështje llogaritjesh të përafërta të papërpunuar. Jo vetëm nga aplikimi i shkencës, të cilit çdokush është i detyruar t’ia pranojë imperfeksionin e pashmangshëm të mjeteve të vëzhgimit dhe të matjes, por edhe nga një këndvështrim mirfilli teorik, supozimet e përealizueshme që mundësojnë pothuajse të gjithë themelimin e mekanikës “klasike”, ndërsa kjo e fundit është baza për themelimin e fizikës moderne, mund të përdoren për të dhënë një sërë shembujsh karakteristike.*

Themelimi i shkencës, i ngritur pak a shumë mbi nocionin e ripërsëritjes sjell një iluzion tjetër, kësaj here të llojit sasior. Besohet se akumulimi i një numri të madh faktesh mund të përdoret në vetvete si “provë” për teorinë. Do të duhej fare pak reflektim sidoqoftë, që të kuptohet se faktet e të njëjtit lloj mund të jenë të pafundme, kështu që jo të gjithë duhen marrë parasysh. E për më tepër, zakonisht, të njëjtat fakte vërtetojnë në të njëjtën masë teori të ndryshme. Shpesh thuhet se gjetja e sa më shumë fakteve rrit probabilitetin e vërtetësisë së një teorie. Të thuash këtë do të

thotë të pranosh se asnjëherë nuk mund të arrihet një siguri e plotë dhe se përfundimet e shpallura nuk janë asnjëherë “ekzakte”. Kjo provon karakterin tërësisht “empirik” të shkencës moderne, pavarësisht se si për ironi të fatit, partizanët e saj akuzojnë antikët për njohuri “empiriciste”. Bash e kundërta është e vërtetë: njohuritë e antikëve, të cilët s’kishin as një farë ideje për natyrën e vërtetë, zanafilluan nga principet dhe jo nga vëzhgimet empirike, kështu që mund të thuhet se shkenca profane është themeluar krejt në të kundërt me shkencën tradicionale. Për më tepër, meqë “empirizmi” është i pamjaftueshëm në vetvete, shkenca moderne është tepër larg të qenit integrale, meqë ajo injoron ose përjashton një pjesë të konsiderueshme të provave që vijnë prej përvojës, pikërisht asaj pjesë që ka karakter cilësor. Përvoja **perceptual**, më shumë se çdo lloj përvoje tjetër, nuk mund të ketë ndikim në aspektin sasior të kulluar. Sa më e afërt të jetë qasja kah aspekti sasior i kulluar, aq më e madhe bëhet distanca nga realiteti, i cili sidoqoftë supozohet të kuptohet dhe të shpjegohet. Në fakt nuk është dhe aq e vështirë të vërehet se shumica e teorive të vona janë bash ato që kanë lidhjet më të dobta me realitetin dhe që e zvendësojnë këtë të fundit me “konvencionet”. Këto konvencione nuk janë fare arbitrare, e natyrisht s’është e mundur që të jenë ndryshe meqënëse krijimi i çfarëdolloj konvencioni përfshin një proces të arsyes. Megjithatë, mund të themi se ato janë arbitrare me sa të mundin. Si të thuash, ato duket sikur dëshmojnë se mund të ketë fare pak mbështetje në natyrën e vërtetë të gjërave.

Sapo u tha se shkenca moderne, thjesht sepse mëton të jetë tërësisht sasiore, nuk merr parasysh diferencat midis fakteve të veçantë, edhe atëhere kur këto diferenca janë shumë të theksuara dhe kur elementët ci-

Supozimi se faktet janë identike kur ato janë të të njëjtin lloj apo të krahasueshme vetëm në ndërsjelltësi të caktuara, ndërsa kontribuon në krijimin e iluzionit për një shkencë “të saktë”...

lësorë kanë epërsi ndaj atyre sasiorë. Mund të thuhet se kjo është arsyeja pse pjesa më e madhe e realitetit e shmang shkencën dhe pse aspekte të pjesshme dhe inferiore të të vërtetës që ajo mund të rrokë pavarësisht gjithë dështimeve (sepse shkenca diç rrok, pasi gabimi total do ta shfuqizonte tërësisht) reduktohet deri në thujtë asgjë. Ky është pjesërisht rasti kur faktet e rendit human merren në konsideratë, e pavarësisht se këto janë shumë më cilësorë nga sa përmban domeini i shkencës, kjo e fundit është e vendosur t'i trajtojë përpikshmërisht si faktet e tjera. Domethënë shkenca interesohet jo vetëm për “çështjet e organizimit” por edhe për “rradhën e çështjeve”, meqë në fund të fundit shkenca përdor një metodë, të cilën e aplikon në mënyrë uniforme në të gjitha objektet, pavarësisht diversitetit të tyre, pikërisht sepse sipas këndvështrimit të saj, ajo është e paaftë të perceptojë dallimet esenciale midis fakteve. Karakteri i rremë i “statistikave”, me të cilave shkenca moderne është kaq e lidhur, bëhet i dukshëm në fusha të tilla si historia, “sociologjia”, “psikologjia” apo çdo lloj studimi tjetër të cilit i vendoset një emër. Më shumë se kudo tjetër, këtu, statistikën, në kuptimin më të parë të fjalës, lidhen me numërimin e fakteve, të cilët supozohen të jenë të ngjashëm, pasi në të kundërt mbledhja e tyre do të ishte e pakuptimtë. Është e qartë se piktura e përfutur në fund është një deformim i të vërtetës. Sa më pak fakte të ngjashme a të krahasueshme të merren parasysh dhe sa më e madhe të jetë rëndësia relative dhe kompleksiteti i elementëve cilësorë të përfshirë, aq më i thellë është deformimi, Megjithatë, përkthimi në figura dhe llogaritje, i jep statistikuesit një farë iluzioni për “ekzaktësinë” që ai mund t'u japë të tjerëve, por kjo në fakt është një “pseudo-matematikë”. Për shkak të pavëmendjes dhe të forcës me të cilën veprojnë idetë e paramenduara, çdo përfundim i dëshiruar nxirret tak-fak prej ca figurave, të cilat janë fare të zhveshura nga ndonjë lloj domethënieje. Dëshmi për këtë është fakti se të njëjtat statistika të përpunuara

nga ekspertë të ndryshëm të së njëjtës fushë, japin teori respektive me përfundime të ndryshme, ndonjëherë edhe diametralisht të kundërta.

Kështu, shkencat moderne të vetëstiluara si “ekzakthe”, shkojnë deri atje sa përdorin statistikën për të parashikuar të ardhmen (mbështetur në identitetin e supozuar të fakteve). Ato nuk janë më shumë se shkenca “hipotetike” që përdorin shprehje të lirshme në një farë astrologjie moderne gjatë « shkencore ». Duke përdorur këtë term (shkencore) ata pohojnë lirisht se në çfarë konsiston astrologjia e tyre. Është e sigurtë që ajo ka vetëm një lidhje të vagët dhe të largët, ose ndoshta asgjë më tepër se sa një terminologji të përbashkët, me astrologjinë tradicionale të antikëve, e cila, si të gjitha dijet e tjera të të njëjtit lloj, sot ka humbur tërësisht. Kjo neo-astrologji i përdor dhe stërpërdor statistikën, në mënyrë që të gjejë mbështetje “empirike”. Duke qenë se kjo lloj astrologjie është e palidhur me ndonjë princip, statistikën luajnë një rol dominant në të. Arsyeja më kryesore pse është e drejtë që kjo astrologji të zbkurohet me epitelin “shkencore” lidhet me faktin se karakteri shkencor i astrologjisë së vërtetë mohohet kategorikisht. Edhe mohimi është shumë domethënës dhe karakteristik për mendësinë moderne.

Supozimi se faktet janë identike kur ato janë të të njëjtin lloj apo të krahasueshme vetëm në ndërsjelltësi të caktuara, ndërsa kontribuon në krijimin e iluzionit për një shkencë “të saktë”, kënaq njëkohësisht edhe dëshirën për një thjeshtëzim të tepruar, një karakteristikë tjetër e mendësisë moderne. Pa pasur synim ironizues mund të thuhet se kjo është kaq e tepruar sa ky mentalitet mund të kulaifikohet si “thjeshtëzues” si në konceptet “shkencore” ashtu edhe në të gjithë manifestimet e tjera. Këto ide shkojnë bashkë: dëshira për thjeshtëzim shoqërohet domosdoshmërisht me tendencën për të reduktuar çdo gjë në aspektin sasior, (është e qartë që asgjë nuk është më e thjeshtë se sa sasia). Nëse një qenie apo një send do të zhvishet nga të gjitha cilësitë dalluese, “mbetja” e përfutur do të ishte një thjeshtëzim maksimal. Ky thjeshtëzim ekstrem do të mund të jetë i tillë sa kohë t'i përkasë sasiorës së kulluar, të llogaritur në njësi ekzaktësisht të njëjta, të cilat përbëjnë shumëllojshmërinë numerike.

Përktheu: Jona Mersuli

Shkodra, kryeqendra urbane e Shqipërisë së veriut

Prof. dr. Selman Sheme

Shkodra është kryeqendra e Prefekturës së Shkodrës dhe qyteti më i madh i pjesës veriore të Republikës së Shqipërisë.

I vendosur në skajin jugor të Ultësirës së Mbishkodrës në nyjën hidrografike - Liqeni i Shkodrës, lumi i Bunës, lumi i Drinit, vetëm 32 km larg detit Adriatik dhe në afërsi të Alpeve Perëndimore, ekosistemi urban i Shkodrës ka tipare unike gjeografike me vlera polivalente dhe funksionale, si qendra gravituese për gjithë gjeohapësirën e Shqipërisë së Veriut e më gjerë. Shkodra është qyteti i udhëkryqeve për lidhjen e Shqipërisë me gadishullin e Ballkanit dhe Europën Qendrore dhe qendër e vjetër urbane e tregtare: Ajo aktualisht përbën portën kryesore hekurudhore për lidhjen e Shqipërisë me botën e jashtme.

Pozita gjeografike ka favorizuar ngritjen dhe zhvillimin e kësaj qendre urbane 2400 vjet në parë, me një dinamikë dhe vazhdimësi të jetës qytetare në të gjitha periudhat historike. Emri i qytetit, sipas shpjegimeve etimologjike që jep prof. Eqrem Çabej, përcakton vendosjen gjeografike të qytetit pranë Drinit ose, më saktë, atje ku shkon Drini. Emri i Shkodrës paraqet një kompozitë “Shko-Drin”, e mbetet nga emrat që

vërtetojnë autoktoninë shqiptare në këto vise që nga lashtësia.

Shumë autorë të huaj e kanë vlerësuar dhe e kanë reklamuar pozitën gjeografike e natyrën e bukur të Shkodrës. Studiuesi i njohur gjerman Johan Georg Van Hahen thotë se: *“Kjo pikë (Shkodra) ofron një pamje të përgjithshme, pasurinë e të cilës nuk di ta krahasojë me një tjetër”*. Duke përshkruar Shkodrën më tej, ai shton: *“Panorama këtu do të bashkojë të gjitha bukuritë që ofron natyra, ku karakteri kontinental do të ndodhej kaq pranë me detin”*. Një vështrim i shkurtër përreth, do të tregojë se kodra e kalasë përbën çelësin e të gjithë zonës. Asnjë pikë tjetër nuk qe e pushtetshme për ndërtimin e saj dhe të parët e dinin mirë këtë.

Në shekujt e kaluar, Shkodra ka qenë port mbi lumin e lundrueshëm të Bunës dhe liqenin e përbashkët me Malin e Zi. Në qytetin e Shkodrës vinin anije nga vendet e bregdetit Dalmat, Italia, Afrika e Veriut, ishujt e Egjeut, Turqia dhe disa vende të Atlantikut Verior, duke e bërë atë nyje të rëndësishme tregtare për gjithë Ballkanin Perëndimor.

Deri në shpalljen e pavarësisë, në sajë të pozitës gje-

ografike të përshtatshme dhe të nivelit të zhvillimit ekonomik-tregtar, Shkodra njihet ngado si kryeqyteti politik, ekonomik e kulturor i Shqipërisë, me një popullsi prej rreth 40.000 banorë, në një kohë që Tirana kishte 3000 banorë, Korça 6000, Vlora 5000, Janina 28.000 dhe Beogradi 15.000 banorë.

Me hapjen e kanalit të Suezit më 1869 dhe ndërtimin e hekurudhës Mitrovicë-Selanik në vitin 1874, pozita gjeografike e Shkodrës e humbi rëndësinë e saj të mëparshme. Si dhe në portet e tjera të rajonit të Mesdheut, mallrat që kalonin nëpër ngushticën e Gjibraltarit ndërruan drejtim dhe u orientuan drejt kanalit të Suezit. Lëvizja e mallrave nëpërmjet hekurudhës Mitrovicë-Selanik bëhej më shpejt dhe shkurtonte rrugën detare nga deti Egje në Suez, duke aneksuar rrugën klasike drejt tregut të Shkodrës.

Gjatë Luftës së Parë Botërore, Perandoria Austro-Hungareze kishte vendosur të konkretizonte projektin e hekurudhës Shëngjin-Ferizaj, mbetur pezull që më 1874 dhe që do të rimëkëmbte autoritetin e tronditur të tregut të Shkodrës. Për shtetet e Europës Qendrore ishte më i leverdisshëm dhe më i arsyeshëm shkarkimi në det nëpërmjet portit të Shëngjinit (avanpost i Shkodrës), sesa në Selanik, në jug të Ballkanit. Për fat të keq, kjo sipërmarrje nuk u krye. Sapo u mbaruan piketimet e trasesë, në vitin 1918, perandoria Austro-Hungareze kapitulloi. Rreth 70 vjet më vonë u arrit të ndërtohej hekurudha meridionale Tiranë-Shkodër-Hani i Hotit-Podgoricë, duke e lidhur Shqipërinë me magjistralet hekurudhore panevropiane dhe me tregjet e vendeve të Europës.

- Mbyllja hermetike e Shqipërisë me Europën në vitet e socializmit nuk e vuri në efikasitet të plotë atë hekurudhë e, në përgjithësi, qyteti gjatë kësaj periudhe u rrënuar ekonomikisht.

- Në këto 20 vitet e fundit është përcaktuar strategjia e zhvillimit të ekonomisë, me përparësi zhvillimin e

biznesit dhe sektorit terciar. Vënia në efikasitet të plotë e potencialit të resurseve natyrore e turistike që bart hinterlandi i këtij ekosistemi urban, përbën një domosdoshmëri dhe referencë në këtë proces zhvillimi.

- Në humanizimin dhe prosperitetin ekonomik të Shkodrës dhe Rajonit Verior në tërësi, një rol parësor në të ardhmen do të luajë ndërtimi i korridorit turistik bregdetar: Trieste-bregdeti Dalmat - Shkodër - bregdeti shqiptar - Patras (Greqi), i cili do të nxisë më tej veprimtarinë e biznesit dhe lëvizjen turistike në rajonin ndërkufitar Shqipëri-Mali i Zi e më tej. Edhe riaktivizimi i korridorit ujor: Deti Adriatik - Lumi Buna - Liqeni i Shkodrës, do të krijojë në të ardhmen mundësi komplementare dhe kushte të favorshme për zhvillimin e biznesit dhe turizmit.

- Në riaktivizimin e biznesit dhe të lidhjeve ekonomike tradicionale të rajonit të Shkodrës me Kosovën dhe krijimit të Komunuellthit shqiptar në Ballkan, rol të rëndësishëm do të luajë Rruga e Kombit, (magjistrali automobilistik Durrës-Prishtinë), si dhe ndërtimi në të ardhmen i korridorit Adriatik - Alpe apo "Lugina e Zhvillimit". Kjo rrugë mendohet të ndërtohet gjatë aksit nga Shëngjini nëpër luginën e Drinit, Tropojë (Qafë Morinë) - Gjakovë.

Këto rrugë, jo vetëm që do të ndihmojnë në shfrytëzimin sa më racional të resurseve natyrore dhe burimeve njerëzore, në specializimet dhe shkëmbimin e mallrave, sipas parimit të "avantazhit krahasues", por edhe në bashkimin kulturor e shpirtëror të rajoneve etno-kulturor në gjeohapësirën shqiptare në Ballkanin Perëndimor.

- Shkodra është një nga qytetet e lashta të Shqipërisë dhe një ndër subjektet më të rëndësishme në historinë e zhvillimit ekonomik-shoqëror dhe kulturor të vendit. Ajo ruan një pasuri të madhe në fushën e trashëgimisë kulturore në gjininë e ndërtimeve të kultit, të fortifikimeve, të ndërtimeve inxhinierike, në fushën e ndërtimeve popullore, si dhe të arteve të aplikuara. Rreth 124 objekte të gjinive të ndryshme, në qytetin e Shkodrës, për vlerat e veçanta historike, urbanistike, arkitektonike, tipologjike dhe artistike janë cilësuar "Monumente kulture".

Kërkimet paleo-antropologjike të viteve '80 të shekullit të kaluar në shpellën e Gajtanit, vërtetojnë popullimin human, që nga epoka e paleolitit të mesëm. Objektet prej guri e kocke (fosilet), të gjetura në këtë shpellë, janë të shumta dhe unikale në Shqipëri. Shpella e Gajtanit ndodhet në afërsi të hapësirës urbane të Shkodrës. Ajo ka vlera të mëdha shkencore, kulturore

e turistike. Mirëmbajtja e kësaj shpelle dhe e qytezës ilire pranë saj, improvizimi i një muzeu natyror dhe vendosja e industrisë së Gajtanit në eksponatët e tij, do ta përqaste ofertën turistike të këtij vendbanimi prehistorik me rëndësi kombëtare, me shpellën turistike të Petralonës në Greqi, të Taibakhut në Gjermani dhe të Gorgonës në Francë.

- Të dhënat arkeologjike vërtetojnë vazhdimësinë e jetës qytetare të Shkodrës nga epoka e neolitit, për të vazhduar jetën e pandërprerë në të gjitha periudhat historike. Gjurmë të kësaj historie brilante, vërehen në pamjen e sotme të qytetit, në monumentet kulturore që i japin tiparet e veçanta karakteristike këtij qyteti.

Objekti më i rëndësishëm monumental është Kalaja “Rozafa”. Një monument imponues, i ngritur në skajin perëndimor të Kodrave të Tepes, në një lartësi 120-130 m mbi nivelin e detit.

Kalaja dominon hapësirën e rajonit të Shkodrës, ku hozitonti shpalos një peizazh mjaft të harmonizuar dhe të larmishëm. Në veri e jug shtrihet ultësira e Shkodrës, në perëndim nyja hidrografike: Liqeni i Shkodrës - lumenjtë Buna e Drini e, në kontrast me ta, në lindje, horizonti vizaton kurorën madhështore të Alpeve.

Plani i vendosjes së kalasë ka afërsisht formën e një elipsi të çrregullt me gjatësi prej 881 metër dhe me një sipërfaqe prej 3.5 hektarë. Në muret e saj janë vendosur 9 kulla mbrojtëse me lartësi 15 m. Sipërfaqja e brendshme e kalasë përbëhet nga tri pjesë të fortifikuara (obore), të ashtuquajtura qyteti i poshtëm, i mesëm dhe Kështjella. Kështjella ndodhet në pjesën më të lartë e më të mbrojtur të kalasë. Objekti kryesor këtu është kapiteneria, një godinë trekatëshe e kohës veneciane, e ndërtuar në fillim të shek. XV dhe e rrethuar me gurë të latuar. Në qytetin e mesëm, ndër objektet e shumta vlerësohet kisha e Shën Stefanit, e kthyer më vonë në xhami.

Një objekt me rëndësi monumentale është edhe Barbakani, një sistem parambrojtës që ndodhet mbas hyrjes kryesore, i ndërtuar sipas një projekti venecian, rreth viteve 1407-1417. Në përgjithësi kalaja “Rozafa” është monumenti më i vizituar i qytetit.

Në lagjen mesjetare të Tabakëve, rrëzë kalasë “Rozafa” dhe pranë brigjeve të lumit Kir, ngrihet Xhamia e Plumbit. Ajo është ndërtuar në vitin 1774 prej familjes së Bushatlinjve. Xhamia e Plumbit është ndërtuar sipas tipit të xhamive të Stambollit dhe qyteteve të mëdha, në shekujt e lulëzimit të perandorisë Osmane. Qendrën e kompozimit e bën salla e faljeve, që ka përmasa 9.15 x 9.15 metër e mbuluar me një kupolë mbi

Shkodra është një nga qytetet e lashta të Shqipërisë dhe një ndër subjektet më të rëndësishme në historinë e zhvillimit ekonomik-shoqërorë dhe kulturor të vendit.

një tamburo të lartë. Ajo ka edhe 10 kupola të vogla, të veshura me plumb.

- Në pjesën qendrore të qytetit të Shkodrës shtrihet ansambli urbanistiko-arkitektonik i Rrugës “13 dhjetori”, projektuar dhe ndërtuar nga piktori dhe arkitekti i madh i Rilindjes Kombëtare, Kol Idromeno. Projektuesi ka trajtuar me afekcion të veçantë fasadën e banesave, duke krijuar një ansambël dekoracionesh të harmonizuara me rrugën kryesore të qytetit. Kohët e fundit, kjo rrugë është rikonstruktuar dhe përbën një nga shëtitoret më tërheqëse të qytetit.

Që në vitet '80 të shekullit të kaluar, është zbuluar muri antik rrethues i qytetit, një vepër masive fortifikuese në gjatësi 300 m (pjesa e zbuluar), i ndërtuar në shek. VI nga perandori me origjinë ilire, Justiniani. Muri me bedena përbën një vepër monumentale me vlerë të veçantë, zbulimi i plotë i së cilës, do të krijonte një fizionomi më të qartë të shtrirjes së qytetit në këtë periudhë.

Në gjysmën e parë të shek. XVIII, në qytetin e Shkodrës u ndërtua Hamami ose e ashtuquajtura “Banja e Vogël”. Është një ndërtesë me karakter të theksuar utilitar, ku pamja e jashtme shpreh tërësinë funksionale dhe strukturale të saj, me mure të rrafshët e me mbulesa konike e piramidale të kupolave me tamburë.

Në tërësi lagjet e vjetra të qytetit, me ndërtesat dhe rrugicat karakteristike, mbartin vlera arkitektonike, traditën dhe kulturën e jetesës së banoreve të tij, që i rrisin ofertën turistike ekosistemit urban të Shkodrës.

Në Monumentet kulturore të zonës Periurbane të Shkodrës, me vlera të veçanta historike e arkitektonike janë Kalaja e Shurdhahut, Kalaja e Drishtit, Kisha e Shën Sergjit dhe Shën Bakut pranë fshatit Shirq, Ura e Mesit etj.

Trashëgimia e kulturës materiale, shpirtërore, shoqërore dhe artistike, e bëjnë Shkodrën një qendër urbane me vlera unike, një simbol të identitetit etno-kulturor e kombëtar shqiptar.

Gënjeshtra është ves, jo virtyt!

Gënjeshtra është e kundërta e sinqeritetit. Allahu i Madhëruar thotë: ***“O ju që keni besuar! Frikësojuni Allahut dhe bëhuni me ata që janë të sinqertë (në fjalë dhe në vepra)!”*** (Tevbe, 119). Prej pjesës së fundit të ajetit nënkuptohet edhe e kundërta, d.m.th. mos jini me ata që thonë gënjeshtra. Ibn Mesudi (r.a.), transmeton se Pejgamberi (a.s.), ka thënë: *“E vërteta të udhëzon për në rrugën e mirësisë, ndërsa mirësia të shpie në xhenet. Kur njeriu thotë gjithmonë vetëm të vërtetën, konsiderohet tek Allahu si njeri i drejtë dhe besnik. Me të vërtetë gënjeshtra të shkatërron dhe të çon në zjarrin e xhehenemit. Kur njeriu e bën shprehë gënjeshtren, konsiderohet tek Allahu gënjeshtar”.* (Buhariu, Muslimi, Ahmed, Tirmidhiu, Ebu Davudi, Ibn Maxheh). Ky hadith tregon se personi që mundohet të jetë vazhdimisht i saktë dhe i sinqertë në fjalët e tij, saktësia dhe sinqeriteti i shndërrohen në tipare të karakterit, ndërsa personi që gënjen me vetëdije duke e shndërruar në shprehë, mashtrimi bëhet tipar i natyrës së tij.

Në Islam, gënjeshtra është e ndaluar dhe konsiderohet njëra nga gjynahet e mëdha. Gënjeshtër konsiderohet çdo thënie dhe veprim që është i ndryshëm nga fjala dhe vepra reale. Allahu i Lartësuar, në Kuran thotë: ***“Mallkuar qofshin gënjeshtarët!”*** (Dhariat, 10). Sa gënjeshtra kanë shkaktuar urrejtje dhe armiqësi mes njerëzve?! Sa e sa gënjeshtarë kanë humbur besueshmërinë e tyre tek njerëzit?!

Për fat të keq, në shoqërinë tonë është përhapur shumë kjo dukuri negative. Gënjeshtra dëmton edhe individin, edhe shoqërinë. Ajo nxjerr në pah shpirtligësinë e gënjeshtarit, qëllimet e ulëta të tija dhe devotshmërinë e pakët që ai ka. Gënjeshtra është njëra prej sëmundjeve më të rënda që mund të përfshijë një shoqëri, është vesi me pasoja negative më të mëdha, sepse nuk mund të paramendohet një shoqëri e mirëfilltë e bazuar në

marrëdhënie ndërnjerëzore të gënjeshtërta.

Gënjeshtra është burimi i të gjitha të këqijave, origjina e çdo poshtërimit, si pasojë e përfundimit të keq dhe rezultatit negativ të saj. Nga gënjeshtra lind shpifja, nga shpifja lind urrejtja, që të çon drejt armiqësisë së ndërsjelltë dhe atëherë nuk ka më as siguri dhe as qetësi.

Islami e ndalon gënjeshtren, këtë sëmundje të keqe, veti të shëmtuar dhe të urreyer nga çdo njeri me mendje dhe arsye të shëndoshë. Ajo ka pasoja të këqija. Shpeshherë edhe fatale. Gënjeshtari është njeri i urreyer nga të gjithë dhe, në të njëjtën kohë edhe njeri i pabesueshëm. Një fjalë e urtë popullore thotë: *“Po gënjeve tërë jetën, s’të besojnë as të vërtetën”.*

Allahu (xh.sh.), thotë: ***“...Largohuni prej fjalëve të rreme.”*** (Haxhxh, 30). Fjala është pasqyrim i shpirtit dhe i mendimeve tona, d.m.th. kur flasim, mes të tjerash, flet edhe personaliteti ynë, tendencat tona dhe këndvështrimi ynë mbi botën.

Gënjeshtra konsiderohet shenjë e dyfityrëshit (munafikut). Pejgamberi (a.s.), ka thënë: *“Shenjat e munafikut janë tri: kur flet, të gënjen, kur të premton, nuk e mban premtimin dhe kur i besohet diçka, të tradhëton”.* (Buhariu, Muslimi).

Për fat të keq, sot ekziston një ditë, të cilën e festojnë shumë njerëz në botë, 1 Prilli apo, siç është e njohur tek ne, “dita e rrenave”. Në këtë ditë gënjeshtra është e lejuar pa ndonjë kufi. Viktima e kësaj dite nuk duhet të hidhërohet, edhe pse në disa raste pasojat e gënjeshtrave janë katastrofale dhe e dëmtojnë seriozisht atë.

Më e keqja është se kjo festë ka zënë vend edhe në mesin e disa myslimanëve. Ata e festojnë atë, edhe pse e dinë se gënjeshtra në islam është e ndaluar. Ndërsa të tjerët kanë bindjen se kjo ditë është një ditë e veçantë dhe dallon nga ditët e tjera. Për myslimanët, gënjeshtra është haram. Nuk ka dallim mes 1 Prillit apo 2 Prillit.

KA DISA LLOJE GËNJESHTRASH:

1. GËNJESHTRA RRETH ALLAHUT DHE PEJGAMBERIT (A.S.)

Gënjeshtra më e madhe është gënjeshtra rreth Allahut dhe Pejgamberit të Tij dhe beja e rrejshme për Allahun, me qëllim marrjen e pasurisë së myslimanit në mënyrë të padrejtë. Çdo shpjegim apo interpretim që i bëhet fjalës së Allahut, pa pasur dijeni rreth saj, konsiderohet gënjeshtrë në hakun e Allahut. **Ebu Bekr Sidik (r.a.), ka thënë:** Cila tokë do të më mbajë dhe cili qiell do të më mbulojë, nëse do të them për librin e Allahut atë që s'e di. Allahu (xh.sh.), thotë: **"Mos thoni me gjuhët tua: "Kjo është e lejueshme, kjo e ndaluar" dhe kështu të trilloni gënjeshtra për Allahun. Me siguri, ata që trillojnë gënjeshtra ndaj Allahut, nuk do të shpëtojnë". (Nahl, 116).** Allahu (xh.sh.) thotë: **"Vërtet, gënjeshtra trillojnë vetëm ata, që nuk u besojnë shpalljeve të Allahut; pikërisht ata janë gënjeshhtarët e vërtetë". (Nahl, 105).**

Ibn Kethiri thotë: "Allahu (xh.sh.), na lajmëron se i Dërguari i Tij, nuk është shpifës dhe as gënjeshhtar, sepse ata që shpifin gënjeshtra për Allahun dhe të Dërguarin e Tij, nuk besojnë në argumentet e Allahut dhe janë të njohur për gënjeshtra. Pejgamberi (a.s.), ka qenë njeriu më i sinqertë, më i çiltër dhe më i përsosur në dije, në vepra dhe në besim. Ai ka qenë i njohur tek njerëzit për sinqeritetin e tij, derisa e quajtën (el-emin) "besniku". Prandaj, kur Herakliu, mbreti i romakëve, e pyeti Ebu Sufjanin: "A e akuzoni për gënjeshtra Muhamedin, para se ai të thoshte që ishte i Dërguari i Allahut?" Ai iu përgjigj: "Jo!" Atëherë Herakliu tha: "S'mund ta linte gënjeshtrën ndaj njerëzve dhe të gënjente ndaj Allahut." (**Tefsir Ibn Kethir**)

Tregohet në Kuranin famëlartë se personit që trillon gënjeshtra për Allahun (xh.sh.), do t'i nxihet fytyra në dynja dhe në ahiret. **"Në Ditën e Kiametit do t'i shihni ata që kanë trilluar gënjeshtra për Allahun, me fytyra të nxira. (Zomer, 60).**

Gënjeshtrë për Pejgamberin (a.s.), konsiderohet çdo hadith, fjalë, veprim apo aprovim i rremë që i mvishet të dërguarit të Allahut. Kush e bën këtë, do të ndëshkohet në zjarrin e xhehenemit. Pejgamberi (a.s.), ka thënë: **"Mos më atribuoni gënjeshtra, sepse ai që më atribuon gënjeshtra do të futet në zjarr të xhehenemit". (Buhari, Muslim).**

2. GËNJESHTRA NË SHITBLERJE.

Pejgamberi (a.s.), ka thënë: **"Tre personave nuk do t'u flasë Allahu (xh.sh.), në Ditën e Kijametit dhe nuk do t'i**

shikojë. Ata do të kenë një dënim të dhembshëm". Pejgamberi (a.s.), e përsëriti këtë tri herë. Ebu Dherri tha: "Paskan humbur dhe qenkan shkatërruar, kush janë ata?" Profeti tha: **"Ata që mbajnë rrobat të gjata nën nyjen e këmbës (nga mendjemadhësia), bartësi i fjalëve dhe ai që e shet mallin e vet duke u betuar rrejshëm". (Muslimi).** Pejgamberi (a.s.), në një hadith të transmetuar nga **Buhariu dhe Muslimi** ka thënë: **"Ata dy persona që shesin dhe blejnë me njëri-tjetrin, kanë të drejtë ta blejnë apo ta kthejnë mallin, përderisa nuk janë ndarë nga njëri-tjetri. Nëse thonë të vërtetën dhe tregojnë gjithçka për mallin që shesin, Allahu u jep begati, por nëse i fshehin (mangësitë e mallit) dhe gënjajnë, shitblerja e tyre nuk ka bereqet".**

3. GËNJESHTRA NDAJ FËMIJËVE.

Duhet bërë kujdes që mos t'i gënjëjmë fëmijët, edhe kur jemi duke luajtur me ta. Abdullah ibn Amir (r. anhu), thotë: "Një ditë më thirri nëna ime, kur Pejgamberi (a.s.), ishte në shtëpinë tonë. Ajo më tha: "Eja se do të jap diçka". Atëherë Pejgamberi (a.s.), tha: "Çfarë deshe t'i japësh?" Ajo u përgjigj: "Desha t'i jap hurmë". Pejgamberi (a.s.), tha: "Po mos t'ia jepje, do të regjistrohesh për gënjeshtrë". Pejgamberi (a.s.), ka thënë: **"Gruaja që i thotë fëmijës hajde, merre këtë gjë dhe nuk ia jep, është gënjeshtrare". (Ahmedi, Ebu Davudi)**

Disa nga shkaqet e gënjeshtrës

Arsyet dhe shkaqet që i shtyjnë njerëzit të gënjëjnë janë të shumta. Disa prej tyre janë:

1. Frika e pakët nga Allahu (xh.sh.) dhe mosdhënia rëndësi faktit se Allahu të shikon kudo që të jesh dhe të dëgjon në çdo moment.

2. Përpjekja për të ndryshuar të vërtetën, me dëshirën për të fituar ose për t'i ulur vlerën një malli apo edhe për t'u mburrur.

3. Përshtatja me njerëzit me të cilët qëndron dhe tërheqja e vëmendjes së tyre me tregime dhe informacione të pavërteta.

4. Mungesa e përgjegjësisë dhe përpjekja për të ikur nga e vërteta në kohë krize.

5. Të bërit e gënjeshtrës shprehi që në vogëli, gjë që vjen nga edukimi i ulët. Njeriu që i ka parë dhe i ka dëgjuar që në moshë të vogël prindërit e tij duke gënjyer, ka ndjekur shembullin e tyre derisa e ka bërë gënjeshtrën një zakon të pandarë nga vetja e tij.

Aishja (r. anha), ka thënë: "Nuk ka pasur ndonjë sjellje më të urreyer për Pejgamberin (a.s.), se sa gënjeshtra." (**Tirmidhiu**).

Botanika në historinë e shkencës Islame

Ma. Artur Tagani

Që në periudhat e para të përhapjes së Islamit, shumë shkencëtarë myslimanë janë interesuar për dobite farmakologjike, për morfologjinë dhe anatominë e bimëve. Që nga shekulli VIII, kanë filluar të dalin veprat e para lidhur me botanikën. **Xhabir Bin Hajjan, Ebu Nadir Ibn Shumejl, Ebu Zejd el-Ansari dhe Ibnu'l-Siklit** janë disa prej shkencëtarëve të kësaj fushe të periudhës së parë. Vepra “**Kitabu'n-nebat ve'sh-shexher**” e **Ebu Said el-Asmai**-t daton po në këtë shekull.

Më pas, në shekullin IX bien në sy botanistët e shquar, **Zekerija er-Razi, Ibn Xhulxhul, Ali Ibn Abbas el-Mexhusi dhe Ali Ibn Rabban et-Tabari**. Ndërsa në shekullin X, janë **Ihvanu's-Safa** (Vëllëzërit Safa) me studimet e tyre, që dallojnë në këtë fushë. Zhvillimit dhe shumimit të bimëve i kanë ndarë një vend të veçantë në **Risale**-t e tyre. **Biruni** ka bërë studime mbi lulet në përgjithësi dhe bimët e zbukurimit, në veçanti. **Ibn Sina** në krahun tjetër, në librin “**Shifa**”, u ka ndarë një vend të gjerë bimëve.

Në Spanjën myslimane të gadishullit Iberik, janë bërë studime mjaft të rëndësishme në fushën e botanikës. Ndërkohë që **Ibn Baxhxhe**, në lib-

rin “**Kitabu't-texhribetejn**”, përqendrohet mbi dobite mjekësore të bimëve, në librin “**el-Kitabu fi'n-nebat**”, është marrë me fiziologjinë e bimëve. Ndërsa **Ibn Rushdi**, në komentin që i ka bërë veprës “**De Plantis**”, ka treguar interesim të veçantë për botanikën.

Po ashtu edhe në shekujt në vijim, shumë shkencëtarë myslimanë kanë rënë në sy me studimet e tyre. Të tillë janë shkencëtarët e njohur të anatomi-së së bimëve: **Ibn Bajtar dhe el-Gafiki**. Në Egjipt është **Abdu'l-Latif el-Bagdadi**, me “**Kitabu'l-i'tibar**”, veper e cila ishte një përmbledhje studimesh rreth përbërjes dhe veçorive të bimëve. Janë

edhe një seri shkencëtarësh dhe veprash voluminoze të kësaj fushe, të cilët nuk po i përmendim me radhë, por tani le të ndalemi pak mbi disa specifika të botanistëve myslimanë.

1. BIRUNI DHE LULET

Biruni, në veprën e tij “**Kitabu’l-asari’l-bakije**”, tregon se kishte vënë re që lulet mund të kishin 3, 4, 5, 6 dhe 18 petale. Ndërsa, sipas studimeve të tij, lule me 7 dhe 9 petale nuk ka. Ai thotë se sasia e petaleve të luleve nuk ndjek ligjet aritmetike, por ato gjeometrike.

2. SIMPATIA DHE ANTIPATIA MES LULEVE DHE PEMËVE, SIPAS IBN VAHSHIJE DHE IBNU’L-AVVAM

Ibn Vahshije dhe **Ibnu’l-Avvam** janë dy botanistë të mëdhenj që ka edukuar sistemi i arsimit Islam. Këta ishin njerëz të formuar mirë edhe në fushën e agronimisë edhe të bujqësisë. Vlen të përmendet teza e tyre, e cila thotë se, ashtu sikurse mes njerëzve dhe kafshëve ekziston një raport simpati - antipati, po ashtu edhe në botën e bimëve ka një marrëdhënie të tillë.

Ata mendojnë se mes bimëve ekziston një marrëdhënie dashuri - urrejtje. Disa bimë dhe pemë e duan njëra-tjetrën dhe disa të tjera nuk e duan. Për shembull, **Ibn Vahshije**, në librin e tij “**Agronomia e bimëve**”, shprehet në këtë mënyrë: “Perimet që kanë ngjashmëri fizike, ndihmojnë njëra-tjetrën, ndjejnë simpati dhe zhvillohen mirë, ndërsa perimet që nuk kanë ngjashmëri fizike, kanë antipati mes njëra-tjetrës, dobësojnë dhe i shkaktojnë më

pak prodhimtari njëra-tjetrës”.

Sipas **Ibn Vahshijes** dhe **Ibnu’l-Avvamit**, mes këtyre bimëve ka simpati:

Bimët që kacavirren me ulla, molla me dardhën, molla me ulla, fiku me arrën, etj.

Ndërsa marrëdhënie antipatie ekziston mes këtyre bimëve:

Bimëve të zeza që kacavirren me bimët e bardha. Kungullit me bimët që kacavirren, kungullit me mollën, bimës së shqemës me bimët që kacavirren, pemës së dafinës me rrepën etj.

Vepra “**Kitabu’l-filaha**” e **Ibnu’l-Avvamit** u përkthye në vitin 1802 në spanjisht dhe në 1864 në gjuhën frënge. Për këtë dhe vepra të tjera të botanistëve myslimanë, në Evropë kanë pasur një interesim mjaft të madh. Jo më kot, shkencëtarët italianë të universitetit “Piza”, shumë kohë më pas, pretenduan se kishin hedhur një teori të re në fushën e botanikës, e cila ishte pikërisht teza e **Ibn Vahshijes** dhe **Ibnu’l-Avvamit**.

3. NDIKIMET MES BIMËVE DHE MINERALEVE SIPAS IBN KUTEJBES

Sipas **Ibn Kutejbës**, mes disa bimëve dhe mineraleve ekziston raporti i të kundërtës. Ai thotë: “Magnetit të heq pjesë metalike nga një distancë e caktuar. Nëse e lyejmë me hudhër, magneti e humb fuqinë tërheqëse të tij”. Më pas, **Ebu Bekr Muhammed Zekerija er-Razi**, thotë se magneti mund të rifitojë fuqinë tërheqëse, nëse lyhet me uthull.

Ibn Haldun

Themeluesi i sociologjisë

Abdurrahman ibn Muhamed, i njohur si Ibn Halduni, lindi në Tunizi, në vitin 1332 nga një familje me pozitë të lartë, të migruar nga Sevilja e Spanjës myslimane dhe vdiq në vitin 1395. Paraardhësit e tij ishin arabë jemenitë, të cilët u vendosën në Spanjë që vitet e para të qeverisjes myslimane në shekullin e tetë.

Gjatë viteve të tij të para të edukimit, Ibn Halduni fitoi eksperiencë nga pjesëmarrja aktive e familjes së tij në jetën intelektuale dhe, në një farë mase, edhe politike të qytetit. Në shtëpinë e tij ishin të shpesh-ta vizitat nga udhëheqësit intelektualë dhe politikë të shteteve islame të perëndimit (Afrika e Jugut dhe Spanja), shumica e të cilëve gjetën strehim aty. Ibn Halduni u edukua në Tuniz dhe Fas, ku edhe studioi Kuranin, traditën e Profetit Muhammed (a.s.) dhe lëmitë e tjera të shkencave islame, si teologjinë dialektike dhe sheriatin. Gjithashtu studioi letërsinë arabe, filozofinë, matematikën dhe astronominë. Ende në moshën adoleshente, ai hyri në shërbim të udhëheqësit egjiptian sulltan Berkuk.

Ibn Halduni kaloi një jetë aktive në politikë, para se të fillonte të shkruante kryeveprën e tij të famshme për histori. Ai punoi për udhëheqësit në Tuniz, Fas (Maroku sot) dhe Granadë (Spanja myslimane). Në vitin 1375, Ibn Halduni kaloi në Granadë (Spanjën Myslimane), i lodhur dhe i zemëruar, vetëm për të

ikur nga trazirat në Afrikën e Jugut. Fatkeqësisht, për shkak të së kaluarës së tij, udhëheqësi i Granadës e përzuri atë. Më pas ai u kthye në Algjeri për të kaluar katër vite në një fshat të vogël me emrin Kalatu Salama. Po në këtë vend, ai shkroi "Mukaddime", vëllimin e parë të historisë botërore, që i siguroi atij vend të amëshuar ndër historianët, sociologët dhe filozofët. Ende karriera e tij ishte e pasigurtë, për shkak të trazirave në Afrikën e Jugut. Përfundimisht u shpërngul në Egjipt, ku kaloi edhe njëzet e pesë vitet e tij të fundit. Në Egjipt jetoi i qetë, me famë dhe respekt, i caktuar në postin e kryegjykatësit të shkollës Maliki. Ai ligjëroi për një periudhë kohore në universitetin Azhar.

Ibn Halduni u detyrua të lëvizte nga një vend në një tjetër, nganjëherë me vullnetin e tij, por më shpesh i detyruar nga udhëheqësit despotikë. Kjo e bëri të përfitonte dhe të mësonte shumë, si rezultat i takimeve të shumta me udhëheqës, ambasadorë, politikanë dhe dijetarë nga Afrika e Jugut, Spanja myslimane, Egjipti dhe vendet e tjera të botës islame.

Ai ishte jurist, politikan, gjykatës dhe këshilltar i sundimtarëve arabë, por shumë ekonomistë atë e numërojnë si paraardhës të tyre. Arsyeja e këtij vlerësimi është libri i tij kryesor "Mukaddime", mbi historinë e arabëve, joarabëve dhe berberëve. Me rëndësi është fakti, që Ibn Halduni kërkoi një stil të logjikës

së brendshme në hartim të historisë botërore. Sipas analizave të tij, kjo bazohet para së gjithash në lidhjet e ndikimeve sociale-ekonomike: Njerëzit bashkohen - të varur prej kufizimeve të tyre të mjeteve të jetesës - në forma të ndryshme ose sipas formës nomade apo formës së popullsisë së palëvizshme të qyteteve. Përpasja ndërmjet këtyre dy formave kulturore, është e pakapërcyeshme. Pasuria e qyteteve nxit nomadët gjithnjë në përpjekje për pushtim.

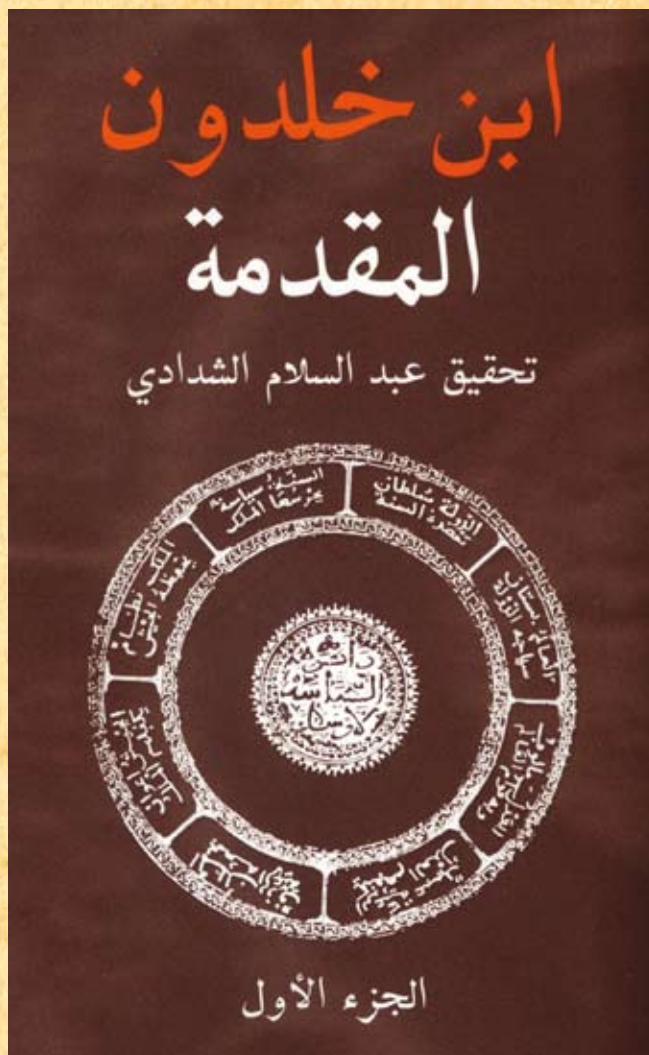
Sipas Ibn Haldunit, bashkëveprimi i nomadëve mbështetet në solidaritetin fisnor. Në bazën e kësaj ndjenje të bashkëveprimit, udhëheqësit e rrisin fuqinë e tyre dhe formohen dinasti që tejkalojnë kornizat e udhëheqjes nomade.

Në përgjithësi, Ibn Halduni njihet si themeluesi dhe babai i sociologjisë dhe i shkencave të historisë. Ai njihet më shumë me veprën e tij të famshme “Mukaddime” apo, siç u përkthye në perëndim, “Prologomena”.

Ajo që ndikoi më shumë në famën e Ibn Haldunit, është libri i tij “Mukaddime”, kryevepër në literaturën e filozofisë së historisë dhe sociologjisë. Tema qendrore e kësaj vepre gjigante, është identifikimi i faktëve psikologjike, ekonomike, rrethuese dhe sociale, të cilat ndikojnë në përparimin e civilizimit njerëzor si dhe në rrjedhën e historisë. Ai analizoi dinamikën e marrëdhënieve grupore dhe shpjegoi se si ndjenjat e grupit ose klanit (asabije), shkaktojnë ngritjen e një qytetërimi dhe fuqije politike të re. Ai identifikoi lëvizjen pothuajse të përsëritur në ngritjen dhe rënien e qytetërimit njerëzor dhe analizoi shkaqet që ndikojnë në këtë.

Mendimet revolucionare të Ibn Haldunit tërhoqën vëmendjen e dijetarëve myslimanë si dhe atyre perëndimorë. Në studimet e tij në histori, ai ishte pionier në ndarjen e raporteve historike në dy kritere themelore: të arsyes dhe ligjeve sociale e fizike. Ai theksoi pikat bazë në studimin dhe analizën e raporteve historike: lidhja e ngjarjeve njëra me tjetrën, përmes shkakut dhe efektit; analogjia mes së kaluarës dhe së tashmes; marrja në konsideratë e efekteve dhe rrethanave; vlerësimi i efekteve të kushteve ekonomike dhe të trashëguara.

Ibn Halduni është nismëtar i studimit kritik të his-

torisë. Ai ofroi një studim analitik të qytetërimit njerëzor, fillimin e tij, faktorët ndikues të zhvillimit dhe shkaqet e rënies. Kështu, ai themeloi një shkencë të re; shkencën e zhvillimit të shoqërisë apo sociologjinë, si e quajmë ne sot. Ibn Halduni shkruan: “Unë kam shkruar rreth historisë një libër, në të cilin kam diskutuar shkaqet dhe pasojat e zhvillimit të shteteve dhe qytetërimeve dhe, për radhitjen e materialit në libër, kam ndjekur një metodë jo të njohur dhe e kam shkruar në mënyrë të çuditshme dhe inovuese.” Duke përzgjedhur këtë metodë të veçantë analize, ai themeloi historinë e sociologjisë.

Ibn Halduni argumenton se historia është lëndë e ligjeve universale dhe citon kriterin për të vërtetën historike: “Rregulli për të dalluar të vërtetën nga jo e vërteta në histori, bazohet në mundësinë apo pamundësinë e saj; domethënë, ne duhet të analizojmë shoqërinë njerëzore dhe të dallojmë karakteristikat esenciale dhe qenësore nga ato të rastësishmet, të ci-

lat nuk duhet të merren në konsideratë, duke njohur më mirë ato që s'ka mundësi t'i përkasin asaj (shoqërisë). Nëse ne veprojmë kështu, atëherë kemi një metodë për të dalluar të vërtetën historike nga gabimet, si mjet demonstrues që nuk lë dyshime. Kjo është pikë mbështetje e sigurtë, me të cilën historianët mund të vërtetojnë atë që duan."

Për shkak të theksit që Ibn Halduni i ka vënë arsyës dhe nevojës së saj për të gjykuar historinë dhe ndodhitë në shoqëri, disa dijetarë pohojnë se ai ka tentuar që të hedhë poshtë njohuritë religjioze dhe t'i zëvendësojë me arsyen dhe filozofinë logjike. Këto pohime janë të pabaza. Është e njohur se disa shkolla mësojnë gjëra të paarsyeshme në natyrë, por kjo nuk është e vërtetë për islamin, i cili gjithmonë inkurajon vëzhgimin dhe mendimin, dhe ua kujton jobesimtarrëve mospërdorimin e logjikës dhe të të menduarit. Një shembull i kësaj, është ajeti 164 i sures së dytë të Kuranit: ***"Është fakt se në krijimin e qiejve e të tokës, në ndërrimin e natës e të ditës, të anijes që lundron në det që u sjell dobi njerëzve, në atë shi që e lëshon Allahu prej së larti e me të ngjall tokën pas vdekjes së saj dhe përhap në të nga çdo lloj gjallese, në qarkullimin e erërave dhe reve të nënshtruara mes qiellit e tokës, (në të gjitha këto), për një popull që ka mend ka argumente"***; si dhe ajeti 170 po në të njëjtën sure: ***"E kur u thuhet atyre (idhujtarëve): "Pranoni atë që Allahu e shpalli!" Ata thonë: "Jo, ne ndjekim atë rrugë në të cilën i gjetëm prindërit tanë!" Edhe sikur prindërit e tyre të mos jenë udhëzuar në rrugën e drejtë (ata do t'i pasonin)?"***

Ibn Halduni thoshte se religjioni luan rol të rëndësishëm në bashkimin e arabëve dhe sjelljen e progresit dhe zhvillimit të shoqërive të tyre. Ai theksoi se padrejtësia, despotizmi dhe tirania, janë shenja të qarta të rënies së shtetit. Filozofia metafizike, thoshte ai, ka vetëm një përparësi, që është kthjellimi i mendjes. Ai pohon se njohuritë e botës metafizike, në veçanti në çështjet fetare, mund të nxirren vetëm nga shpallja.

Ai ishte pionier në lëndën e edukimit. Presioni dhe përdorimi i forcës, thotë Ibn Halduni, janë armiq të mësimi dhe çojnë në përtaci dhe hipokrizi. Fakti që Ibn Halduni jetoj në fazën fillestare të rënies së qytetërimit mysliman, e detyroi që shumicën e njohurive t'i përmbledhonte nga e kaluara. Kundërshtoi vrullshëm

praktikat jo të shëndosha që krijonin mospërparim dhe ngecje të krijimtarisë tek dijetarët myslimanë.

Ibn Halduni thekson se fenomenet sociale dhe historike duhet t'i nënshtrohen analizës objektive dhe shkencore. Historianët kanë bërë gabime gjatë studimit të tyre të ndodhive historike për shkak të: mosnjohjes së natyrës së qytetërimit dhe popullit; anshmërisë dhe paragjykimeve dhe të pranimi verberisht të raporteve të dhëna nga të tjerët.

Progresi dhe zhvillimi i vërtetë vijnë me njohjen korrekte të historisë dhe njohuria e saktë mund të arrihet vetëm duke ndjekur pikat që vijnë: historiani kurrë nuk duhet të ketë paragjykime kundrejt askujt dhe asnjë ideje. Duhet të shqyrtojë dhe konfirmojë çdo informacion të ofruar. Pra, duhet mësuar gjithçka rreth historianëve nga të cilët merret informacioni, besueshmërinë dhe moralin e tyre, para se të pranohet informacioni si i saktë. Nuk duhet që historia të kufizohet vetëm tek mësimi i politikës dhe informacioneve ushtarake si dhe lajmeve për udhëheqësit dhe qeveritë. Për studimin e historisë duhet të përfshihen të gjitha kushtet: shoqërore, religjioze dhe ekonomike.

"Mukaddime", gjatë jetës së Ibn Haldunit, u njoh si vepër e rëndësishme. Në volumet e tjera rreth historisë botërore "Kitab el-Ibar", trajton historinë e arabëve, udhëheqësit bashkëkohorë myslimanë dhe evropianë, historinë e vjetër arabe, jehude, greke, romake, persiane, historinë islame, historinë e Egjiptit si dhe historinë e Afrikës së Jugut. Vëllimi i fundit trajton në përgjithësi ngjarjet gjatë jetës së tij dhe njihet me emrin el-Tesrif. Sa u përket librave të tjerë edhe ata u shkruan nga perspektiva analitike, ku dhe fillon tradita e re në artin e shkrimit, të shkruarit e autobiografisë. Gjithashtu shkroi edhe një libër në matematikë, i cili nuk është ruajtur.

Influenca e Ibn Haldunit në lëndët e historisë, filozofisë së historisë, sociologjisë, shkencave politike dhe edukimit, ka mbetur deri në ditët e sotme. Ai gjithashtu, njihet si pionieri i artit të shkrimit të autobiografisë, rinovues në lëndën e edukatës dhe psikologjisë së edukatës si dhe në stilistikën e shkrimit arab. Librat e tij janë përkthyer në shumë gjuhë, si në lindje ashtu edhe në perëndim.

Vakëfnameja e vitit 1529 e Ali Ismail beut nga Shkodra

Aktet e dhurimeve me qëllim bamirësie religjioze, në të drejtën dhe traditën juridike islame njihen si vakfije ose vakfename. E para është fjalë e gjuhës arabe, ndërsa e dyta, një fjalë “alla osmane”, e krijuar sipas gjuhës turke nga dy fjalë të tjera. Përgjithësisht një shkrimje mes arabishtes dhe persishtes.

Brenda dokumentacionit dhe paleografisë osmane, aktet e vakfijeve ose vakëfnameve zinin një vend të rëndësishëm. Me këtë akt dhurohej një pronë, për arsye bamirësie fetare. Nisur nga ky fakt, vakëfnametë paraqesin interes, jo vetëm historik, por edhe studimor, për të zbardhur tabllonë e zhvillimeve socio-ekonomike që përjetonin trevat shqiptare pas vendosjes së sundimit osman mbi to. Thënë me fjalë të tjera nëpërmjet vakëfnamesë ne nxjerrim të dhëna rreth personave me pushtet, parisë dhe funksionarëve të lartë që vepronin, rreth të ardhurave ekonomike, rreth objekteve të kultit dhe të bamirësisë që janë ndërtuar ndër shekuj, rreth onomastikës vendase etj. Të gjitha këto pika plotësohen në varësi të hartuesit të aktit të bamirësisë vakëfname. Kuptohet që në krye të tyre vinte sulltani, edhe si sundimtari më fuqiplotë, si zotëruesi më i madh i pronave brenda perandorisë, por njëkohësisht edhe si bamirësi që shpenzonte më shumë për ndërtime të kultit si xhami, teqe, zavije dhe urbanistike si rrugë, ura, hamame, imarete etj. Vakëfnametë e sulltanëve kishin stilin më elegant e të zhdërvjellët, si dhe përbëheshin nga shumë fletë. Një vakëfname e sulltanit, në të vërtetë ishte një regjistër i vogël. Përkundër kësaj, vakëfnametë e pshallarëve dhe njerëzve të thjeshtë ishin shumë

më modeste.

Insitucioni i vakëfit u zhvillua për disa faktorë, si përjashtimi i kryerjes së akteve të bamirësisë me paratë e zeqatit, i cili u jepej vetëm kategorive të përcaktuara në Kuran, parandalimi i sekuestriimit të pasurisë nga financa osmane, dëshira për të vazhduar emrin e bamirësit, në rast se ai nuk kishte trashëgimtar etj.

I pari që studioi çështjen e vakëfnameve më të hershme të Ballkanit, qe orientalisti i njohur kosovar Hasan Kaleshi, i cili, si temë të doktoraturës, mbrojti në Beograd, në vitin 1960 “**Najstariji vakufski dokumenti-iz Makedonije u Jugoslaviji na arapskom jeziku**”. Karakteristika e vakëfnameve të përzgjedhura nga Hasan Kaleshi, qe fakti që ato ishin, jo vetëm tekstet më të vjetra për ish-Jugosllavinë, por edhe ishin të hartuara në gjuhën arabe.

Vakëfnameja më e vjetër që ruhet në Arkivin Qendror të Shtetit në Tiranë, është ajo e mirahor Iljaz beut nga Korça, që mban datën 910 hixhri ose 1505 gregorian. Me anë të kësaj vakëfnameje, mes tjerash, Iljaz beu kushtonte si vepër bamirësie të ardhura të caktuara në llogari të xhamisë, teqesë, hamamit dhe imaretit që ai ngriti në Korçë. Ky kompleks bamirësije, pa dyshim që shënoi ringjalljen e zonës së mëparshme të Korçës, të shkretuar nga lufrat dhe qe bërthama e këtij qyteti që u zhvillua dhe erdhi deri në ditët tona.

Vakëfnameja që ne kemi përzgjedhur ta trajtojmë në këtë artikull, është ajo e Ali Ismail beut nga Shkodra. Originali i saj u gjet dhe u arkivua pranë insitucioneve shtetërore nga hulumtuesi dhe

studiuesi i njohur shkodran Hamdi Bushati. Sot ajo ruhet në arkivin e shtetit në fondin Koleksion Dokumentash. Akti i vakëfname-së mban datën 16 tetor 1529 (10 sefer 936) dhe është shkruar me stilin divan.

Mbetet ende për tu sqaruar me të dhëna më të plotë se kush ishte Ali Ismail beu, që hartoi këtë dokument dhe cili ishte posti i tij, megjithëse, siç del edhe nga teksti, nuk ka dyshim se ai i përkonte kastës së ushtarakëve të lartë që ndodheshin në Shkodër.

Në këtë dokument, ashtu si edhe në shumë dokumente të tjera osmane të mesjetës, si dhe në kronikat e historianëve turq, Shkodra quhet me emrin turk-arab për Aleksandrinë e Egjiptit, pra Iskenderije.

Ali Ismail beu cakton që të ardhurat nga pronat e tij, të përdorshin me qëllim bamirësie. Këto ishin dyqanet që ai zotëronte në pjesën përjashta kalasë, pra në varosh, një fjalë me prejardhje hungareze, e pranuar në leksikon turk. Në këtë akt ai flet për 14 dyqane të pozicionuara në 5 vende të ndryshme, 2 magazina, 2 shtëpi, njëra prej të cilave brenda kalasë së Shkodrës, toka që kapin sipërfaqen 70 xherib, si dhe 60 mijë derhem argjendi.

Vakëfnameja synon përherë që kapitali i vënë

bazë, të mos shpenzohej, por të administrohej në mënyrë që të sillte fitime dhe me to të mbulohejshin nevojat e objekteve të kultit dhe të bamirësisë.

Kështu, Ali Ismail beu, cakton nga fitimet e vakëfit pjesë nga fitimet, për të mbuluar me to detyrat e imamit, myezinit, kajimit dhe myteveliut.

Dokumenti na informon edhe për objektin e xhamisë së ngritur nga bamirësi Ali Ismail, që ndodhet në vendin e quajtur Dheu i Zi (Karadak), kufijtë e të cilit jepen edhe në dokumentin në fjalë, dy prej të cilëve, lumenjtë Buna (Bujana) dhe Drini (Drinaz), që i japin tokës formë trekëndëshe.

Në dokument përmenden emra personash të ndryshëm si kufitarë. Ata janë Hysen, Skënder, Nikolla, Firuz, Ramazan, Balli vojvoda, Jusuf Kajimi, Iliaz, Mustafa, Xhelil, Jusuf Hamza. Siç shihet, në mesin e tyre janë edhe dy jomyslimanë, Nikolla dhe Balli, me detyrën e vojvodës. Dokumenti është hartuar në vitin 1529, pra pas rënies së Shkodrës në duart e osmanëve. Kufitarët e përmendur janë pa dyshim të islamizuarit e parë në këtë zonë, të cilët për më tepër, kanë edhe prona, e drejtë që nuk u mohohet jomyslimanëve, ashtu siç kuptohet nga dokumenti.

Gjithashtu edhe jeta ekonomike duhet të ketë qenë e pasur në këto vite, pasi në dokument thu-

het se Ali beu lëshonte vakëf edhe “dy magazet që gjenden tek tregu i peshkatarëve, një nga tregjet e Shkodrës”.

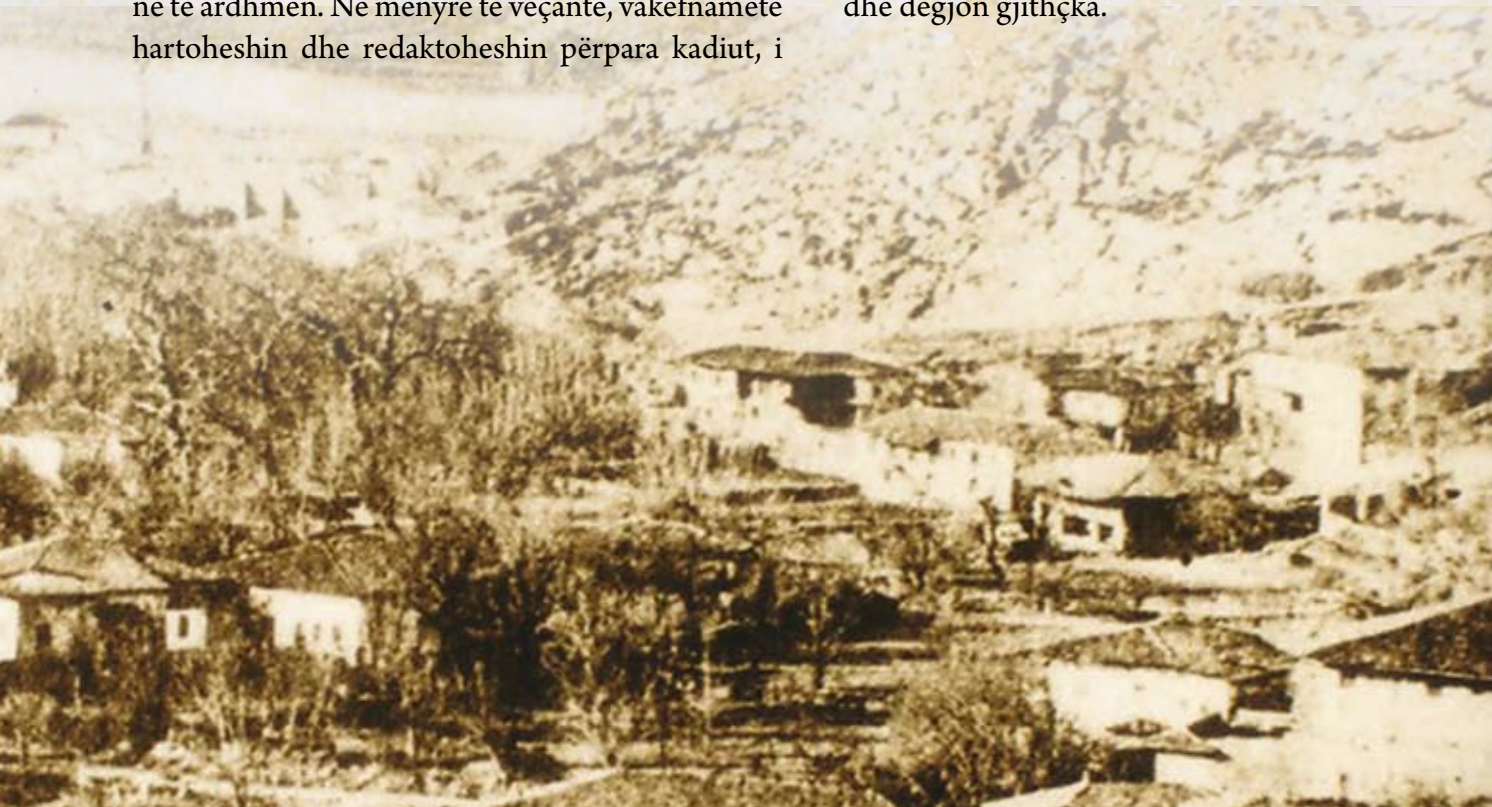
Si kujdestar të pronës, Ali beu caktonte Hysen çelebiun, të birin e Zaganos beut. Siç kuptohet nga emri, ky qe shqiptar që kishte bërë emër në ushtri në perandorake, sa kishte mbërritur edhe gradën e çelebiut. Historianët janë të një mendimi, kur e lidhin emrin Zaganos me fjalën shqipe biri zogut. Siç dihet, edhe sulltan Mehmeti II kishte një përgjegjës që kujdesej për të në vogëli dhe e kishte emrin Zaganos. Me sa kuptohet, Ali beu ose nuk ishte i martuar, ose nuk kishte fëmijë. Kjo kuptohet nga fakti që ai cakton si përgjegjës të vakëfit të tij një njeri që nuk ka lidhje gjaku me të. Në traditën osmane, pasardhësit e vakëflënësit caktoheshin kujdestarë të vakëfit dhe, në rast se gjaku shuhej, atëherë vakëfi kalonte në administrimin e kujdestarit ose imamit të xhamisë që kishte ndërtuar vakëflënësi.

Si shkruet i këtij dokumenti cilësohet Hyseni, biri Abdullahut, i cili me shumë gjasa i takon të jetë edhe kadiu i Shkodrës. Kjo vlen, në qoftë se nuk ka ndodhur ndonjë përjashtim në traditën e shkruarit të vakëfnamesë që ishte kadiu, i cili më pas, e ruante atë për çdo lloj situatë juridike që do të paraqitej në të ardhmen. Në mënyrë të veçantë, vakëfnametë hartoheshin dhe redaktoheshin përpara kadiut, i

cili më pas, hidhte në të pastër aktin e bamirësisë. Megjithëse klerikë të rangut të parë, siç ishin imami, myezini dhe kajimi (kujdestari) i xhamisë që përmenden në tekst, bie në sy fakti, që në mesin e dëshmitarëve të aktit nuk është regjistruar me ciësinë e profesionit klerik ndonjë person, i cili në qoftë se gjendej në qytet, do të kishte marrë pjesë si dëshmitar gjatë hartimit të vakëfnamesë. Dëshmitarët jepen me emrat e tyre dhe të baballarëve dhe, vetëm për njërin prej tyre, regjistrohet edhe profesioni që kryente, më saktë kapudan, kapiten anijeje Lutfullah Abdiu, biri i kapudan Mehmedit.

Sot është e vështirë të thuhet se ku gjendej xhamia e Ali Ismail beut, por me shumë gjasa, ajo u shkatërrua në rrugë natyrore, për shkak të vërshimeve të fuqishme të lumenjve që rridhnin pranë tokës së saj. Këto vërshime lumenjsh, që dilnin me furi nga shtrati, patën shkatërruar edhe shumë objekte të tjera të kultit përreth kalasë së Shkodrës.

Në dallim nga shumë vakëfname dhe tradita e hartimit të tyre, kjo vakëfname nuk mbyllet me mallkimin anatemes karakteristik të formës: “Kush e ndryshon këtë vakëf, pasi ka dëgjuar kushet e caktuara nga bamirësi, ta dijë se mbi të do të rëndoje mëkati dhe përgjegjësia, sepse Allahu di dhe dëgjon gjithçka.”

Pse u lodhëm kaq shumë?

Të gjithë ne, pa dyshim, jemi dëshmitarë të vendeve, në të cilat burra dhe gra punojnë së bashku, pasi ambiente të tilla, gjithnjë e më tepër po bëhen më se normale. Jemi dëshmitarë të dialogut që këta të fundit ndërtojnë me njëri tjetrin: të ngushtë, të afërt, të sinqertë. Bëjnë lojra dhe qyfyre, pa pasur kujdes moshën dhe pozicionin e njëri-tjetrit. Veçanërisht nuk mund të kalojë pa u vënë re edhe mendimi i shumë grave, të cilat shpeshherë shprehen: “Unë jam një grua që punoj, fitoj para dhe mund të qëndroj mbi këmbët e mia, pa pasur nevojë për ndihmën e askujt dhe pa i dhënë llogari askujt.”

Po të njëjtat zonja përpiqen që me çdo kusht të fitojnë pëlqimin e pronarëve të tyre. Sikur të shpalosnin të njëjtin përkushtim në familjet e tyre kundrejt bashkëshortëve, sigurisht që ajo shtëpi do të ishte një vatër e lumtur. Nga ana tjetër, shohim që burrat tregohen shumë të matur, të qetë dhe xhentëlmenë kundrejt grave me të cilat punojnë. Sikur këtë ndjeshmëri ta bartnin edhe në shtëpitë e tyre, do të fito-

nin më shumë zemrat e bashkëshorteve të tyre...

Pa dyshim që nëna, gruaja apo motra jonë, e cila mban mbi supe përgjegjësinë e edukimit të fëmijës, menaxhimit të shtëpisë dhe gjithë problemeve të saj, meriton shumë respekt dhe mirënjohje.

Duhet ta keni vënë re tashmë një fenomen, i cili përditë e më tepër del në pah në gazetatat që shpallin vende të lira pune, ku pamja e jashtme fizike e femrës dhe diksioni i pastër, shpeshherë janë ndër kushtet e kërkuara... Përse çdo ditë e më tepër kërkohen për punësim femra, ndërkohë që ka shumë meshkuj të diplomuar dhe të përgatitur më së miri?

Njeriu pyet veten: “Përse kërkohet me vendosmëri që gruaja të tërhiqet jashtë përherë e më tepër dhe sa më shumë të jetë e mundur?” Bota e perëndimit, e vetëdijshme për vlerat familjare të humbura, po përpiket dita ditës t’i rifitojë ato. Ndërkohë që ne duhet t’i ruajmë me rigorozitet dhe fanatizëm të pranuar. Dëmtimi dhe rreziku më i madh që mund t’i bëhet një shoqërie, është shkatërrimi i familjes

dhe kjo arrihet, nëse nëna humb imazhin dhe rolin e saj në familje.

Në shikim të parë, të duket sikur kanë arritur diçka: **gratë po bëhen burra e burrat gra... rolet po ndryshojnë.** Baballarët pa punë, me apo pa hir, detyrohen të qëndrojnë në shtëpi dhe të kujdesen për fëmijët, ndërkohë që puna e gruas është bërë kusht për të mbajtur familjen.

Ja edhe një tablo tjetër:

Nëse një djalë vendos të krijojë familje, nëna e pyet:

- Me çfarë vajze do të martohesh?

I riu përgjigjet:

- Nuk ka rëndësi, mjafton që të ketë një punë, përndryshe si do e kalojmë? Nëse edhe ajo ka një punë, atëherë do të na dalë të paguajmë dritat, ujin, qeranë..., ndërsa pjesa tjetër do të na ngelet për ushqim, veshmbathje e kështu me radhë.

- Shumë mirë, biri im! Edhe ti puno edhe ajo të punojë, sigurisht.

Dhe historia vazhdon...

Të rinjtë martohen, krijojnë familje, por tashmë dialogu fillon e merr ngjyrosje tjetër...

Gruaja shprehet:

- A është e drejtë kjo? A më ke premtuar që do të më ndihmosh, lëri këto, ti as rrobat tuaja nuk i vendos në vend. Sapo vij nga puna, më duhet të hyj menjëherë në kuzhinë, të merrem me përgatitjen e ushqimit, të laj enët, të rregulloj shtëpinë etj. Ti lodhesh, por edhe unë lodhem. Edhe unë sikur të vij nga puna dhe të ulem pranë televizorit, siç bën ti, do ngelim pa ngrënë.

Burri përgjigjet:

-Sigurisht që ti do të merresh me këto punë, ti je gruaja, do merrem unë me ushqimin e hekurin? Hajde tani mos na vono shumë, jam shumë i uritur!

Me kalimin e kohës, të rinjtë gëzohen me një fëmijë, por problemet dhe përgjegjësitë sa vijnë e shtohen. Meqë edhe nëna edhe babai nuk mund të

qëndrojnë në shtëpi pranë fëmijës së tyre, detyrohen ta dërgojnë në kopsht. Por nëna nuk mund të jetë asnjëherë e qetë: "Si është tani fëmija, çfarë po bën, a po kujdesen atë sa duhet për të?" Të gjitha këto pyetje brejnë ndërgjegjen e gruas, e cila ndihet disi fajtoreshë për këtë realitet. Në të vërtetë, hesapi është shumë i thjeshtë. Paratë që ajo fiton, mjaftojnë për të paguar shpenzimet e kopshtit dhe të makiazhit që ajo përdor. Atëherë, përse të shqetësohet kaq shumë?

Në mëngjes herët detyrohet të ngrihet, të bëhet gati, të zgjojë edhe fëmijën nga gjumi i ëmbël i mëngjesit për ta dërguar në kopsht, pastaj të punojë gjithë ditën, por duke menduar në anën tjetër edhe për shtëpinë: çfarë do të gatuajë, si do t'i presë miqtë, etj. Pasi kthehet nga puna, ritmi i shpejtë nuk ka të sosur. Përsëri vazhdon e njëjta histori pambarimisht... derisa vjen një ditë, ku pakuptuar, njeriu e sheh veten ndryshe, tashmë fuqia e dikurshme nuk është më, freskia, energjia, ritmi kanë shterur.

Gjithë këto vite, burri e gruaja i kalojnë duke punuar pa reshtur, duke u përpjekur për të pasur një shtëpi, borxhet e së cilës akoma i kanë mbi supë. Pa kuptuar tashmë, djali i tyre është rritur dhe është ai tashmë, personi që troket derën e dikujt tjetër. E kështu fillojnë telashet e dasmave, borxhet zënë borxhe të tjera. Si përfundim?

Ku shkoi parimi "Sikur të punojmë të dy do të jemi më rehat?" Gjatë gjithë jetës u munduam, dhe tashmë erdhi fundi. Nuk patëm kohë të punojmë për botën tjetër, nga telashet e kësaj ku jetuam. Për çfarë jetuam, si jetuam, çfarë lamë pas? U treguam shumë të kujdesshëm të shlyejmë borxhet, por nuk treguam të njëjtin kujdes të forcojmë besimin dhe praktikën fetare të fëmijëve tanë. E dërguam djalin të bënte master në Amerikë, por fenë nuk ia mësuam. Atje, ai u shkëput fare nga besimi. Në ahiret jam i bindur se nuk do vijë tek unë të më falënderojë që i dhashë një diplomë, por do të më shtrëngoje për fyti dhe do më kërkojë llogari: "Përse nuk më pengove nga harami, përse nuk ma mësove fenë?"

Atëherë, përse tregohemi kaq kryeneçë në gjynahë? Është ky qari i një mendjeje të shëndoshë?

Diamanti, një mrekulli edhe në luftën kundër kancerit

Në lidhje me luftën kundër kancerit, shkencëtarët po zhvillojnë kërkime, të cilat janë shumë shpresëdhënëse. Një nga zbulimet më të reja është edhe efikasiteti i lartë që tregon diamanti kundër qelizave kanceroze.

Në Universitetin Northwestern të Chicagos, doktori i biomjekësisë Dr. Dean Ho i cili zhvillon kërkime rreth kancerit, po punon me nano-diamantët. Dr. Dean Ho punon me diamantë të vërtetë, por, veçse këto janë sa një e trilionta e një kokrrë rëre, prandaj nuk mund të shihen pa ndihmën e një mikroskopi.

Efikasitetin që kanë këto diamantë mikroskopikë kundër kancerit, Dr. Dean Ho e shpjegon kështu:

“Nano diamantët përbëhen nga karboni dhe janë me madhësi të ndryshme nga 2 deri në 8 nanometër, por kanë veçori të jashtëzakonshme. Në sipërfaqen e këtyre nano diamantëve mund të

lidhen ilaçe të ndryshme. Më vonë, kur hyn në qelizën kanceroze arrin t'i shpërndajnë këto ilaçe në mënyrë të ngadaltë. Ato nuk përmbajnë lëndë helmuese të dëmshme për trupin dhe mund të treten shumë lehtë. Këto nano diamante mund të përftohesh shumë lehtë. Me pak acid, një mulli dhe rreze ultrasonike arrijmë të marrim shumë nano-diamante me të njëjtën madhësi. Ja pra, të gjitha këto veçori, i bëjnë nano-diamantet shumë të veçantë për mjekësinë”.

Problemi më i madh që është hasur deri më sot në luftën kundër kancerit, është fakti se qelizat kanceroze arrijnë t'i nxjerrin jashtë të gjitha ilaçet që përdoren kundra tyre. Për arsye të kësaj rezistence, lufta me disa lloj tumoresh është shumë e vështirë. Ja pra, nano diamantet kanë aftësinë t'i mbajnë ilaçet të lidhura për një kohë të gjatë brenda qelizës kanceroze më agresive siç është kanceri i gjirit.

Alergjitë natyrale dhe si të ruhem prej tyre

Jemi në stinën e pranverës. Por përveç bukurisë, për shumë njerëz kjo stinë mund të bëhet shumë e bezdisshme. Shkaku i kësaj bëhen alergjitë që kjo stinë sjell me vete.

Alergjia është një lloj shqetësimi i sistemit imunitar me të cilën përballohen shumë njerëz veçanërisht në pranverë dhe vjeshtë. Tek ata që kanë alergji, vërehen simptoma si skuqje, teshtima të shpeshta, rrjedhje të hundës dhe skuqje të syve. Shumë njerëz, për t'i bërë ballë këtyre shqetësimeve, përdorin ilaçe antihistamin. Por për shkak të efekteve anësore që kanë, i bën ata t'u drejtohen zgjidhjeve natyrale.

Ka shumë prodhime natyrale që e bëjnë të mundur përballimin e këtyre shqetësimeve. Këto prodhime nxisin siste-

min imunitar dhe ndihmojnë në pakësimin e simptomave të alergjive. Bimët dhe disa ushqime zënë vend midis prodhimeve që përdoren kundër alergjive.

Për të pakësuar shqetësimet e alergjive përdoren përforcimet me vitamin C dhe Bioflavonoidet. Këto kryejnë rolin e antihistaminës natyrale dhe rrisin funksionin e gjëndrrave mbiveshkore. Edhe koenzimat Q10, vitaminat A dhe E dhe zinku janë ndër elemente që përdoren për këtë qëllim. Gjithashtu vitamina B12, vaji Omega 3 dhe magneziumi janë të efektshëm në kontrollimin e simptomave të alergjive.

Është e këshillueshme që ata të cilët kanë probleme me alergjitë, gjatë stinës së alergjive të mos përdorin shumë sheqerin dhe prodhimet e qumështit. Veçanërisht këshillohet përdorimi i erëzave, sepse shpejtojnë lëvizjen e gjakut dhe pengojnë bllokimin e hundëve. Piperi, xhenxhefli, qepa dhe hudhra janë të mirë kundra alergjive. Gjithashtu konsumimi i bollshëm i ujit ndihmon në parandalimin e bllokimit të hundëve.

Ja disa prej bimëve, të cilat ndihmonjë kundër alergjive natyrore:

Hithra, Jamballi (Gliciriza e shogët), Xhexhefli, Hudhra, Speci i kuq, Trëndafili i egër (kaçe).

Bateritë normale mund t'i përdorni sërish

Tashmë është e mundur që bateritë normale alkaline, të rimbushen duke përdorur aparatin e ri karikues Flash Alkaline Battery Charger FC-515.

Ky aparat e ka nxjerrë nga qarkullimi konceptin, “bateri të pakarikueshme” dhe është me të vërtetë një shpikje revolucionare. Tashmë kemi mundësinë t'i rimbushim bateritë e zbrazura për disa herë me radhë. Në sajë të këtij aparati do të zgjatet jeta e baterive normale dhe si përfundim pakësohet edhe ndotja e mjedisit, sepse siç dihet bateritë e hedhura janë ndotësit më të mëdhenj të mjedisit. Do të mjaftonte vetëm një bateri e hedhur që të bënte të papërdorshëm 600 ton ujë. Prandaj ky aparat është me të vërtetë një mrekulli.

Ky aparat, i cili kursen mjedisin dhe xhepin tuaj, mund të përdoret për bateritë me madhësi 4xAA / 4xAAA /

2xAA / 2xAAA dhe tipet Ni-MH / Ni-Cd. Bateritë mund të rimbushen deri në njëzet herë. Flash Alkaline Battery Charger FC515 do të jetë një aparat i domosdoshëm për shtëpitë dhe zyrat tuaja. Çmimi i këtij aparati do të jetë rreth 25€.

SHBA'të me armë lazer

Zyra e kërkimeve të Flotës Detare Amerikane arritën të kryenin me sukses provën e qitjes së një arme lazer të zhvilluar nga kompania gjigande e prodhuesit të armëve Northrop Grumman. Arma u provua mbi një anije të përmasave të vogla ku edhe është parashikuar të përdoret. Arma e quajtur HEL (Lazer me energji të lartë), është vendosur në një anije të vjetër dhe prej aty ka marrë në shënjestër një anije të vogël që ndodhej rreth 1.6 km larg.

Pas disa minutave është parë se nga motori i anijes filluan të ngrihen flakë. Kjo armë ka treguar rezultat të kënaqshëm edhe në qëndrimin stabil mbi shënjestrën pavarësisht valëve të trazuara të detit që e vështirësonin punën.

Autoritetet amerikane theksuan se kjo armë po përdorej për herë të parë në det. Ndërsa kompania prodhuese tha se kapaciteti i armës lazer është 100 kw, por në provën e qitjes u përdor vetëm 15 kw. Me qëllim që kjo armë të zhvillohet edhe më tej, kompania Northrop Grumman ka bërë një kontratë 98 milion dollarëshe deri në vitin 2014. Gjithashtu është theksuar se kjo armë është shumë e dobët kundër anijeve të mëdha të luftës, prandaj është paraparë që kjo armë të përdoret vetëm në operacione të lehta kundër anijeve të vogla kontrabandiste.

Në të njëjtën kohë, flota amerikane po bashkëpunon me një firmë tjetër armësh, Raytheon, e cila po mundohet të zhvillojë armën FEL (Lazer me elektrone të lira). Ky lazer do të mund të bëjë qitje deri në 500 kw dhe do të jetë më shumë efikas kundër aeroplanëve, raketave dhe anijeve të luftës. SHBA've parashikon që këto dy armë t'i ketë gati për përdorim në anijet e luftës deri në vitin 2020.

Komuniteti Mysliman Shqiptar inaguron Universitetin "Bedër"

Pas licensimit të Universitetit të Komunitetit Mysliman të Shqipërisë, me vendim të Këshillit të Ministrave, dt. 6 Prill 2011, është inauguruar një ditë më pas Universiteti BEDËR, duke bërë më në fund realitet një nga ëndrrat e kahershme të myslimanëve shqiptarë.

Në ceremoninë e inaugurimit morën pjesë Kryeministri i Shqipërisë, z. Sali Berisha, anëtarë të kabinetit qeveritar, si Ministri i Arsimit dhe Shkencës z. Myqerem Tafaj, Ministri i Inovacionit z. Genc Pollo, zv/ministrat e Arsimit z. Halit Shamata dhe znj. Nora Malaj, Kryetari i Komitetit Shtetëror për Kultet z. Rasim Hasanaj, rektori i Universitetit të Tiranës z. Dhori Kule, përfaqësues të komuniteteve fetare, të trupit diplomatik, drejtues të institucioneve shtetërore dhe organizatave joqeveritare. Merrnin pjesë po ashtu personalitete të shquara nga trevat shqiptare, që kishin ardhur për të uruar dhe marrë pjesë në gëzimin e kësaj dite historike për Islamin dhe myslimanët në Shqipëri, përfaqësues të Fondacioneve dhe Shoqatave Islame në vendin tonë, miq dhe të ftuar nga

vendi dhe bota.

Universiteti BEDËR do të ofrojë programe studimore të ciklit të parë në dy fakultete me gjashtë departamente. Ndërkohë, në këtë fakultet do të jetë aktive edhe Qendra kërkimore-zhvillimore "Për Gjuhën dhe Letërsinë Shqipe".

Mësimdhënia në Universitetin BEDËR do të zhvillohet në gjuhët *shqipe, arabe dhe turke*, ndërkohë që edhe *gjuha angleze* do të jepet në mënyrë intensive si lëndë e gjuhës së huaj gjatë gjithë kohëzgjatjes së studimeve.

Ky institucion arsimor synon përshtatjen me konceptin akademik të parimeve themelore islame dhe njerëzore, duke vlerësuar traditën mbarëshqiptare dhe vlerat universale. Përgatitja e specialistëve të lartë, në përputhje me kërkesat dhe nevojat e shoqërisë në ndryshim dhe zhvillim si dhe ndërmarrja e studimeve dhe punës kërkimore për çështje sociale që shqetësojnë myslimanët shqiptarë dhe shqiptarët në tërësi në hapësirën ku jetojmë, është një tjetër synim i rëndësishëm i Universitetit BEDËR.

Konferenë sigurie mbi Ballkanin, nuk janë ftuar Kosova dhe Shqipëria

Në këtë konferencë, që do të mbahet më 27 dhe 28 maj të këtij viti në Manastir, janë ftuar përfaqësues të qeverive dhe akademikë nga Serbia, Kroacia dhe Rumania, ndërsa nuk është ftuar asnjë përfaqësues nga Shqipëria dhe Kosova. Pjesëmarrës në konferencën e Manastirit do të jenë edhe përfaqësues të lartë të dikastereve të sigurisë. Takimi mbahet jashtë vëmendjes së mediave, ndërsa informacione të brend-

shme bëjnë të ditur se ndër temat e konferencës do të jetë krimi i organizuar, korrupsioni, por edhe "kriminaliteti dhe mafia shqiptare". Përfaqësues shqiptarë në Qeveri shprehen se nuk kanë njohuri për një konferencë të tillë, mirëpo ata theksojnë se do të njihen me përmbajtjen e saj, pasi, sipas tyre, bëhet fjalë për një takim ndërkombëtar.

Kosova: Shteti i parë i Ballkanit me presidente

Pas një debati disa ditë lidhur me jokushtetutshmërinë e zgjedhjes si president të z. Behgjet Pacolli, arrihet më në fund marrëveshja midis PDK-së, AKR-së dhe LDK-së me ndërhyrjen e ambasadorit të SHBA-ve në Kosovë Christopher Dell, i cili mori përsipër "detyrën" e vështirë që të "zgjidhte" një kandidat për President të Kosovës.

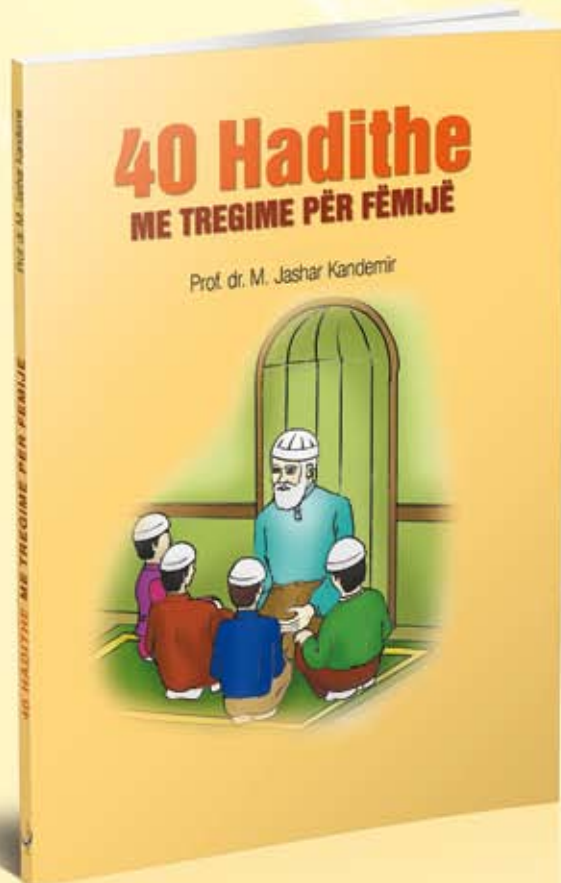
Presidentja e sapozgjedhur, Atifete Jahjaga, duke folur pas zgjedhjes në seancën e jashtëzakonshme të Kuvendit, siguroi se do jetë faktor uniteti dhe do të përfaqësojë interesat e të gjithë qytetarëve, pa dallim. Për besimin dhe përgjegjësinë, Jahjaga, e para femër në drejtim të shtetit të Kosovës, falënderoi dhe në gjuhët e pakicave që jetojnë atje. Ajo u zgjodh me 80 vota, nga 110 deputetë, ndërsa kandidatja tjetër Suzana Novoberdaliju, deputete nga radhët e Aleancës Kosova e Re, mori gjithsej 10 vota, ndërsa 10 vota të tjera u

shpallën të pavlefshme.

Atifete Jahjaga lindur me 20 Prill 1975 vjen nga rrethi i Gjakovës. Nuk është emër shumë i njohur për opinionin publik, por, në punën e saj, në polici është shembull i ngritjes së shpejtë në karrierë. Mban gradën më të lartë ndër pjesëtarët femra të policisë në Evropën Juglindore, Gjeneral-Major. Sipas formularit të deklarimit të pasurisë 2010, ajo jeton me qira dhe burri i saj është mjek. Me profesion juriste, ajo e ka filluar karrierën si përkthyes, më pas police në Departamentin e Policisë Kufitare. Po ashtu, ajo ka kryer edhe detyrën e kryesueses së Departamentit të Trajnimit si dhe ndihmëskomisaresh për kufij, ndërkaq aktualisht, me gradën Gjeneral Major, mban pozitën e zëvendës drejtorit të Policisë së Kosovës.

40 Hadithe

ME TREGIME PËR FËMIJË

*“Buqetë dyzet hadithësbe”
nga Pejgamberi ynë i dasbur...*

*Tregime të shkruara thjeshtë e qartë,
të ilustruar me shije dhe fantazi...*

*40 histori, të rrëfyera bukur
e me mjeshtëri të lartë artistike,
ku shpikat fitorja e së mirës mbi të këqen,
ku virtyti mund veshin.*

Vetëm
1€

N.T.P. MAHMUT-HOLDING

Samettin Taç - Nazim Taç

Dewilux®
SPECIALIST IN PAINT
NGJYRA DHE LLAQE E SPECIALIZUAR

NGJYRNA - LLAQE - PJESE TË MOBILAVE DHE MEDIJAPAN
BOYA - VERNIK - MOBILYA AKSESUARI VE MEDIYAPAN

- SAMET LLAGERA PËR FIOKA
- MEDIJAPAN
- KËND MALLTERIT
- KËND ME RRJET
- KËNDE KNAUFIT NGA ALUMINI
- RRJETA PËR FASADË

YapoS

MOBELLUX

eskim

smirdex
COATED ABRASIVES INDUSTRY

Mob: +377 044 242 468
+377 044 230 751
+377 044 339 452
+377 044 390 538
Turk/Mob: +90 537 887 1210

Lagja Arbanë Prizren
mahmut_holding@hotmail.com

BRENDSHME DHE
TE JASHTME
INTERIOR &
EXTERIOR

BOJRA AMERIKANE

Adresat: Kompleksi Bexhisteni, në Rus / Shkodër, Koplik,
Lezhë, Tiranë, së shpejti edhe në Kosovë
Mobil: +355 67 2288016 email: ethnic12alb85@yahoo.com

Firma ILIRIA sh.p.k.
me qendër në Shkodër

Pajisje për ambjente lokale
Prodhim dyer e dritare
Dhoma fëmijësh, Pajisje kuzhine
Pajisje zyrash, Dhoma gjumi

Mobil: 00355 (0) 69 2523565

KAMA
PRIZREN

Tel: 029 242 132 / Mob: 044/049 280 502
Rr. Sheshi i Lidhjes nr. 7 / E-mail: kamaciciban@hotmail.com

ORDINANCA SPECIALISTIKE GJINEKOLOGJIKE

"GJENEZA"

Dr. Bleta Baruti Domi
Gjinekologje - Obstetër

Rr. "M. Frashëri" nr. 82 GJAKOVË
(përballë Medresës Madhe - Rr. e Çabrallit)
Tel. 044 253 604; 0390 329 404
email: bleta_gyn@hotmail.com

XHELALI
AUTOSERVICE & SALLON

Lubizhdë - Prizren
Tel/Fax: +381 (0) 29 240 093
Tel/Fax: +381 (0) 29 44 974
Mob : +377 (0) 44 119 631

Xhelall Miftari
Director

WEAR & GO
Jeanswear Company
Prodhojmë të gjitha llojet e
veshjeve të jashtme nga Tekstili !!!

Office: Tel. ++381 (0) 390 324 020
Fax: ++381 (0) 390 324 135
Mob: +377 (0) 44 134 498
Mob: +386 (0) 49 134 498
Mob: +377 (0) 44 204 150
Mob: +386 (0) 49 204 150
e-mail: info@wearandgojeans.com
wearandgojeans@hotmail.com
www.wearandgojeans.com
Rr./Str. "Skenderbeu" p.n. n.n
Gjakovë - Kosovë

nipon
STUDIO

PETRIT ÇARKAXHIU
Architect

ARCHITECTURE & INTERIOR DESIGN
tel: +386 (0) 49 193 104 | +377 (0) 45 268 768
e-mail: petr@niponstudio.com | web: www.niponstudio.com

MOTEL & RESTAURANT & SKILIFT
»KOHA«

I. & B. Sallauka

Prizren - Prevallë Mob.: +377 (0) 44 190 122
E-mail: koha.prevall@gmail.com +377 (0) 44 616 660
burin_prevalia@hotmail.com +386 (0) 49 247 777

Qytetërimi i virtyteve

Nga epoka e lumturisë deri në ditët tona

*“Historitë e bukura
të robërve të devotshëm
janë pothuaj si dhuratat
e xhenetit.”*

vita
milk qumësht

3,2%
mënyrë qumështi / milk fat

vita
qumësht milk

Burim i jetës

ÇAPAMUSLUK

REYHAN

Kosovë për herë të parë
me 5 vjet garanci

N.T.SH. REYHAN
Distributor për KOSOVË

Të gjitha llojet e baterive, rubinetave të CAPA mund
t'i gjeni tek firma N.T.Sh. REYHAN - Prizren.
Si dhe mund të gjeni edhe nëpër lokale të tjera
në KOSOVË

**ELEGANCË, BUKURI, CILËSI
DHE 5 VJET GARANCI
ME ÇMIME TË VOLITSHME**

ISO 9001

5 ★★★★★
Yıl Garanti

www.capamusluk.com.tr

www.reyhan-ran.com

Armatürde Dünyaya Uçulan Marka

Rr:UCK, Pn Tel: + 381 29 225 555
Prizren - KOSOVË Mob: + 377 44 115 238

Shitje me shumicë mund të kontaktoni
përmes telefonave dhe web faqes.